د پښتو اشتقاقونه
او
ترکیبونه

مؤلف

صدیق الله رښتین

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم چاپ 1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پ تو ولنې د خپرونې لمبر (81)

دې کتاب په 1324 کې د اقتصاد اوله درجه جایزه وؤې ده.

د پښتو

اشتقاقونه او ترکیبونه

لیکونکی:

صدیق الله "رښتین"

لومړی چاپ 1326 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم چاپ   1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې له خوا

پښتو ټولنه د خپلو خپرونو په سلسله کې د ښاغلي فاضل پښتون صديق الله خان رښتين دا ګټور او علمي اثر په ډېره مينه لوستونکو ته وړاندې کوي او ښاغلي رښتين ته پر تبريك ويلو برسېره د پښتو ژبې او پښتون قوم د نور زيات خدمت توفيق غواړي.

عبدالروف بېنوا

د پښتو ټولنې عمومي مدير

(c) ketabton.com: The Digital Library

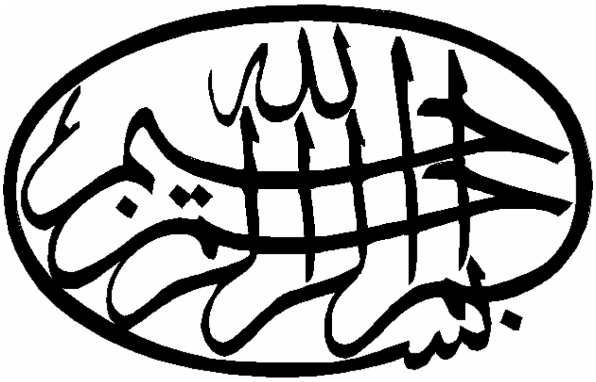

کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم :- د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه

لیکوال :- لوی استاد پوهاند صدیق الله رشتین

مهتمم :- پوهندوی ډاکټر زرغونه
(د لوی استاد علامه پوهاند رشتین د څېړنو ادبي ټولنه)

چاپ او خپرونکی :- د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

کمپوز او ډیزائن :- د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز
فلیټ نمبر 314، دریم پوړ، ګل حاجي پلازه
یونیورسټي روډ پېښور

لومړی چاپ :- 1326 ل (پښتو ټولنه)

دویم چاپ :- 1383 ل، 2004م

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دي كتاب د مضمونونو فهرست

شماره	مضمون	مخ
1	د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه (دويم چاپ)	الف
2	د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه	بي
3	اعتذاز	تي
4	تقريظونه	ثي
5	لومړنۍ خبرې	1
6	د ژبو رغونه	5
7	د كلماتو ډولونه	6
8	د كلمو لفظي قسمونه	8
9	د لغاتو معنوي قسمونه	9
10	د لغاتو او معنا ترمنځ مناسبت	12
11	د لغاتو لفظي تغيرونه	15
12	د كلماتو په جوړونه كښې د نومونو درجه	18
13	د كلماتو د جوړولو صورتونه او قسمونه	20
14	اشتقاق او ترکيب	27
15	د كلماتو په اشتقاق كښې ځينې قاعدې	29
16	د پښتو د كلماتو جوړونه	31
17	لومړۍ برخه - اشتقاقونه	31

(c) ketabton.com: The Digital Library

33	د نومونو اشتقاق او جوړونه	**18**
33	فاعلي او نسبتي لاحقې	**19**
44	ظرفي لاحقې	**20**
48	د ښارونو او ځايو د نومونو لاحقې	**21**
49	تصغيري لاحقې	**22**
52	د اسم صوت لاحقې	**23**
مخ	مضمون	شماره
53	مصدري لاحقې	**24**
60	د حاصل مصدر پسينه توري	**25**
65	د آلې د نوم لاحقې	**26**
66	د صفاتو جوړونه	**27**
68	د نسبتي صفاتو لاحقې	**28**
83	د فعلي صفاتو لاحقې	**29**
88	د مجردو وصفونو لاحقې	**30**
94	د افعالو اشتقاق	**31**
96	د افعالو د ا شتقاق پسينه او سرينه	**32**
99	دوهمه برخه – ترکيبونه	**33**
99	د سرينه علامو په واسطه د کلمو جوړونه	**34**
104	د مصدر او فعل جوړولو سابقې	**35**
105	له مستقلو الفاظو څخه د کلمو جوړونه	**36**
106	مرکب نومونه	**37**
106	غير فعلي نومونه	**38**
112	د فعلي نومونو ترکيب	**39**
114	مرکب حاصل مصدرونه	**40**
115	مرکب صفتونه	**41**

(c) ketabton.com: The Digital Library

42	مرکب فعلونه	118
43	حاليه افعال	118
44	ماضيه افعال	121
45	مرکب قيود او ادوات	124
46	مرکب عددونه او ضميرونه	126
27	د الفاظو تکرار	127
28	د الفاظو تکرار د تاکيد دپاره	127
29	د الفاظو تکرار د يوې معنا دپاره	129
شماره	مضمون	مخ
30	د کلماتو د ترکيب لفظي او معنوي حالتونه	130
31	د مؤلف نور آثار	136

يادونه : په دې کتاب کښې تقريباً ټولې (**217**) لاحقې او (**35**) سابقې راغلې دي. د نومونو لاحقې (**106**) او په دې ډول دي.
فاعلي او نسبتي **32**، ظرفي لاحقې **26**، تصغيري **14**، د اسم صوت **4**، مصدري- حاصل مصدر **24**، د اسم آلې **3**، د صفاتو لاحقې **104** او دا دي :
د نسبتي صفاتو لاحقې **70**، د فعلي صفاتو **9**، د مجردو اوصافو لاحقې **25**، د افعالو لاحقې **7** دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د پښتو اشتقاقونه ا و ترکیبونه"

دویم ځل چاپ

پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه د پښتـو ژبې د زده کړې په برخه کې هغه علمي او غني اثر دی، چې ارواښاد پوهاند صدیق الله رښتین لیکلی او د وخت د پښتو ټولنې د خپرونو په لړ کې په 1326 هـ.ش کال د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شویدی.

څنګه، چې دغه ګټور اثر لـه یوې خوا د پښتـو ژبې لـه مینـه والـو او څېړونکو سره د خپلې ملي ژبې په څېړنه او زده کولو کې زیاته مرسته کولی شـي او لـه بلې خوا دا کتـاب ډېـر پخـوا چاپ شـوی دی او اوس نایاب دی، نو لـه دې امله د پښتـو ژبې او ادب د پوهنځیـو محصلین او محققین له زیاتو ستونزو سره مخامخ دي.

"د سـاپي د پښتـو څېړنـو او پراختیـا مرکـز" د دغـه مرکـز د موسـس او د پښتـو او پښتـونولۍ د خدمتګار محتـرم امام الدین سـاپي پـه لارښوونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ګټور کتاب د ستر پښتون محمد ګل مومند بابا د ځلویښتم تلین په ویاړ، چې د نړیوال سیمینار په ترڅ کې د روان کال د اسد په (27) نېټه د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز له خوا لمانځل کېږي. د پوهنتون محصلینو، څېړونکو او مستشرقینو د استفادې لپاره خپروو.
مونږ دا خپل ویاړ بولو، چې د لوی استاد پوهاند رښتین دغه ګټور علمي اثر په داسې وخت کې خپروو، چې د لوی پښتون مومند بابا د سیمینار د لمانځلو په درشل کې یو. هیله من یو، چې د دغه ستر پښتون او د پښتو د لوی خدمتګار د نړیوال سیمینار په مناسبت نور کتابونه هم خپاره او د ده سپېڅلي روح ته يې ډالۍ کړو.

عبدالروف "قتیل" خوږیانی
د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز مشرکتونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه

دا ګټور او علمي اثر په ژبپوهنه کې د لغت پوهنې په برخه کې خورا ارزښت ناك اثر بلل کېږي، په خاصه توګه په پښتو ژبه کې لومړنی ابتکاري ژبنی اثر دی، چې د کورنيو او بهرنيو ختيځپوهانو، ژبپوهانو او څېړونکو پاملرنه يې ځانته رااړولې ده او د پښتو ژبې د لغاتو د جوړښت او رغاونې په باب يو قوي او معتبر ماخذ ګڼل کېږي.

معلومه خبره ده، چې د يوې ژبې د لغاتو پلټنل او څېړل او د هغې د جوړښتونو معنوي او لفظي ځانګړتيا او ښيګڼو رابرسېره کول ډېر کړاوون او ماغزه ويلي کول غواړي، خو سره د دې ټولو ستونزو، د دې کار تاداو اېښودل او په دې لاره کې لومړی ګام اخيستل د قدر او ستاينې وړ کار دی.

د دغه علمي کار په ارزښت هغه څوك پوهېږي، چې د دې ليارې له لوړو ژورو څخه خبر وي. د دې کتاب د اهميت او ارزښت په برخه کې ډېرو ژبپوهانو، اديبانو ځانګړې نظريې څرګندې کړې دي او د دې اثر علمي ارزښت يې ښودلی دی.

ارواښاد پوهاند ډاکټر محمد رحيم الهام د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د ژبپوهنې غښتلی استاد ، د ارواښاد لوی استاد علامه پوهاند رشتين د دريم تلين په ياد غونډه کې د نوموړي د نورو آثارو د يادولو په ترڅ کې دغه اثر يو شهکار بللی او د بيا چاپولو سپارښتنه او ټينګار يې کړی و، ځکه دغه کتاب اوس نه پيدا کېږي، ولې چې دا کتاب ډېر پخوا ليکل شوی او اوه پنځوس کاله مخکې چاپ شوی و. چاپي نسخې يې نه ميندل کېږي. د څېړونکو اړتيا ورته ډېره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلـه د يـادولو وړ خبـره دا ده، چـې (پښتـو اشـتقاقونه او ترکيبونـه) د کابل پوهنتـون د ژبـو او ادبيـاتو د پـوهنځي پښتـو څانګه کـې د تعليمي نصاب په کريکولم کې شامل و يعنې د لغت پوهنې درسي کتاب و، چې لـوی اسـتاد اروانبـاد پوهاند رشـتين پخپلـه د دغـه مـضمون تـدريس هم کاوه.

بل اساسي ټکی چې دلته يې يادونه ضروري ده، هغه د نـوي عـصر د غوښتنـو او ايجـاداتو لـه بهيـر سـره سـم پـه ژبـه کـې هـم د نويـو لغـاتو (نيولوګيزمونو) اړتيا ده، چې په دې توګه دا کتاب لـه ښـاغليو ليکوالـو او څېړونکو سره د پښتو ژبې د نويو لغاتو پـه جوړونـه رغاونـه او کارونـه کې د بنيادي ماخذ په توګه مرسته کوي.

څنګه چې اوس د دغـه علمـي اثر بيـا چاپېـدلو تـه اړتيـا ډېـره ليدلـه کېږي، نو د لوی استاد علامه پوهاند رشتين د څېړنو ادبي ټولنې په دې موقع وغوښتل چې د اروانښاد لوی استاد علامه پوهاند رشـتين د پنځم تلين په مناسبت دغه قيمتي اثر بيا چاپ او پـه يـاد غونـډه کـې يـې مينـه والو ته ډالۍ کړي.

همدارنګه په دويم ځل چاپ کې د مينه والو او څېړونکـو د استفادې له پاره د لوی استاد د نـورو نويـو آثـارو فهرست هم پـه پـای کـې وړانـدې شوی دی.

د دې کتـاب د چـاپولو پـه پروسـه کـې "د سـاپې د پښتـو څېړنـو او پراختيا مرکز" د خپلې ملي پاليسۍ له مخې پوره پوره مرسته کړې ده او کتاب د دې مرکز په مالي لګښت چاپ شو.

پـه دې توګـه دوی تـه کـورودانۍ وايـو او پـه دغـه لاره کـې د لا زيـاتو برياليتوبونو په هيله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهندوی ډاکټر زرغونه – رشتین. زیور
د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي
د پښتو څانګې د ژبپوهنې استاده
1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتذار

لکه څنګه چې هر یو کار په اول کښې نیمګړی او ناقص وي، زما دا کتاب به هم نیمګړتیا او تېرو تنو څخه خالي نه وي.
تول ژبنی او په تېره د کلماتو د راویستنې او نښلونې بحثونه زیاته پلټنه، څېړنه او پوره پوهه غواړي. زه په خپله بې وسۍ او کمزورۍ داده یم، او کوم شی چې زما دا بې وسي او کمزوري زیاتوي؛ هغه د پښتو ژبې اصلي نیمګړتیا او د کتابونو او آثارونشتوالی دی. مګر سره د دې، د دې کار لومړی تادو اېښوول او په دې برخه کښې ړومبی ګام اخیستل د ویاړنې او خوښۍ سبب بولم.
دا کتاب هر څه چې وي ښه وي که نا ښه، نیمګړی وی که پوره، لاکن، بیا هم کېدی شي چې د پښتو ژبې د اشتقاق او ترکیب په برخه کښې د نورو څلمیانو او پلټونکو د پاره یوه لاربښوونه شي، او په ځینو وختو کښې ورځنې د شونتیې او لیت کار واخلي.
باور وکړئ چې په دې کتاب کښې ما دومره کړاو او زحمت ویستلی دی چې د سر ماغزه یې را له خوټکولي دي. د دې زیار او کړاو اندازه یوازې هغه چا ته معلومیدای شي، چې د دې لیارې له لوړو ژورو او کندو کپرو څخه خبر وي.
دا کتاب تقریباً زما د نهولسو کالو د پلټنو او څېړنې محصول دی چې نن د کتاب په شکل د پښتو مینانو ته وړاندې کیږي.
که څه هم اصل کتاب په 1324 کال کښې کښل شوی و ، مګر وروسته پکښې ان د چاپېدو تر وخته پورې نور معلومات زیات شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د دې هم امید لرم چې پښتانه پوهان به زما تېروتنو ته په ښې سترګه وګوري او د خپلې پوهې په مرسته به زماخطا وې سمې کاندي.
په دې کتاب کښې چې له کوم ځایه اخیستنه شوې ده په دننه کتاب کښې ځای په ځای حواله ورکړ شوې ده، له دې کبله مو ماخذونه جلا ونه ښودل.

صدیق الله رشتین
د مطبوعاتو په ریاست کښې
د نشریاتو د لومړۍ څانګې مدیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظونه

دا کتاب چې ځینو پښتنو پوهانو د جایزې د ټاکلو په وخت کښې لیدلی و. نو خپلې نظر یې په وروسته ډول ښکاره کړي دي. مونږ دا تقریظونه خالي د دې د پاره خپروو چې دا را ته یو نوی شی ښکاري او په حقیقت کښې د یو نوې ور پرانیتنه ده:

1- دا کتاب ما ولید، د مؤلف زحمت د قدر وړدی. په دې سلسله کښې یې ښه او کافي معلومات ټول کړي او په یو ښه ترتیب یې تدوین کړي دي. البته چې په جزئیاتو کښې مې زیات غورو نکړی شو چې صحت او نه صحت یې پوره معلوم شي.

(شمس الدین مجروح)

2- دا کتاب د پښتو په ګرامري مسایلو بحث کوي او د ژبې په باب کښې ښه مفید معلومات لري. کتاب مفید او د چاپولو وړ دی، که څه هم ځینی مسایل به یې اتفاقي نه وي او هر څوك به پکښې بېله رایه ولري مګر دا د ښاغلي موءلف ګناه نه ده بلکې د موضوع اقتضا ده چې د یوې ژبې ګرامر لیکل په لومړیو مرحلو کښې همدغسې وي او تقریباً ظنی بلل کیږي.

د پښتو په ګرامري حصه کښې ښاغلي رشتین ډېره موده غور او فکر کړی دی او په دې باب کښې دښه صلاحیت خاوند دی.

)

ګ

ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

پ
ا
چ
ا

ا
ل
ف
ت
(
.

3- د پښتو اشتقاقونو کتاب مې ولید، یو ښه کتاب دی. د ښاغلي رشتین د څو کالو د تتبع او پلټنې نتیجه ده چې په دې لار کښې یې کړی دی.

(عبدالروف بینوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنۍ خبرې

کله چې د قدرت اراده په دې وشي چې یو قام ویښ او د لوړتیا په لارو روان کاندي نو ړومبی په هغو کښې د بیدارۍ یو غیر شعوري حرکت پیدا کړي چې دا حرکت وروسته بیا قوي او مخ په زیاتېدو شي.

د یو قام د ویښېدو مثال هم لکه د یو ویده سړي دی چې لومړی پکښې لږ لږ حرکت پیدا شي او بیا وروسته پوره بیدار او ویښ شي.

مګر د یو قام بیداري او ویښتوب هله قوي او پوخ وي چې پر ادبي بیدارۍ باندې بناوي– ادبي نهضت او ویښتوب د ټولو نهضتونو تادو او اساس دی – دا نهضت داسې مثال لري لکه د روح چې په یو کالبوت کښې وپوکلی شي او هغه ته نوی ژوند ورکاندي. هر ملت او هره جامعه چې بیداریږي نو لومړی پکښې د ادب او ژبې نهضت را پیدا کیږي.

که چېرې دغه نهضت یې قوي او په صحیحو اصولو وي نو نورې سیاسي او اجتماعي بیدارۍ یې هم په برخه کیږي او که نه – نو دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکت او بیداري بیا په خوب او چوپتیا بدلیږي. دغه د ادبي نهضت دورې ته د ویښتوب او رنساس دوره وايي.

دا دوره په هر چا راځي او هر ځوك ترینه ګټه اخستلای شي، مګر هله چې بیدار او ویښ وي او د ژوندانه په ډګر کښې په همت، مړانه، عزم او اراده پښې او لاس وخوځوي. د یورپ دا موجوده ترقۍ او لویې کامیابۍ لکه چې ګورو د "رنساس" د دورې له وخته شروع شوي دي. د دغې دورې لومړی تادو او اساس هم ادبي نهضت او بیداري وه. ولې تر څو چې د یو قام ادب نوی او ژوندی نشي نو تر هغې پورې په هغه قام کښې نوی روح را پیدا کېدل ګران او مشکل دی. دلته زه د نورو قامونو د بیدارۍ تاریخ نه بیا نوم بلکې غواړم چې د پښتنو بیدارۍ ته څه نه څه اشاره وکړم.

دا معلومه ده چې پښتانه له ډېر پخوا څخه د بیدارۍ په لارو روان شوي دي او له قدیم څخه یې په مرکزي آسیا کښې د خپلې پادشاهۍ "واکمنۍ" توري او حکومت نامه ځرګنده ساتلې ده، زما نه به هیڅکله د غیاث الدین غوري، شهاب الدین غوري، سلطان بهلول لودي، شیر شاه سوري، حاجي میرویس، احمد شاه بابا، تیمور شاه او داسې نورو پښتنو بادشاهانو نومونه او کار نامې هېرې نکړای شي، مګر دومره خبره ده چې د دې سیاسي بیدار یو په نسبت یې ادبي بیداري کمزورې وه، یعنی څومره چې لاژم وو په هغه اندازه یې دې خواته فکر نه دی راګرځولی، همدا وجه ده چې کله نا کله یې په سیاسي ژوندون کښې هم کمزوري راغلې ده او د واکمنۍ واګې ترې د نورو لاس ته ورغلې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې د مخه مو وویل د ژبې او ادب بیداري د هر قام د لوړتیا د پاره یو ضروري او لازمي رکن ګڼل کیږي. دا منو چې د پخوانو سوریانو او بیا د غوریانو پښتنو په وخت کښې لږو ډېر ادبي نهضت پیدا شوی ؤ. او بیا وروسته د هوتکو او سدو زو د پاچاهانو په عصر کښې هم د پښتو د ژوندانه رڼا موجوده وه مګر خبره دا ده چې دا رڼا په قوي او پرله پسې صورت هیڅکله نه ده پاته شوې؛ نو ځکه تر اوسه د پښتنو په علمي او ادبي خوا کښې ډېرې نیمګړتیاوې موجودې وې.

مګر له ښه مرغه چې دغه نیمګړتیاوې هم اوس پوره کیدونکې دي ځکه چې له څو کالو څخه په پښتنو کښې یو قوي علمي او ادبي نهضت پیدا شوی دی. د دې ادبي نهضت تاریخ غالباً له (1300ه) را په دې خوا دی مګر زیات قوت یې د (1350ه) نه وروسته موندلی دی. په دې وخت کښې د افغانستان یو تدبیري او پوه پاچا اعلیحضرت محمد نادر شاه دغې نیمګړې تیا ته متوجه شو او د پښتو ژبې د ژوندانه او نوي نهضت تیرې یې کینښوده چې دغه نهضت تر اوسه پورې په ښه صورت جاري او روان دی.

دا ښکاره ده چې د ژبې او ادب لوړتیا د یو قام او ملت په لوړوالي کښې پوره تاثیر او اغیزه لري او د یو ملت د سیاسي ژوند د پاره علمي او ادبي ژوند هم حتمي او لازمي شی دی. د ژبې ژوند او لوړتیا دا ده چې هغه ژبه یوه علمي او ادبي ژبه شي، په ټولو خلکو کښې عاموالی پیدا کړي او د خپل قام ټول احتیاجات پوره کاندي. اکثرا پوهان وایي چې د ژبې یووالی او لوړتیا د ملت د لوړتیا او یووالي د پاره یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسيله ده. نو څوك چې د ملت د لوړوالي او درناوي آرزو من وي، بايد چې د خپلې ژبې د لوړتيا او ترقۍ په لار کښې هم پوره زيار وباسي او خپله ژبه د هر قسم مطالبو د ځايېدلو او بيا نولو د پاره تياره او لايقه کاندي.

دا يقينى ده چې د چا ژبه ناقصه او نيمګړې وي هغه له علم څخه هم فايده نشي اخستلاى او نه هغه په خپله ژبه کښې علمي موضوعات بيانولاى شي ځکه چې الفاظ او عبارات د معانيو او مطالبو لوښى او ظرفونه دي. لومړى بايد لوښى وسيع اوارت کړاى شي او وروسته پکښې بيا يو شى واچولى شي. دا وجه ده چې زه د پښتو ژبې د خدمت په لار کښې د پښتو ګرامري، لغوي، اشتقاقي او داسې نور خدمتونه وړاندې بولم او هميشه غواړم چې په دې برخه کښې يو څه خدمت وکړم.

له دې نه مخکښې مې هم په دې لړۍ کښې ځينى ګرامري کتابونه او نور ليکلي دي او اوس غواړم چې د پښتو د اشتقاقاتو او ترکيباتو په باره کښې يو څه وليکم خو لومړى غواړم چې د ژبو عمومي تشکيل او رغاونې په خو او شا کښې لږو ډېرو غږېږم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو رغونه

د ژبو پوهان د يوې ژبې د تشکيل، ساختمان او رغاونې د معلومولو او ښودلو د پاره د دې وروسته شيانو څېړنه ضرور بولي:

1- هغه آوازونه چې الفاظ او کلمات ور څخه جوړ شوي وي چې هغه بيا پر اصلي او امدادي آوازونو وېشل کيږي، اصلي آوازونو ته په پښتو کښې "بې غږه توري" او امدادي آوازونو ته "غږيز توري" وايو. اصلي توري په پښتو کښې دا دي: (ب، پ، ت، ټ، ج، چ، خ، ځ[1]، څ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ك، ګ، ل، م، ن، ڼ).

او امدادي توري دادي : (ا، و، ه، ی) نو په دغه حساب د پښتو ټول مفرد آوازونه (**30**) دي، په بل عبارت د پښتو الفبا له (**30**) تورو څخه مرکبه ده او د پښتو ټول الفاظ او کلمات هم له دغو غږونو او تورو څخه جوړ شوي دي.

2- هغه شکلونه دي چې دغه آوازونه په ليك کښی وښيي، يعنی د تورو او غږونو تحريري اشكال لکه چې وړاندې مو وليکل.

3- د مخصوصو اصولو لاندې د حروفو تبديل او تغير.

---

(1) **د دې توري آواز پخوانی او نسبت (ز) ته ثقيل دی، ليکن دا شکل نوی پيدا شوی دی. پخوا (ځ) وء د (ځ) په صورت هم ليکل شوی دی. م ر دا موجوده شکل غوره او بی التباسه دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د کلمو او الفاظو تشکیل او جوړول.

په مجمل طور سره د یوې ژبې د رغاونې او تشکیل په بحث کښې غټې، غټې ټکي دغه وو چې بیان شول، مګر د جزئیاتو په لحاظ د دې بحث لمن ډېره اوږده او لویه ده. مونږ په دې کتاب کښې غواړو چې په (4) ماده یعنی د پښتو ژبې د کلماتو په تشکیل کښې څېړنه وکړو، ځکه چې همدا برخه یې مهمه او ضروري ده. لکه چې ښکاره او ثابته ده په هره ژبه کښې له مفردو آوازونو څخه کلمات جوړېږي او د کلماتو له یو ځای کولو او ترکیب څخه عبارات او جملې لاس ته راځي. جملې او عبارتونه د یو بل د پوهولو راپوهولو ذریعه او وسیله ده چې په دې واسطه خلك یو بل ته خپل فکرونه او مقصدونه ښکاره کوي. دغه جملې او عبارات که چېرې په تلفظ او وینا کښې استعمال شي تقریري ژبه او که چېرې ولیکل شي تحریري ژبه بلل کیږي. مقصد دا دی چې ژبه د عباراتو او جملو د استعمال نوم دی او عبارات او جملې د کلمو او الفاظو له ترکیب څخه جوړېږي نو په دې لحاظ د کلماتو د جوړېښت او پېژندنې بحث د ژبې په بحثونو کښې یو ضروري او حتمي بحث دی.

د کلماتو ډولونه

هغه لفظ چې د یوې معنا د ښکاره کولو د پاره له خولې څخه وځي کلمه بلل کیږي چې په پښتو کښې ورته "ویی" وایو. مونږ د یو بل د پوهولو را پوهولو او مطلب ښکاره کولو د پاره د کلمو او الفاظو له یو ځای کولو څخه کار اخلو نو ځکه زمونږ په خبرو او جملو کښې ډېرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمې استعمالیږي، دغو کلمو ته د ګرامر په اصطلاح د کلام اجزاء یا د کلمو قسمونه وايي. په پښتو کښې د کلمو قسمونه دا دي:

اسم – ضمیر – صفت – فعل- قیود – ادات

1- اسم هغه کلمه ده چې پر یوه پوره او ځانله معنا دلالت کوي او زمانه ترې نه معلومیږي. په بل عبارت اسم هغه کلمه ده چې د یو شي، یا یو کیفیت نوم وي لکه سړی، لړکی، وېره او داسې نور.

2- ضمیر: هغه کلمه چې د اسم په عوض استعمالیږي ضمیر باله شي لکه "زه، ته، دی" او داسې نور مثلاً په دې جمله کښې (دی راغی) " دی" د سلیم پر ځای استعمال شوی دی.

3- صفت : صفت هغې کلمې ته وايي چې د یو اسم حالت او څه رنګوالی بیانوي. په بل عبارت د یو ذات پر یو وصف باندې دلالت کوي لکه "تور، پوه" چې په دې جملو کښې (دا تور قلم زما دی- سلیم پوه سړی دی_ د قلم او سړي یو حالت او وصف بیانوي.

4- فعل: فعل هغه کلمه ده چې پر یوه کار او کړو دلالت کوي او زمانه او وخت ترې هم معلومیږي لکه (ځي، ځي به، ولاړ) اوله کلمه په موجوده زمانه او دوهمه کلمه په آینده زمانه دریمه کلمه په تېره زمانه کښې د تللو په فعل دلالت کوي.

5- قید: هغه کلمه چې دا سم، فعل او صفت سره د معنا د مقیدولو د پاره استعمالیږي قید بلل کیږي. لکه چې په دې جملو کښې (نا څاپه راغی – بیا ژر ولاړ) " ناڅاپه او ژر" د فعل قیود دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- ادات : هغې کلمې ته وايي چې ځانله پوره معنا نه لري مګر د نومو او افعالو سره يوه معنا ورکوي لکه "له، ته" چې په دې جملو کښې يې " زه کور ته ځم – سليم له کوره راغی" د ارتباط معنا ورکړې ده.

دا شپږ واړه قسمونه بيا په خپل منځ کښې هم د معنا او هم د لفظ په لحاظ نور نور اقسام لري چې د ټولو بيان د دې ځای کار نه دی، خالي ځينی قسمونه يې چې زموږ د وروسته بحث سره، ارتباط لري په لنډ ډول بيانيږي.

د کلمو لفظي قسمونه

ټولې کلمې د لفظ او ظاهر په لحاظ اول پر بسيطو او مرکبو او بيا پر جامدو او مشتقو کلمو وېشل کيږي او په دې وروسته ډول دي:

1- بسيطې کلمې هغه دي چې له يوه جز څخه زيات اجزا نه لري لکه (لرګی – زه – پوه – وليد – ژر – له) او داسې نور.

2- مرکبې کلمې. هغو ته وايي چې دوه ياله دوو څخه زيات مستقل اجزا لري لکه (کټمل – سر تور- وليدلی شو- ژر تر ژره) او داسې نور.

3- جامدې کلمې هغه دي چې له بلې کلمې څخه نه وي راوتلې يعنې د اشتقاق [1] عمل پرې نه وي جاري شوی لکه په عربی کښې (شجر،

---

(1) **د صرف کتابونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجل، حجر) او په پښتو کښې (ونه، تيږه) يا داسې نورې کلمې. ځينو کسانو د جامدو کلمو تعريف داسې کړی دی :[2] چې نه په خپله کوم ماخذ لري اونه د نورو کلمو د پاره ماځذوي. د دې تعريف له مخه په پښتو کښې جامدې کلمې لږې دي.

4- مشتقې کلمې هغو ته وايې چې له يوې بلې کلمې څخه جوړې شوې او راوتلې وي لکه (زړه ور – زړه ورتيا ، زړه وري) چې له زړه، څخه مشتقې شوې دي.

او په عربی کښې (سما، دنيا) چې له (سمو = علو) او (دو = قرب) څخه ماء خوذې او مشتقې دي. د پښتو په ټولو اقسامو کښې مرکبې او بسيطې کلمې شته چې وروسته به په خپل خپل ځای بيان کړی شي. دا رنګك مشتقې کلمې هم په پښتو کښې ډيرې دي ځکه چې افعال خو ټول مشتقې ګڼل کيږي او په صفاتو او اسماو کښې هم مشتق کلمات زيات دي او جامدې کلمې هم په پښتو کښې موجودې دي.

د لغاتو معنوي قسمونه

لغت هغه کلمه ده چې د يوې معنا د پاره وضع شوی وي او درستو خلکو پرې اتفاق کړی وي، نو په دې لحاظ لغت او اصطلاح سره فرق

---

(2) **مخزن القواعد فارسی**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري ځکه چې اصطلاح هغه ده چې يوې خاصې ډلې پرې اتفاق کړی وي.
کوم لغات چې په پښتو کښې استعماليږي هغه د معنا په لحاظ دا وروسته قسمونه لري:

الف – اصلي لغتونه : هغه دي چې د ژبې واضعانو ايښی وي او له کومې بلې ژبې څخه نه وي راغلی. د پښتو اکثر لغات له دې قسم څخه دي او د پښتو خپل اصلي مال ګڼل کيږي، دا لغتونه هم بيا په خپل منځ کښې نور ډير قسمونه لري او هغه دا دي:

1- مشترك : هغه لغت دی چې لـه يوې معنا څخه زياتې معنا ګانې ولري لکه (ډنګر) چې هم خوار او هم څاروي ته وايي. يا (کټې) چې هـم د ميښې د بچي او هم د موټو دوښو په معنا دی. په دې ډول (لـور = طرفـه، داس) (کوټه = خانه ، ناچل) هم مشترك نومونه دي. مګر مشترك لغات په پښتو کښې نسبت نورو ژبو ته کم دي.

2- مترادف : هغو لغاتو ته وايي چې تقريباً معنا يې يوه وي، يعنې دوه يا له دوو څخه زيات لغات چې په يوه معنا راشي مترادف لغات بلل کيږي. لکه (تندی، وچولی، ټنده) چې دا درې واړه د پيشانې په معنا دي. يا (ليو، اخير) چې دواړه د کاګل معنا ورکوي يا (باړخو، اننګی) په دې ډول نور مثالونه هم په پښتو کښې ډير دي.[1]

3- مصنوعي : (جوړ شوي) هغه لغات دي چې له پخوا څخه په ژبه کښې نه وي او وروسته د ضرورت له مخه جوړ شوی وي. مثلاً اور ګاډی

---

(1) ينی خلك له مرادفو لغاتو خه منكر دي او وايي چ هر لغت يوه مخصوصه باريكي لري چ له بل خه ي جلا كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ریل)، الوتکه (طیاره،) اوبتله (تحت البحری)، ډوب ماکو (تارپیډو)، ټپټپی (موټر سایکل)، جولاګاډی (بایسکل)

په مصنوعي نوموکښې د ادیبانو او عوامو وضع یو برابره ده او دواړو ته اهمیت ورکول کیږي مګر هله چې د ټولو اتفاق پرې راشي.

ب – مستعار لغتونه: مستعار لغتونه هغه دي چې له بلې ژبې څخه را داخل شوی وي. مستعار لغتونه په پښتو کښې هم شته، او له دې قسم لغاتو څخه یوه ژبه هم نشي خلاصیدی. د قومونو تر منځ ارتباط، تګ وراتګ تجارتي او نور نزدېوالی د مستعارو لغاتو د راتلو سبب او دلیل دی.

مستعار لغتونه بیا په خپل منځ کښې ځینی قسمونه لري چې دا دي وروسته ښودل کیږي:

1- دخیل: دخیل هغه لغات دي چې بې له څه معنوي او لفظي تغیر څخه په یوه ژبه کښې له بلې ژبې څخه را ننوتی وي. یعنی هغه بیګانه الفاظ چې بې له لفظي او معنوي تغیر څخه په یوه ژبه کښې را داخل شي؛ د خیل لغات بلل کیږي لکه (صابون، تنور، ظلم، صبر) چې له عربی څخه په پښتو کښې را داخل شوي دي. یا مثلاً (پنسل، کوټ) چې له انګریزی څخه پښتو ته راغلي دي. په دې ډول نور هم ډېر مثالونه شته.

2- مفغن: هغه لغات دي چې سره له تغیره په پښتو کښې را داخل شوی وي دا بیا په درې قسمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول هغه دي چي کوم لفظي تغير پکښې نه وي راغلى بلکي يوازې معنا يې بدله شوى وي لکه (عنوان) چي په عربىۍ کښې (سر ليك) ته وايى او په پښتو کښې د تکبر او لويىۍ په معنا دى. مثلاً وايي ((فلانى په څه عنوان روان دى)).

دا رنګګ (کسر، منت) چي په عربىۍ کښې د ماتولو او احسان او په پښتو کښې د عيب او زجر معنا ورکوي. دې قسم ته معنوي مغفن وايي.

دوهم هغه دي چي په معنا کښې يې تغير نه وي راغلى مګر په لفظ کښې يې بدلون راغلى او شکل يې اوښتى وي لکه (سبا، ميرات، اودس، ښار) چي له (صباح، ميراث، آبدست، شهر) څخه مغفن شوي دي . دې قسم ته لفظي مغفن ويل کيږي.

دريم قسم مغفن هغه ته وايي چي هم يې په معنا او هم يې په لفظ کښې تغير او بدلون پيښ شوى وي لکه (اورته) چي د عربىۍ له (عورت) څخه مغفن شوى دى. په عربىۍ کښې عورت هغه اندامونه وايي چي ستريې لازم وي، مګر په پښتو کښې (اورته) نکاح ښکلى ښځې ته وايي. دې قسم ته لفظي او معنوي مغفن ويل کيږي[1] مګر دا قسم مغفنات په پښتو کښې ډېر کم او لږ دي.

دغه تغير او تبديل چي په مغفنو کلمو کښې راځي دا نو بيا ډېر صورتونه لري لکه تقديم او تاخير، تبديل، زياتوالى، کموالى او داسې نور چي د ټولو بيان اوس دلته نشو کولاى.

---

(1) سپيږلى پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- مختلط لغتونه: دريم قسم لغات چې په يوه ژبه کښې استعماليږي هغه مختلط لغتونه دي. مختلط لغتونه هغو ته وايي چې په هغو کښې د بلې ژبې يو مستعار جزء هم وي يعنې يو عاريتي عنصر هم ولري که څه هم ټول لغت پردی او دبلې ژبې نه وي لکه (قارجن، کبر جن، دولت من) چې په دې کلمو کښې (قار، کبر، دولت) مستعار الفاظ دي.

دا رنګک (صبرول، قهرول) هم دغه ډول کلمې دي. په دې قسم نور هم ډېر مثالونه په پښتو کښې شته.

تبصره : دا ټول انواع او اقسام چې بيان شول د يوې ژبې د تشکيل اجزا ګڼل کيږي او درست په ژبه کښې د استعمال اوويلو حق لري. له دې کبله ښايي چې دغسې لغات ټول د پښتو مال وبولو او په بد نظر ورته ونه ګورو.

د لغاتو او معنا ترمنځ مناسبت

د لفظ او معنا تر منځ مناسبت په حقيقت کښې يو ښه شی دی. او بايد چې د هرې کلمې له خپلې معنا سره يو تناسب موجود وي. د لفظ او معنا تر منځ ارتباط د لغت د پوهېدو سره هم ډېر کومك کوي. کوم وخت چې سړي ته د يو لغت اصل او نيله معلومه شي او په معنوي مناسبت يې پوه شي نو هغه لغت د سړي زړه ته پوره لويږي او په ذهن کښې يې ښه ځای نيسي. يو وخت چې ما په پښتو کښې د "ترله" نوم واوريد نو ښه پرې نه پوهېدم او نا آشنا را ته ايسېده، بيا مې يوه ورځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر شو چې دا خو (د تره لور) مخففه کلمه ده نو پس له هغه را باندې خوږ ولګید او زړه ته مې پرېووت.

د لغت او معنا تر منځ مناسبت پیدا کول یو عجیبه خوند او کیف لري او دا خوند هغه چا ته معلومیږي چې د لغاتو په څېړنه او څېله معلومولو کښې پلټنه کوي. مثلاً کوم وخت چې سړي ته معلومه شي چې د " کسل" مصدر له (کسی = مردمك) او د نغوړل مصدر له (غوړ) څخه اخیستل شوی دی نو بې له شکه پرې قانع کیږي او خوږ او ښه ورته برېښي. همدا وجه ده چې د لغاتو تحقیق او د هغو څیله او اصل معلومول د ژبې په بحثونو کښې یو خوږ او مهم فن ګرځېدلی دی. اوس ګورو چې د دې مناسبت مراعات تر کومې اندازې په ژبو کښې شوی دی.

لکه چې ښکاره ده د دې اصل مراعات له سامي ژبو څخه په آریایي ژبو کښې زیات لیدل کیږي ځکه چې په آریایي ژبو کښې مشتقات او مرکبات ډېر دي او په دې قسم لغاتو کښې ضرور تناسب او نزدیوالی موجود وي. په عربی کښې هم دداسی مناسبتونو مثالونه پیدا کیږي. مثلاً د عربی په (سماء) کښې چې د آسمان په معنا یو بسیط لغت دی مناسبت موجود دی، ولی چې (سماء) له سر نه هر پورته شي ته وایي او آسمان هم له سر نه پورته او جګ دی. دا رنګ د دغې مادې فعل هم د پورته والي په معنا مستعمل دی لکه :

(سما سمواً ای ارتفع) – په پښتو کښی هم د دغه مناسبت په وجه آسمان ته "هسك" ویل شوی دی ځکه چې (هسك) جګ او پورته شي ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي. سربېره پر دې لکه چې ګورو په پښتو ژبه کښې د دغه اصل مراعات تر ډېرې اندازې شته مثلاً دا نومونه: (چوغکه، چڼچڼه، ټيغکه، ټك ټکی (شيطانك آسيا)، بغبغی (هارن) يو معنوي مناسبت لري او چې څوك يې واو ري نو ضرور ورته معلوميږي چې دا نومونه له طبعي او اصلي آوازونو څخه جوړ شوي دي. ولې چې دغه شيان هر يو دغسې آوازونه باسی. مثلاً چوغکه " چغ چغ" ټکټکی " ټك ټك" او بغبغی " بغبغ" ټيغکه "ټغ ټغ" کوي.

لاکن په بسيطو لغاتو کښې بې تناسبه لغات هم پيدا کيدی شي چې مناسبت يې چاته معلوم شوی نه وي. دا نقص تقريباً د دنيا په هره ژبه کښې شته. د مثال په ډول په عربی ژبه کښې د (شجر) لفظ د خپلې معنا سره څه مناسبت نه لري يا په فارسی کښې (درخت ، چوب) او داسې نور له دې کبله عرب وايي چې اسما معلول په علت نه دي. د فرهنگ نظام موؤلف ليکي:[1] چې په سنسکريت کښی چې يوه ډېره علمي ژبه ده هم دا نقص موجود دی او د لفظ او معنا تر منځ د تناسب رعايت پکښې نه دی شوی[2]. مګر دا احتمال هم شته چې هر لفظ دې په ابتدا کښې د يو تناسب له مخه ايښودول شوی وي خو وروسته به يې د زمانې په تېريدو هغه مناسبت له منځه وتلی وي او اوس به پرې سړی ښه نه پوهيږي. په دغسې لغاتو کښې وضع معتبره ده او څنګه چې پخوانو واضعينو ايښې دی، هغسې به يې مونږ هم استعمالوو، که څه هم په مناسبت يې پوه

---

(1) فرهنګ نظام 3 جلد

(2) اغلی مير سيد قاسم خان وايی چ دا خبره صحيح نه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشو. دا هم یقین دی چې د پښتو ډېر بسیط لغات د خپلې معنا سره مناسبت لري او مونږته يې هم دغه تناسب او ارتباط معلومیدای شي. لکه: تله (ترازو) هغه آله ده چې تول پرې کیږي. یا مخو که (نول) چې د یو شي مخې ته وتلي وی او داسې نور. نور وریسې د فقه اللغی کار دی چې ټول لغات سرې وخیږي او ډېر مثالونه پیدا کړي.

زمونږ دلته یوه لنډه اشاره غرض وه او بس.

له دې بیان څخه زمونږ مقصد دا دی چې باید د پښتو په نویو لغاتو کښې تروسه پورې د مناسبت خیال وساتل شي او ښايي چې په آینده کښې مونږ په دې اساس د پښتو نوي لغات وټاکو. هر وخت ځانله احتیاجات او ضروریات لري، ژبه هم د دغسې اجتماعي او نورو ضروریاتو له مخه پوره کیږي. مونږ دې ته اړیو چې پس له دې ډېر علمي نومونه او اصطلاحات وضع کړو او د ژبې له اصلي ریشو او د الفاظو جوړ ولو له اصولو څخه کار واخلو. دا کار به په دوه ډوله کیږي. یو دا چې مونږ د نوي معنا او لفظ تر منځ د مناسبت خیال وساتو او بل دا چې د پښتو کلماتو او الفاظو د جوړولو او تشکیل اصول وپېژنو چې زمونږ د بحث اصلي موضوع هم دا شی دی. نو په دې صورت کیدای شي چې زمونږ نوي نومونه او علمي اصطلاحات څه قدر معقول خوند ور او په زړه پورې راشي او که نه نو هسې بې فایدې خواري به وي.

د لغاتو لفظي تغیرونه

د کلماتو لفظي تغیرونه او اوښتنې په هره ژبه کښې یو طبعي او ضروري شی دی. دغه کلمې چې په خبرو اترو کښې استعمالیږي ضرور

(c) ketabton.com: The Digital Library

پکښې د ځايو د اختلاف او د زماني د تېرېدو په وجه ځينې تغيرونه او تبديلونه پيښيږي [1] دا تغيرونه په خپل منځ کښې زيات صورتونه لري – مګر ځومره چې تراوسه په پښتو کښې مونږ ته معلوم شوي دي هغه وروسته په لنډ صورت ښوول کيږي:

1- زياتوالی : د يو حرف يا زياتو حروفو په زياتوالي سره د يوې کلمې صورت بدليږي او دي ته تغير او شکل بدلېدنه وايي. لکه :

د خندل له مصدر څخه (خاندي) چې په اصلي ماده کښې يې الف زيات شوی دی. يا کرهنه چې د کرل له مصدر څخه ماخوذ او (ه) پکښې زياتي ښکاري. په يوه کلمه کښې د يوه حرف زياتوالي يا له ماخذ او ياله نورو مشتقاتو څخه معلوميږي. په نومونو کښې د زياتوالي مثال لکه غوړی چې د (غوړ) څخه د (ی) په زياتوالي جوړه شوي ده.

2- حذف او تخفيف : د حذف او تخفيف په واسطه هم ديوې کلمې شکل بدليږي او بل لغت ترې جوړيږي. لکه د نښتل له مصدر څخه (نښلي) چې (ت) يې لويدلي او حذف شوي ده. دارنګ ممکنه ده چې (غړ) له غوړ څخه د واو په حذف اخستل شوی وي.

---

(1) **د عربی صرف او نحو په کتابو ک ی د تغير او تصريف اقسام دا وروسته ـودل شوي دي: 1. زياتوالی 2. حذف 3. ابدال 4. د حرف نقلول 5. د حرکت نقلول 6. د يو حرف ساکنول 7. د يو حرکت بدلول. د عربی کلماتو اعلالونه او تغيرونه هم د دغو صورتو له مخه کيإي. مثلاً په (قايل، قل، قال، يقول) ک ی چ له (قول) خه شتقاق شوی دی ب له حرفی نقل خه نور ول تغيرونه راغلي دي او د حرفي نقل مثال (ايس) دی چ اصل ي (يئس) دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله حذف او تخفیف په یوه کلمه کښې راځي او په معنا کښې څه توپیر نه راولي لکه : پوزه، پزه– وویل، ووې.

3- ابدال: د یو حرف اوړېدل هم په بل حرف باندې په یوه کلمه کښې تغیر پیښوي چې دا تغیر کله د معنا په بدلون هم اثر اچوي لکه : له وتل څخه (وځي) او کله په معنا کښې فرق نه راولي او دواړه یو لغت ګڼل کیږي، لکه نمر، لمر – نښتل، مښتل او داسې نور.

4- تقدیم او تاخیر: یعنی د یو حرف مخکښې وروسته کېدل هم د کلمې په شکل او صورت کښې تغیر راولي چې دې قسم ته د یو حرف ځای بدلول هم وایي. لکه پسرلی، سپرلی - څمکه ، مځکه – غړوندی، ورغندی.

5- د حرکت بدلول: د حرکت بدلول هم په وړاندې ډول د کلمې شکل او صورت بدلوي چې کله یې معنا هم ورسره اوړي. لکه ګډ چې د ګاف په زور شریك، مخلوط او د ګاف په زورکي (پسه) ته وایي، او کله یې معنا نه اړوي لکه شپږ چې څوك یې د (پ) زور او څوك یې په زورکي وایي.

د یو حرف ساکنول او د حرکت نقلول هم د تغیر اقسام دي او په یوه کلمه کښې تغیر پیدا کوي لکه (مین، مینه) مګر مثالونه یې په پښتو کښې ډېر نه پیدا کیږي.

له دې وړاندی بیان څخه ثابته شوه چې د پښتو اکثرا تغیرات او تصریفات د مادې یعنی حروفو په زیاتوالي، حذف، ابدال او تقدیم او تاخیر سره عملي کیږي او د حرکاتو یعنی د هئیت د تغیر مثالونه پکښې کم دي او همدا ممکنه ده چې د آریایي ژبو یو خصوصیت وي- پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف له عربی چې هلته د حرکاتو په بدلولو، نقلولو او ساکنولو ډېر تغیرونه راځي او نوې کلمې جوړېږي. لکه (ضرب) چې د (ض) په پېښ او د (ر) په زیر ترېنه مجهوله صیغه لاس ته راځي.

د پښتو د کلماتو تغیرونه نور هم ډېر صورتونه لري، دلته مونږ اکثراً د مفردو کلمو تغیرونو ته اشاره وکړه – د مرکبو کلمو او نورو تغیراتو بیان به وروسته په خپل خپل ځای کښې راشي.

د کلماتو په جوړونه کښې د نومونو درجه

د ژبې په تشکیل کښې تر هر څه ړومبی نومونه زیاته برخه لري.ګویا نومونه د ژبې اصلي مواد دي چې بې له دې څخه د ژبې عمارت نشي جوړیدای. نه یوازې فعل کار کولای شي، نه صفت او نه څه بل څه څو چې اسم نه وي. مثلاً که سړی درسته ورځ (راغی یا سپین) وایي پوره مطلب ترې نه ولاړېږی څو چې فاعل یا موصوف ور سره رانه وړي. بالعکس له نومونو څخه یوازې هم کار اخیستل کیږي. مثلاً که څوك چا ته د یو شي تش نوم واخلي نو هغه پوهیږي چې دغه شی غواړي لکه چې کوچنیان او د ژبې نو آموزان د شیانو په نومونو اخستلو خپل مطلب حاصلوي. دغسې د کلماتو په جوړونه کښې هم د کلام له نورو اجزاو څخه نومونه زیاته حصه لري په عربی کښې ټول افعال له مصدر څخه جوړیږي. دارنګ ډېر اسما او صفات هم له مصدر څخه لاس ته راځي او مصدر خو د اسم له اقسامو څخه بلل کیږي. سر بېره پر دې په عربی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې له یو جامد نوم څخه هم ځیني فعلي اشتقاقونه کیږي. لکه : له (قوس) څخه "قوس الشیخ ای انحنی ظهره فصارقوسا و استقوس ای انحنی"[1] .

همدا وجه ده چې د عربي صرف نحو د پوهانو يوه مهمه ډله يعنی بصريان وايي چې اصل په اشتقاق کښی اسم دی نه فعل – په آريايي ژبو کښې هم هر کله چې کلمات اکثراً. د لاحقو او يا سابقو په راوړلو او يا د دوو کلمو په ترکيب سره جوړيږي نو ويلای شو چې د دې ژبو په ترکيباتو او اشتقاقاتو کښې به هم اسم اصلي عنصر وي.

طبيعت او فطرت ته هم دا نزدې ده چې اول دې يو نوم پيدا شي بيا دې د هغه د شان وړ يو صفت او فعل موجود شي.

په پښتو کښې لکه چې ګورو نومونه د کلماتو په تشکيل کښې لوړ مقام لري ځکه چې اکثر مصادر له اسم او صفت او افعال بيا له مصدر (فعلي نوم) څخه جوړيږي. دا رنګ فعلي صفات او نور هم له مصدر څخه لاس ته راځي. سر بېره په دې ډېر لام والا مصدرونه هم د نورو ذاتي نومونو څخه جوړ شوي دي. لکه (کسل، داړل) چې له (کسي او داړي) څخه ماخوذ دي. دلته اوس مونږ د مثال په ډول د يو نوم څخه جوړې شوي کلمې ښيو مثلاً د (غوږ) له کلمې نه دا وروسته کلمې را وتلي دي:

نغوږل – غوږو – غوږور – غوږين – غوږی،[1] غوږی (يو ګوټ ته پروت پټی) سپر غوږی – غوږوالی – غوږيچنه (پس ګوش)

---

(1) جار بردی د شافي شرح.

(1) د کار کولو يوه ره ده چ کاري ي مخ ته اچوي او غوإونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کښې له طبعی اصواتو څخه هم ډېر کلمات جوړېږي لکه له ټك څخه ټکټکی او نور.

په پښتو کښې پس له نومو څخه صفات د کلماتو په جوړولو کښې زياته حصه لري او په دريمه او څلورمه درجه کښې بيا قيود او ادات دي که څه هم د اداتو استعمال زيات دی مګر زمونږ مقصد په مستقلو او اساسي اجزاو کښې دی. هر کله چې ځينی پوهانو د يوې ژبې په تشکيل کښې د جامدونومو، افعالو او مصادرو د موقعيت ښودل هم ضرور بللي دي؛ نو ځکه مو په دې ځای کښې دغه مقصد ته يوه لنډه غوندې اشاره وکړه.

د کلماتو د جوړولو صورتونه او قسمونه

لکه چې د مخه مو هم ويلي دي،د کلماتو د تشکيل بحث په هره ژبه کښې يو مهم او ضروري بحث دی. نوي ضروريات او احتياجات د هرې ژبې پوهان دې ته اړباسي چې نوي لغات او کلمات جوړ او تيار کاندي. د لغاتو د تشکيل او جوړېدو سلسله بايد چې هميشه په يوه ژبه کښې جاري وي، ځکه چې همدا د يوې ژبې د ژوند او لوړتيا ذريعه ده.

مګر د نويو کلماتو جوړونه ضرور ځينی اصول او قواعد غواړي چې بې له دغو اصولو څخه د کلماتو تشکيل يو طبعي او اصولي جريان نشي پيدا کولای. نو د دې د پاره لازمه ده چې د ژبې په اصلي او پخوانو کلماتو کښې څېړنه او پلټنه وشي او د هغو د تشکيل او جوړيدو صورتونه اولياري معلومې کړی شي. په دې صورت کېدای شي چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو د تشکیل قاعدې او اصول منځ ته راشي او په آینده کښې ور نه د نورو کلمو په جوړولو کښې کار واخستل شي.

هر کله چې پښتو په عمومي شیانو کښې د نورو آریایي ژبو د اصولو او قواعدو سره شریکه ده نو ځکه غواړو چې ړومبی د آریایي ژبو د کلماتو د تشکیل صورتونه وښیو او پس له هغه د پښتو د کلماتو د جوړوني صورتونه او لیارې بیان کړو.

1- "لاریمر"[1] چې یو انګریز مستشرق دی په خپل پښتو ګرامر کښې لیکلي دي، چې په هندو جرمنی ژبو کښې الفاظ په دې وروسته درې طریقو سره جوړیږي :

الف : د لاحقو په زیاتولو او علاوه کولو سره لکه: پاړو ګر، غمجن او داسې نور.

ب : د سابقو په یو ځای کولو او لګولو سره لکه: هم زولی، هم غاړی، بې لاری.

ج: د دوو مستقلو الفاظو په یوځای کولو او پیوستولو سره لکه: سپین سترګی، سرتور، بوډی تال (قوس قزح)، نمرګل او داسې نور.

2- ((پرتو علوی)) د الماني ژبې په ګرامر کښې وایي[2]: چې د کلماتو په جوړونه او تشکیل کښې دوه صورته لیدل کیږي چې یو اشتقاق دی او بل ترکیب – له یوې کلمې نه د بلې کلمې اشتقاق په پنځو لارو ممکن دی:

(1) د لاریمر د پ تو رامر له فارسي قلمي ترجمه خه چ په پ تو ولنه ک ده.
(2) دستور زبان آلمانی د تهران چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- د اصلي کلمې د خاتمو په غورځولو سره (هغه کلمې چې له هغو څخه نورې کلمې راوځي) اصلي کلمې بلل کیږي په اصلي کلمو کښې اسم ، مصدر، صفت، فعل راتلی شي)

2- د اصلي کلمې د یو اصلي حرف په تغیر سره.

3- په اصلي کلمه کې د یو امدادي حرف په زیاتولو سره.

4- په اصلي کلمه باندې د لاحقو په زیاتولو سره.

5- په اصلي کلمه باندې د سابقو په علاوه کولو سره.

په دغو طریقو سره خالی اسما ، صفات او افعال جوړیږي.

<u>ترکیب</u>: هغه کلمه چې یو جزء لري اصلي کلمه او که له دوه یا زیاتو اصلي کلمو څخه جوړه شوې وي نو ترکیبي کلمه بلل کیږي. هره ترکیبی کلمه له دوو برخو څخه جوړیږي.

الف :- ریشه او اصل چې مقصودي او مهم جزء وي :

ب:- متمم چې د کلمې ټوله معنا د هغه په واسطه پوره کیږي، مګر کله ترکیبي کلمه یو بل مفهوم لري چې هغه یې له اجزاو څخه هیڅ نه معلومیږي. [1] مطلب دا چې په مرکبو کلمو کښې یو جزء اصلي او بل جزء مکمل او متمم وي.

په الماني ژبه کښې د کلمو د ترکیب صورتونه دا دي:

1- چې اصلي جزء یې مرکب او متمم جزء یې ساده او مفردوي.

2- چې اصلي جزء یې ساده او متمم جزء یې مرکب وي.

---

(1) **لکه په پ تو ک (پرې ودل) چ د ترك معنا ي له اجزاو نه معلومیاږي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- چې اصلي جزء او متمم جزئ دواړه مرکب وي.

دا ترکیبونه به یا بې د ارتباطي کلمو څخه وي او یا به د ارتباطي کلمو په واسطه جوړ شوی وي. په آلماني ژبه کښې د کلماتو له ترکیب او یو ځای کولو څخه د وروسته مرکبې کلمې جوړېږي :

1- مرکب نومونه
2- مرکب صفتونه
3- مرکب عددونه
4- مرکب فعلونه
5- مرکب قیود.
6- مرکب ادات.

3- "کلو د اوژه" په خپل فرانسوي ګرامر کښې د کلماتو د تشکیل په باب داسې لیکي[1] لکه څنګه چې د یوې ونې څخه څانګې او ښاخونه پیدا کیږي دغسې له یوې کلمې څخه نورې کلمې پیدا کیږي چې د ټولو تر منځ یو ارتباط او شریك فکر موجود وي. دغسې کلمې ته اصل او رینښه وایي. د کلماتو تشکیل د "افیکسونو"(Affixes) په واسطه کیږي. دا هغه اجزا دي چې د یوې کلمې د مخه او یا وروسته راځي او معنا ته یې تغیر ورکوي. دا بیا پر دوه رازه دی (پریفکسونه) (Prefixs) – " سفکسونه" (Sufixes) چې لومړی د کلماتو په سر کښی او دوهم د کلمو په پای کښی راځي. په فرانسوي کښې د کلمو تشکیل په دوه ډوله کیږي. یو د ترکیب په ذریعه او بل د اشتقاق په ذریعه.

---

(1) **د اغلي ر تیا له ترجمه خه چ د کابل په مجلو ک ی خپره شوې ده.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب بیا پر دوه قسمه دی یو د پریفکس د زیاتولو په واسطه او بل د بسیطو کلمو د یو ځای کولو په واسطهٔ او اشتقاق د سفکس په علاوه کولو حاصلیږي، د بسیطو کلمو په واسطه ترکیب دا لاندې صورتونه لري:

- له دوو نومو څخه.
- له یو نوم او یو صفت څخه.
- له دوو صفتونو څخه.
- د یو نوم او یو فعل په واسطه.
- ددوو فعلونو په واسطه.
- د یو فعل او یو صفت په واسطه.

په مرکبه کلمه کښې معمولاً څو اجزاء لیدل کیږي. لومړی اساسی جزء چې اصل او مونږ دی بل هغه جزء چې کلمه پرې تمامیږي یا شروع کیږي. د کلمو یو له بله یو ځای کول بیا دوه لارې لري یوه دا چې د اصلي کلمو په ترتیب کښې څه تغیر را نشي او بله دا چې تغیر او بدلون پکښې پیښ شي.

4- "ډاکتر عبدالحق) په خپل ګرامر قواعد اردو کښی داسې وایي:[1]

په اردو کښی چې دوه مختلف لفظونه سره یو ځای کیږي هغه دوه حالته لري چې یو لفظي حالت دی او بل معنوي حالت. د لفظي حالت بیان په دې ډول دی:

---

(1) **فواعد اردو د أیلی چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- دوه لفظه چې سره یو ځای شي او هیڅ تغیر پکښې را نشي.
- دوه لفظه چې سره یو ځای شي او حروف پکښی حذف شي.
- دوه لفظه سره یو ځای او کوم امدادي حرف پکښی زیات شي.
- د اول لفظ وروستی او د دوهم لفظ ړومبی حرف چې سره یو وي نو یو یې غورځیږي.

5- کله د دوو لفظونو تر منځ د ارتباط راوستلو د پاره (او) زیاتیږي.

د معنوی حالت په بیان کښې وایي چې په سنسکریت کښی هم د معنا په لحاظ د مرکباتو تقسیم پردې وروسته ډول دی:

- تابع مرکب: چې یو جزء د بل ظرفي، یا مفعولي تابع وي.
- ربطي مرکب : چې د الفاظو تعلق پکښې د ارتباط د تورو په واسطه وي.
- توصیفي مرکب: چې صفت او موصوف سره راغلی وي.
- عددي مرکب: چې اول جزء پکښې عدد وي.
- تمیزي مرکب: چې په هغه کښې اول جزء تمیز (قید) وي. [1]

داکتر عبد الحق په یو بل ځای کښې مرکب پر دوه قسمه بللی دی: اول هغه دی چې یو خاص حرف یا علامه له بل لفظه سره یو ځای شي او یوه خاصه معنا پیدا کړي او بل هغه دی چې دوه جلا نومونه، یا یو نوم

---

(1) **دغه مرکبات په اردو ک ی نور تفصیل او صورتونه هم لري چ تر أ رې اندازې د پ تو سره برابر دي او وروسته به بیان کؤی شي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يو صفت، يا يو اسم او فعل يا يو صفت اوفعل سره يو ځاى شي او يوه مركبه كلمه ترې جوړه شي.

5- سيد محمد على د فرهنګ نظام په مقدمه كښى ليكي.[2] چې مركب پر دوه قسمه دى:

الف :- هغه دى چې درېمه معنا ترې پيدا نشي او اجزا يې په خپله اصلي معنا دلالت كوي لكه په فارسي كښې (آب چاه).

ب :- دويم مركب هغه دى چې پر درېمه معنا دلالت وكړي يعنى بله درېمه معنا ترې مطلب وي لكه په فارسى كښې (آئينه آسمان) چې د لمر په معنا ده. وايي چې د كلماتو او اسماو تركيب په سانسكريت كښى هم زيات او ډېر دى او د دوو كلمو له تركيب څخه پكښى يوه كلمه جوړېږي.

6- "مرزا على رضا شيرازى په (مخزن القواعد) كښى ليكلى دي [3] چې په فارسى كښې مركب نومونه په دې وروسته صورتو سره جوړېږي.

1- كله دوه مختلف المعنا نومونه سره يو ځاى كيږي لكه شبنم، خارپشت او نور.

2- كله له دووهم معنا نومو څخه جوړېږي لكه:

مرز و بوم – زيب و زينت.

3- كله دوه جلا نومونه د عطف په واسطه يو ځاى كيږي لكه :

آب و هوا

---

(2) **فرهنګ نظام اول جلد د حيدرآباد چاپ.**

(3) **مخزن القواعد د حيدرآبادى چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- کله دا سم څخه وړاندې عدد راوړل کیږي لکه: هزار پا، چار پا.
په دې ډول د فارسی په نورو ګرامرو کښې هم د مرکبو کلمو بیان راغلی دی، او معلومیږي چې په فارسي کښې هم د کلماتو تشکیل ډېر صورتونه لري، دا رنګ مشتقات هم پکښی ډېرې دی.

اشتقاق او ترکیب

اشتقاق:

لومړی شی د کلماتو په تشکیل کښی اشتقاق دی. اشتقاق په ټولو سامي او آریایي ژبو کښې شته او د هغه په واسطه ډېرې کلمې او الفاظ جوړیږي، په عربی کښې زیات نومونه له مصدر څخه راوځي او کله پکښی له جامدو نومو څخه هم اشتقاق کیږي. لکه (استنوق) چې له (ناقی) څخه مشتق شوی دی. د اشتقاق تعریف د هرې ژبې په ګرامر کښی په بېل بېل ډول راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عربی صرف و نحو کښې اشتقاق دې ته وايي، چې يو لفظ له بل لفظ څخه چې د دواړو تر منځ لفظي او معنوي مناسبت موجود وي استخراج شي [1]

ځينې کسان وايي: اشتقاق دا دي، چې يو لفظ له بل څخه په څه قدر تغير سره راووځي.[1] ځينې نور وايي: له هرې کلمې نه چې يو شمېر کلمې په جلا جلا معنا ګانو جوړې شي هغه اشتقاق دی.[2] ځينو خلکو د اشتقاق تعريف په دې ډول کړی دی: که چېرې مونږ د لفظي او معنوي تناسب او نزدېوالي په لحاظ يوه کلمه له بلې څخه جوړه کړو او له يوه لغت څخه ډېرې صيغې راوباسو نو دې ته اشتقاق وايي، بناپر دې د اشتقاق علم هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلماتو مبدأ او اصل لټول کيږي. د دې وړاندې تعريفونو له مخه معلومه شوه چې د اشتقاق تعريف تقريباً په ټولو ژبو کښې سره نزدې او يو شان دی چې مهم رکن

---

(1) اشتقاق په عربي کښې په درې ډوله دی: اول هغه دی چې د دوو لفظو تر منځ په حروفو او ترتيب دواړو کښې تناسب موجود وي. لکه ضارب له ضرب څخه. دوهم هغه دی چې په حروفو کې يې تناسب وي او په ترتيب کښې يې نه وي لکه جبذ له جذب څخه ، دريم هغه دی چې يو حرف پکښې مغاير مګر قريب المخرج وي. لکه: نعق له نهق څخه. په عربي اصطلاح کښې اول قسم ته صغير ، دوهم قسم ته کبير او دريم قسم ته اکبر اشتقاق وايي. دغه شان په عربي کښې اشتقاق په محقق او شبيه هم وېشل شوی دی. محقق هغه دی چې ثابت او يقيني وي لکه دغه پورته مثالونه او شبيه هغه دی چې شك او شبه پکښې وي لکه د انسان اشتقاق له (نسيان) څخه ولې چې ځينی خلك يې له (انس) څخه مشتق بولي.

(1) قواعد اردو

(2) ترکی ګرامر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د مشتق او مشتق منه تر منځ د لفظي او معنوي مناسبت موجود والی دی. په آريايي ژبو کښې ځينې حروف او ادوات هم شته چې د اشتقاق ادوات يې بولي او د هغو په واسطه د کلمو قسمونه بدليږي او معنا ګاني يې اوړي. لکه په پښتو کښې (ور– ين) چې د (غوږور– غوږين) کلمې د هغو په واسطه له (غوږ) څخه جوړې شوې دي.

هغه ټولې کلمې چې لـه يوه ماخذ څخه را وتلې او مشتق شوې وي عـايلوي او هم ريښه کلمې بلل کيږي. او اصل يې آره او مونډبولي. د مثال په ډول په پښتو کښې د (غويی، غوا) د کلمې هم ريښه او عـايلوي کلمې دا دي: غوبل – غوجل – غويمنډ – غويمه – غوباړی (خر مګس) غالوشه (ظرف ګاودوشی)- غوبون = غوبه = غاوچی – غوڅکی – غوشايه – او ممکن چې (غوښه – غوړي – غولاڅه) هم د دې آرې او ريښې سره ارتباط ولري چې وروسته به يې عموميت موندلی وي.

ترکيب: ترکيب دې ته وايي چې دوه يا لـه دوو څخه زياتې کلمې سره ونښلي او يوه کلمه ترې جوړه شي او ځانله مفهوم او معنا وښندي. لکه: پی مخی، رون مخی، غوږوالی، نمر ګل او نور.

د کلماتو په اشتقاق کښې ځينې قاعدې

د پښتو اشتقاقونه غالباً د آهنګ او د ژبې د صوتي اصولو تابع دي. يعني ديوې کلمې سره چې کومه لاحقه لګيږي نو د آهنګ د سمون د پاره پکښې ځينې تغيرونه راځي. دا تغيرونه که څه هم په منظم ډول نشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیانیدای مګر تر یوې اندازې چې ښکاره او ځرګند دي په وروسته ډول ښودل کیږي:

1- کله د کلمې او لاحقې د نښلو لو د پار (ا، و، ی) راوړل کیږي لکه: له ډم څخه ډمامه، له زیږ څخه زیړانك، لـه مـخ څخه مخوکه – لـه لوید څخه لویدیځ.

2- په اصلي حروفو کښی هم ځینی حروف شته چې د کلمې او لاحقې ترمنځ د آهنګ برابرولو او موزون والي د پاره زیاتیـږي. لکه: ((س)) چې په (خپسکه) کښی د ((خپه او که)) تر منځ زیات شوی دی.

3- کله د صوتي ضرورت او د کلمې د آهنګ برابرولو دپاره امدادي توري (ا، و، ی، ه) او ځینې نور حروف غورځیږي. لکه:

له چاړه څخه چړتون، له زوږ څخه زږښت، له شګې څخه شګلن،

له لېونې څخه لیونتیا ، له ګورم څخه ګوروان [1] او داسې نور.

4- که چیرې د اولې کلمې آخر حرف او د لاحقې لومړی حرف سره یو وي نو یو ځنې حذفیږي.

لکه: له ټویك څخه ټویکی – له ښانك څخه ښانکی[2]

5- کله یو امدادي حرف په بل باندې بدلیږي لکه: له منګي څخه منګوټی، له پوزې څخه پیزوان چې په اول مثال کښې (ی) پـه (و) او پـه دوهم کښی (و) په (ی) بدل شوی دی. غـرض دادی چې امدادي او ځینی

---

(1) په دی مثال کښې (م) حذف شوی دی.

(2) په دې مثالونو کښی لاحقه (کی) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور توري د تلفظ درواني او آهنګ برابرولو د پاره هر ډول تغير قبلوي او دا تغيرونه په پښتو کښې قياس او اساس ګڼل کيږي.

6- هر کله چې اصوات په پښتو کښې اکثر يوسيلابي وي، نو کله دغه اصوات د يو نوم د جوړولو د پاره په مکرر صورت هم استعماليږي.

لکه: چڼچڼه – ټکټکی – کوړ کوړی (فاخته)

7- د لاحقو څخه لومړی حرف اکثر مفتوح وي او کله په يو نيم مثال کښې ساکن هم راځي لکه: له تور څخه تورکی (دوده آتش)

8- د حرکاتو تغير او بدلون دا رنګګ د يو حرف ساکنيدل يا متحرک کېدل دا ټول د کلماتو د تشکيل په وخت کښې د صوتي ضرورت له مخه پېښېدونکی دی. په دې باره کښې کوم عمومي قانون نشته خو د کلماتو د آهنګ سمون او دوينا آسانۍ ته کتل کيږي. هر څنګه چې يوه کلمه په خوله او وينا کښې سمه راتله، هغه ډول پکښې ځيني حرکتونه هم وړاندې وروسته کيږي.

9- دا قاعدې د سابقو دراوړلو او تراکيبو جوړولو په وخت کښې هم تطبيقيږي.

د پښتو د کلماتو جوړونه

د پښتو د کلماتو د جوړونې بحث پردوو برخو وېشل کيږي، لومړۍ برخه يې اشتقاقونه او دوهمه برخه يې ترکيبونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی برخه – اشتقاقونه

خومره چې معلومه ده په پښتو کښې د کلماتو د اشتقاق او راویستنې د پاره دوه صورته دي:

یو صورت دا دی چې بې له قانوني او منظم صورت څخه د امدادي تورو په کمولو، زیاتولو ، بدلولو او داسې بل تغیر لاس ته راځي او بل صورت دا دی چې په منظم او قانوني ډول د ((پسینه تورو)) په لګولو سره جوړیږي. په اول صورت کښې د کلماتو اصل او ریښه معلومول څه قدر مشکل او زیات لټون او څېړنه غواړي، دغه شان د اشتقاق د یوې قانوني او قیاسي لارې پیدا کول هم پکښې ګران دي مګر په دوهم قسم کښې دا دواړه کاره آسان دي. نو ځکه اول قسم ته سماعي او دوهم قسم ته قیاسي وایو، بله دا خبره ده چې په اول قسم کښې خالي د کلماتو ارتباط او نزدیوالی معلومیږي او په دوهم صورت کښې پرته له دې څخه د نویو کلمو د جوړولو د پاره هم یوه لاره منځ ته راځي. دا قسم زما په خیال ډېر ضرور دی، ولې چې په دې واسطه د آینده اشتقاقاتو او نویو الفاظو د جوړولو د پاره یوه لار معلومېدی او یو اساس کېښودی شي.

له دې کبله مونږ په دې کتاب کښې یوازې دوهم قسم اشتقاق بیانوو او غواړو چې د کلماتو صرفي تحولات او تبدلات بیان او د کلمو د اشتقاق او اخستنې قیاسي صورتونه وښیو. لاکن ړومبی تر دې پکار دي چې د اول قسم اشتقاق یو څو مثالونه هم د نمونې په ډول وښودل شي.مثلاً:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- جل - جاله - جال - جول - جولې - جوال- (په دې کلمو کښې د محدود ځای معنا شریکه ده).

2- ټل (دلرګو)- ټپل- ټپله- ټول- ټولی (په دې کلمو کښې د ګڼ والي معنا پرته ده).

3- تل (د اوبو ویخ)، تلی= تاله (د پښې) – تالی (خاورین اوار لوښی)

4- ګټ - ګټه - ګیټی - ګاټی.

5- ورور - وراره - وریره - وراره (هغه ښځه چې ورورېي مړوي) ورندار.

6- غوږ – غږ – غېږ (آغوش) غوږ د غږ د پاره لکه غېږ ده).

7- مین - مینه - مېنه (ځکه چې د مېنې سره سړی مینه لري).

8- کهول – کول – کلی – کلا

9- رشتین – رشتیا ، نوی – ناوې، تول – تال، نل – نلی (نری مغزن هډوکی)، کوټ – کوټه او داسې نور. په دې پورته ټولو مثالو کښې د لفظي او معنوي مناسبت له کبله د اشتقاق ارتباط موجود دی او په ځینو مثالونو کښې یې اصل هم معلومیږي لکه (ورور) چې دغه نورې کلمې ترې راوتلې دي. مګر خبره دا ده چې دغه اشتقاقونه کوم منظم او قانوني صورت نه لري او په ځینو مثالونو کښې یې اصل هم نه معلومیږي؛ څو چې سړی یې په نورو آریایي ژبو کښې اصل او ریښه ونه پلټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوهم قسم يعنی قياسي اشتقاقونو په واسطه په پښتـو کښـې غالباً
دا درې قسمه کلمې جوړيږي:

1. نومونه
2. صفتونه
3. فعلونه

دا هر يو قسم د اشتقاق مخصوص توري او صورتونه لـري چې دادی
په وروسته ډول بيانيږي:

د نومونو اشتقاق او جوړونه

هر کله چې د نومونو په اشتقاق او جوړونه کښې لاحقې زيات تاثير
لري او د هغو په واسطه بېل بېل ډول نومونه جوړيږي له دې کبلـه غـواړو
چې د نومونو تشکيل او جوړونه د لاحقو تر عنوان لاندې بيان کړو.

فاعلي او نسبتي لاحقې (پسينه)

هر کلـه چې پـه پښتـو کښـی ځينی لاحقې د نـسبتي او فـاعلي معنـا
ګانو د پاره په شريك ډول هم استعماليږي له دې کبله دغـه لاحقې تـر يـوه
عنوان لاندې په وروسته ډول ښوول کيږي:

1- (که) دا يوه فاعلي او نسبتي علامه ده په سنسکريت کښی هم متحرك

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاف د فاعلیت د پاره دی لکه: (آستك = مقر– واچك = متکلم)[1] نو دا دپښتو (که) هم هاغه د سانسکریت متحرك کاف دی چې زور یې اوس په (ه) لیکل کیږي. د دې لاحقې په واسطه د نومود جوړولو صورتونه دا دي:

الف :- د بسیطو اصواتو په آخر کښې راځي او فاعلي معنا ورکوي لکه:

له چوغ څخه چوغکه — له کوړك څخه کوړکه چرګه

له تیغ څخه تیغکه — له ټیو څخه ټیوټیو که

(یوه مرغۍ ده)

له غړك څخه غړکه (مشك)

ب :- د فعلي مادې[2] په آخر کښې راځي او فاعلي معنا ترې معلومیږي لکه:

له ځرخېدل څخه ځرخکه — له خوځېدل څخه خزدکه (حشره)

له الوتل څخه الوتکه — له توت خوړل څخه توت خورکه

(یوه مرغۍ ده)

ج :- دا سم په آخر کښې راځي او د نسبت معنا ورکوي لکه:

له مخ څخه مخوکه (منقار) — له نل څخه نلکه.

د :- د صفت په آخر کښې د نسبتي او فاعلي معنا ګانو د پاره راوړل کیږي لکه:

---

(1) فرهنګك نظام

(2) فعلی ماده دمصدر هغي حصې ته وایي چې د مصدر د لام او یا د مصدري علامو له حذف څخه وروسته پاته کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زيږ   څخه   زيږکه (يوه مرغۍ ده)
له خپه   څخه   خپسکه (کابوس) –
له لټ   څخه   لټکه = کورمار (ځکه چي په ځای لټه پرته وي).
له ځوان څخه   ځوانکه (دانه)
له ګرم   څخه   ګرمکه (ګرم دانه)

2- (ك) ساکن کاف هم د نسبت او فاعليت په معنا استعماليږي او د صوت، نوم، صفت او فعلي مادي په آخر کښي راځي لکه:

له چڼ څخه چڼچڼك (آله)	له سترګي څخه سترګك
له شونډ څخه شونډك	له زمري څخه زمرك
له شپېلۍ څخه شپېلك	له تور څخه تورك
	له موټۍ څخه موټك

له نيم څخه نيمك (غران)
له چورلېدل څخه چورلك (ګردش)
له ځپ څخه ځپك [1]

3- (کی) د نسبت، فاعليت، تصغير په معناو راځي او دا وروسته صورتونه لري:

الف :- د نومو په آخر کښي لکه:

له ازغي څه ازغکی   له چچه څخه چچکی
له پياز څخه پيازکی   له مرچ څخه مرچکی

---

(1) د ځلورو ګوتو اندازې ته وايي چي خلك يې په غلطه ځپق بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اور څخه اورکی   له لاس څخه لاسکی (دسته)
له سیخ څخه سیخکی   له خوخه څخه خوخکی (نولهٔ افتاوه)

ب :- د صفاتو په آخر کښې لکه:

له تریو څخه تریوکی= تروکی
له تور څخه- تورکی (دودهٔ آتش)
له شین څخه شینکی

ج :- د فعلي مادي په آخر کښې لکه:

له ښخېدل څخه ښاښکی
له پئیل څخه پیوکی (موی باف)
له مسېدل څخه مسکی

د :- د صوت په آخر کښې لکه: له ډمب څخه ډومبکی
له پر څخه پرپرکی   له چت څخه چتکی (قرچه)

4- (کۍ) دا نښکه د (کی) مونث شکل دی او غالباً د نسبت د پاره د نومو – صفاتو او اصواتو په آخر کښې راځي او نوي نومونه پرې جوړېږي لکه:

له غوږ څخه غوږکۍ	له نیم څخه نیمکۍ
له غاړې څه غاړکۍ (قطارونه)	له پوست څخه پوستکۍ پوښکۍ (نرمهٔ گوش)
له اوبن څخه اوبنکۍ (گهواره جنبان)	له خپه څخه خپکۍ
له لولۍ څخه لولکۍ	له توت څخه توتکۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پروانهٔ گل)	
لـه لپـی څخـه لپـه کـی (چمچـهٔ آبخوری)	له بوړ څخه بوړ بوړکۍ (حباب

5- (ی) دا نښکه د نسبت او فاعلیت په معنا د اسم، صفت او صوت پـه آخر کښې راوړل کیږي لکه :

له اړخ څخه اړخي (د غره ډډی ته ځای)	له توخ څخه توخی
له غوړ څخه غوړی	له چت څخه چتی (قرچه)
له ګنډ څخه ګنډی (کمیس)	له ټیغ څخه ټیغی (مرغ مری)
له تریخ څخه تریخی (تلخه)	له چون څخه چونې (بلبل)
له تور څخه توری (طحال)	له ټپ څخه ټپټپی (موتر سایکل)
له زیړ څخه زیړی (یرقان)	
له بر څخه بری	له ځپ څخه ځپځپی (چج)
له ډډ څخه ډډی (د بوسو خوسی)	له کړ څخه کړکړی (یو شي دی چې د بیړۍ د تناب د پاسه ځرخي)

6- (ۍ) د (ی) مونث شکل دی او داسم، صفت، صوت، فعلي مـادي پـه پای کښې د نومو د جوړولو د پاره استعمالیږي لکه:

له غوړ څخه غوړۍ	له ټال څخه ټالۍ
	لـه تیـر څخه تیـرۍ (نـری لکـه د تیـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اوړي شخه اوړی	نيغ پتهی
له باران شخه بارانی	له لنډ شخه لنډی (يوډول مار يا يو ډول شعر)
له ټټر شخه ټټری (واسکټ)	له کونتي شخه کونتهی (د لاس لرگی چي سر يې کوږ وي)
له سر شخه سری (سرخانه)	له بند شخه بندی (د غوايانو غاړې ته يې اچوي)
له غاښ شخه غاښی = خاښی	له غونډ شخه غونډی
له بټ شخه بټهی (د خښتو پخولو)	له ډير شخه ډيری
له ژبي شخه ژبی (د کوچنيانو يو مرض دی)	
له جنگ شخه جنگی (کښي ونې چي سره جنگيدلی وي)	
له ټك شخه ټکی (هدف چي په ويشتو کښي تري ټك خيژي)	

7- (جلي "ه") د نسبت په معنا د يو اسم، صفت، صوت، او فعلي مادې په آخر کښي راځي او نور نومونه تري جوړيږي لکه:

له بور= پور شخه بوره (بچه مرده)	له کاغ شخه کاغه
له ټاپ شخه ټاپه (مهر)	له ټنگك شخه ټانگه (گادی)
له ورور شخه وربره	له چپ شخه چپه (بوسه)
له چاپ شخه چاپه	له ټك شخه ټکه (آفت)
له ټيل شخه ټيله	له ترك شخه ترکه (روغن داغ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نوك څخه نوكه	له ژغ څخه ژغژغه
له ببل څخه ببله (خشكه بين بحر	له پرك څخه پركه (د مرغيو نيولو يوه آله ده
له پېر څخه پېره (زواله)	له خوړل څخه خوړه (شريني خوري)
له يك څخه يكه (بكي)	له ځرخېدل څخه ځرخه

له مروړل څخه مروړه (د تويك د پاكولو مزی)
له بولل څخه بولله (قصيده)
له وېشل څخه وېشله (يو قسم پراته)
له تلل څخه تله (ترازو)
له وينځل څخه وينځه (كنيز)
له كنځل څخه كنځله (دشنام)

8- (له) دا توری هم په نسبتي معنا سره د اسم، صفت، صوت او فعلي مادې په آخر كښی راوړل كيږي لكه:

له زنګ څخه زنګوله (جرس)	له ګډ څخه ګډله (نان مخلوط)
له ګرد څخه ګردله	له تور څخه تورخله (سياه سرفه)
له بناخ څخه بناخله	له رېږدېدل څخه رېږدله (زلزله)
له پای څخه پايله (كرهٔ پای)	له ځريدل څخه ځبرله (بزغاله چي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

	خرېدلو وي)
له وار څخه ورله (حامله)[1]	

9- (لی، لۍ) دا نښتکی هم د (له) په شان د نورو کلماتو په آخر کښې د نومونو جوړولو د پاره راځي لکه:

له روه څخه روهیلی	له ډب څخه ډبلۍ
له ختی څخه ختولی	له درب څخه دربلۍ (یوه لویه ستن وي او نجونی تري چارچاپیر زانګي)
له ټیك څخه ټیکلی	له خرېدل څخه خېرلی (بز غاله نر)

یاد ګیرنه: یوازي (ل) هم په ځینو مثالو کښې د دغه پورته مقصد د پاره استعمالیږي. لکه :

له ځنګ څخه ځنګل او له ټوپ څخه ټوپل (توده خرمن).

10- (وان) د لاحقه که څه هم اصلاً د صفاتو د جوړولو د پاره ده، مګر ځینی نومونه هم پري جوړ شوي دي لکه:

له پوزې څخه پېزوان   له ګروي څخه ګرېوان او نور.

11- (ری، رۍ) دا لاحقي چي لومړۍ مذکر او دوهمه د مونث د پاره ده داسم، صفت او صوت په آخر کښې د نومو جوړولو د پاره راغلی دي مګر څه قدر تصغیري معنا هم پکښی لیدل کیږي لکه:

لــه پــت څخــه پتــری (بــرګ	له کچه څخه کچرۍ (خر بوزه سبز

(1) منجیله هم شاید چي په اصل کښی منګیله وي او له (منګي او له) څخه به جوړه شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیشکر)	خورد)
له ګني څخه ګنېرۍ	له ګډ څخه ګډورۍ
لـــه ډانـــګ څخـــه دانګـــورۍ (عصاى بغلى)	له کونګ څخه کونګرۍ
له ډینګ څخه دینګرۍ	له غونډ څخه غونډورۍ= غونډارۍ

12- (ره) د دې علامې په واسطه هم دا یو څو نومونه جوړ شوي دي لکه: له تېګ څخه تېکره، له ډغ څخه ډغره، له چیت څخه چیتره (پیزار کهنه)، له ډنډۍ څخه ډنډوره.

13- (اره) دا نښکه د نومو جوړولو د پاره د نورو کلماتو په آخر کښې راځي لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اوبښ څخه اوبناره (گهواره جنبان)	له کتې څخه کتاره
لـه نـوك څخـه نوكـاره (چونـدى)	(هغه ميښه چې كتى يې مړ شي)
	له كتيل څخه كتاره (لويه چاړه)
له هيند[1] څخه هينداره (آئينه)	له سكونډل څخه سكونډاره
له ټونګې څخه ټونګاره	له شوكول څخه شوكاره
	له ګرول څخه ګراره (برش آهنى اسپ)
له پټ څخه پټاره (هغه وزه چې پـه پښه کښې يې سپينه پټه وي)	له چونګ څخه چونګاره
له بغ څخه بغاره.	

يادګيرنه: يوازې (ر) هم په ځينو مثالو كښې د دغه مقصد دپاره استعماليږي لكه:

لـه انـډې څخـه انـډر (مـست)، لـه شـخوند څخـه سـخوندر (څکـه چـې شخوندوهي)، له وند څخه وندر (د مال ترلو لويه بياسته) او ممكن چې كنډر هم له كنډو څخه جوړ شوی وي.

14- (ړه) د دې لاحقې په واسطه هم ځينى نومونه جوړ شوي دي لكه:

له چپ څخه چپړه (زوړ پيزار)	له خوكى څخه خوكړه (قلهٔ كوه)
له ديكي څخه ديكړه	له لك څخه لكړه

---

(1) هيند دلته د اوبو په معنا دى چې په اصل كښى سيند دى. ((ه اوس)) سره تل بدليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټوك څخه ټوكړه	له څپ څخه څپېړه (چپلاخ)
له يك څخه يكړه	

15- (اړ) لکه:

له بوت څخه بوتاړ (شکل) له لتي څخه لتاړ (پايمال)

له بوس څخه بوساړه.

يادګيرنه: يوازې (ړ) هم په ځينو مثالو کښې د دغه مقصد د پاره استعمال شوې ده لکه:

له کندې څخه کوندړ (خندق)، له کيند څخه کيندړ (هر شی چې د کيند غوندې ډېر زوروي)

16- (ړی، ړې) لکه:

له وروسته څخه وروستاړی (د مچی) له اوبو څخه اوبړې (جامنك)

17- (نی، نې) لکه:

له کور څخه کورنې له تور څخه تورانی

له درب څخه دربانې له پټ څخه پټ پټانی

(په دې مثالو کښې د لاحقې او کلمې تر منځ الف زيات شوی دی).

18- (انه) :

له موټي څخه موټانه (د يوې موټی) له نيکه څخه نيکانه

19- (ند ، ندی) د فعلي مادې په آخر کښې د فعلي معنا د ځرګندولو دپاره راځي او يو نوم ترې جوړيږي. لکه:

له جر[1] څخه جرنده له ځرخ څخه ځرخندی

---

[1] جر په ((زند)) کښې دميده کولو فعل ته وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رپېدل څخه رپندی   له لویږي څخه لوئيږنده (شقيقه)

20- (مه) دا نښکه د اسم او صوت په آخر کښېږ راځي او نوي نومونه پرې جوړیږي لکه:

له ګوتي څخه ګوتمه   له ځیږي څخه ځیرمه

له ډم څخه ډمامه   له بوغ څخه بوغمه

دغه شان ممکنه ده چې پیاړمه (دکټ لنګه) له پړي، پېړ او کوړمه (خانواده) له کور څخه جوړ شوي وي.

21- (څه، ځنی) : له غرځخه غرڅه، غرځنی   له پای څخه پایڅه.

22- (سی) لکه:

له ویر څخه ویروسی (نان مرده)   له ګونګ څخه ګونګوسی.

23- (وس) لکه:

له تپ (صوت) څخه تپوس   له پنډ څخه پنډوس (یعنی پنډشی)

په کنډاس او ډانډس کښېږ هم (س) د نسبت د پاره معلومیږي.

24- (ګنی): له خسر څخه خسر ګنی   له پلار څخه پلار ګنی.

25- (ګه): له درون څخه درنګه (لاش مرده).

26- (ندار): له ورور څخه ورندار

له تره څخه تریندار- تندار (زن کاکا).

27- (و): لهٔ مرګ څخه مرګو   له زانګل څخه زانګو.

28- (وی) : له خرڅخه خاروی (چارپا).

29- (ونکی، ونی) دا دواړه لاحقې که څه هم د فعلي صفاتو لاحقې دي، مګر ځینی نومونه هم پرې جوړ شوي دي لکه:

له غولول څخه غولوونکی (یوه دانه ده چې د سترګې د پاسه راخیژي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له باد څخه بادونی (زکام)، له سپېره څخه سپېرووني
(وچ اوږه چې پېره پکښې جوړوي).

30- (یی) له خور څخه خور یی.

31- (ینه، ینګه) له خور څخه خورینه، خورینګه (خواهر خوانده)،
له مور څخه مورینه.

32- (انګه) د اعلامه د دي، وروسته نومو په آخر کښی راغلي ده، مګر د لغت نوعیت یي نه دی بدل کړی، خالي په معنا کښې یي څه قدر زیاتوالی راوستی دی لکه:

له غرۍ څخه غرانګه له ریښي څخه ریښانګه
له خیلۍ څخه خیلانګه له چیرړي څخه چیرړانګه

په دي ټولو مثالو کښي نسبت اصل ته زیاتوالی او لوی والی ملحوظ دی.

تبصره: کله کله یوه علامه یوازي د شکل بدلولو د پاره راځي او په معنا کي ډېر فرق نه راولي لکه: نښه= نښکه، کوډۍ= کوډله، ځنۍ= ځنکۍ، بخرۍ= بخرکۍ، کوکه= کوکاره.

ظرفي لاحقي

په پښتو کښی ظرفي لاحقي هم ډېري دي چي د هغو په واسطه د ظرف نومونه جوړیږي. دا لاحقي بیا پر دوه ډوله دي. یو د ظرف مکان لاحقي دي او بل د ظرف زمان.

<u>د ځایو نومونه</u>: د ځای د نومو د جوړوني د پاره په پښتو کښي وروسته لاحقي موجودي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (ځی) دا لاحقه د نومو ، صفاتو او فعلي مادې په آخر کښی راځي او د ظرف مکان نوم پرې جوړیږي. لکه: اجل ځی- ښکار ځی – دمه ځای – ایله ځی – وتوځی (مخرج) – ناستو ځی، ونډیځی، پخلیځی – ښوونځی – لوستوځی او داسې نور.

تبصره: په ځینو پخوانو کلمو کښې یوازې (ځ) هم د ظرفي لاحقې په حیث راغلې ده لکه دریځ[1] (منبر) خاتیځ = مشرق، لویدیځ = مغرب.

دارنګ په (ترخځ – وریځ) کښی هم (ځ) غالباً ظرفي لاحقه معلومیږی او ښايي چې په اصل کښیبه د ترخ ځای او د وریا ځای وي. دغسی په تمبېځي (خیشوم کښی هم (ځی) د ظرف توری بللی شو.

2- تون [2] د ظرف توری او د ځای په معنا دی. په سانسکریت کښی هم ريښه لري لکه (سهتان) او فارسی (ستان) هم ور سره نزدې دی. دا توری په پښتو کښې د ځای د نامه د پاره استعمال شوی دی لکه : چړتون (غلاف شمشیر) میړتون- بودتون، مړستون، (مقبره) لاند پستون[3] درملتون، ننداړتون.

دارنګ ښايي، چې ستونی او لستونی هم په اصل کښی (ساتون او لاس تون) وی :

---

(1) امیر کروړ (**139** ه) وایي (نوم مې بولي پر دریځ ستایوال).

(2) تون په قدیم ادب کښی د ځای په معنا راغلی دی. اسعد سوری (**425** ه) د محمد سوري په مرثیه کښې وایي: (په جنت کښې دې وه تون زمونږ واکمنه

(3) په دې مثالو کښی (س) د (ستان) شکل ځرګندوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (غالی)[4] دا توری د نومو او صفاتو په آخر کښی د ظرف مکان د جوړولو د پاره راځي لکه:

اور غالی – شپون غالي – سوی غالی – ژور غالی – چوغالی- پنډ غالی- کوغالی دغه شان بوزغلی – ستر غلی[1] – کوډغالی – ډوغل (چقوری هم د ظرف مکان نومونه دي چې په پای کښې یې ((غالی)) یا یې مخفف صورت (غل) استعمال شوی دی.

4- (جل) د اعلامه هم د ظرف مکان د جوړولو د پاره استعمالیږي لکه په دې مثالو کښی: غوجل – اسجل – بورجل (مسکن محبوب – ښایي په اصل کښی بر جل یعنی لوړ ځای وي) دا رنګ مورچل هم ښايي په اصل کښی مرګ جل وي.

تبصره: ((ګل)) هم په پښتو کښی د کلیو د نومو په آخر کښی راغلی دی لکه: نورګل – ګنجګل – د یو ګل – له دې کبله ویلای شو چې (جل، ګل، غل) دریواړه کلمې سره نژدې او په یوه معنا دي ولې چې د ((ګ، غ او ك، ج)) بدلون په پښتو کښی ډېر دی.

5- (ګره) دا لاحقه د نومو په آخر کښی د کرنې د ځایو د پاره راځي لکه: غنمګره، شولګره، جوار ګره.

---

(4) غالی د ځای په معنا دی چې د زندله (ګاتو) او فارسی (ګاه) سره نږدېوالی لري. په زند کښی اور غالي ته آترګاتو وايي. د (ګ، غ، اوت، ل) بدلون په آريايي ژبو کښی عام دی، نو له ((ګاتو)) څخه پا آسانی (ګالی، غالی) او په پای کښی (ګل، غل، جل جوړېدای شي. د غالي ریشه د (غولي = صحن) په کلمه کښی هم شته.

[1] دا کلمه ځينو کسانو له سترګ غالي څخه مخففه بللې ده مګر زما په خيال په همدی شکل هم صحيح ښکاري ستر د پورته او جګ په معنا دی یعنی پورته ځای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- (ګړ) د دغه ريشې سره ارتباط لري او د اسم او صفت پـه آخر کښـې د استوګنې د ځايو د پاره استعماليږي لکـه: راجګړ – ترهګړ – شيرګړ- ياغی ګړ او داسې نور.

7- (يانه، يانا) يوه قديمي د ظرف لاحقه ده چې د ځايو د نومو پـه آخر کښـې استعمال شـوې ده لکـه: پکتيانـه، بـاختر يانـا ، آريانـا ، سـغديانا لوديانه او داسې نور.

8- (يانـه) دا لاحقـه د نباتـاتو د نومونـو پـه پـای کښـی استعمال شـوې ده، لکـه: اغزيانه، کوکيانه (ګلزار)، وښيانه – ځوزيانه.

9- (نی) دا علامه هم د ظرفي لاحقې په حيث د ځينو نومو پـه آخر کښـې راغلې ده لکه پوکنی- توکنی (تف داني) – اوبنی (آبزار) دغـه شان پـه چونيانی (تشناب) اوښويدانی (لخشك) کښی هم په لږ تغير ((يانه، نی)) ليدل کيـږي. پونی (پای دان) هم دغـه ډول کلمـه ده چې وروستـه پـوری شوې ده.

تبصره: په پښتو کښی ځينی نورې ظرفي لاحقې هم شته مګر يـو يا دوه مثاله لري او په وروسته ډول دي:

10- (ړومه) لکه له رانجه څخه رنجړومه.

11- (ونج) لکه ګړي څخه ګړونج.

12- (وټ) لکه له ډيوې څخه ډيوټ.

13- (مه) لکه له ګوتې څخه ګوتمه.

14- (ونده) لکه له کر څخه کرونده = کروند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- (غه) لکه لرغه = برغه[1] دغه شان ((کر غه)) هم ممکن چې د کرلو د ځای په معنا وي.

د زماني نومونه: د زماني د نومو د پاره په پښتو کښې ډېرې نښکې او علامې نشته، يوازې د (مال) د کلمې په لګولو ځينې زماني ظرفونه جوړ شوي دي لکه: مانځه مال، کوچمال (وقت رحيل)

په قديم ادب کښې دا کلمه د (مل) په صورت استعمال شوې ده لکه: برمل = پيشين – لرمل (ديګر) ترمل (شام)[1]. نو اوس هم ښايي چې د (مل) کلمه د زماني ظرفونو د پاره استعمال کړی شي.

2- دغه شان (تون) هم د ظرف زمان د پاره راتلی شي، لکه چې د فارسی (ستان) د زمستان او تابستان په کلمو کښی په دغه معنا ليدل کيږي يعنی د ژمي وخت او د ګرمۍ وخت، په پښتو کښی د پېغلتون او بېلتون کلمي د ظرف زمان نومونه ګڼل کيدای شي، ځکه چې مقصد تري د پېغلتوب او بېلوالي وخت او زمانه ده.

د ښارونو او ځايو د نومو لاحقې

په پښتو کښې د ښارونو، کليو او ځايو د نومونو جوړلو د پاره ځينی مخصوصې لاحقې شته او په لاندې ډول بيانيږي:

---

(1) لرغه، برغه په ډيره اسماعيل خان کښې د ځايونومونه دی يعنی لر ځای، او بر ځای، د (دغه) ريشه قديمي ده، او د فارسی له (ګاه) سره هم نزدېوالی لري.

(1) ښکاروند وي د (580 ه) د وختو شاعر وايي، که بريځروي که غرمه وي که بر مل وي، که لرمل که لمر لوېده که ترملونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (خا) دا یوه قدیمي لاحقه ده چې د (کا) په صورت هم استعمال شوی ده او له (خوا) څخه مخففه معلومیږي. مګر اوس د (خا) په ځای (خوا) زیات استعمالیږي، مثالونه دا دي: پښتیخا، پکتیکا، پښتون خوا، وازه خوا، توره خوا او نور.

2- (شا) دا لاحقه د خوا د کلمې سره یو ځای استعمالیږي لکه په (خواوشا) کښې. د دې لاحقې په واسطه هم په پښتو کښې یو څو نومونه جوړ شوي دي لکه: سیدشا، میر انشا، بخمل شا، کجك شاه، غنم شا، [دا ټول د کلیو او علاقو نومونه دي].

3- (کوټ) که څه هم یوه ځانله کلمه ده مګر د لاحقې په شکل د کلیو د نومو په آخر کښې استعمالیږي لکه: پښتون کوټ – کاشکوټ، سیال کوټ او نور.

4- (ګرام) دا کلمه په سانسکریت کښې د کلي په معنا ده خو د کلیو د نومو په آخر کښې د لاحقې په صورت هم راغلې ده لکه:

کلی ګرام، وډی ګرام، بټه ګرام، کاڼي ګرام.

5- (پور) دا کلمه اوستا کښې د شاهی ځای په معنا ده او په پښتو کښې د یوې لاحقې په ډول د کلیو د نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه: اسلام پور – لاچه پور – شمشپور – سلطان پور – لال پوره – اکبر پوره.

6- (هار) [1] لکه ننګرهار، قندهار، چپرهار

7- (واړه) [راجواړه] [2] – باجواړه - باجوړ

---

(1) د هار کلمه د فارسی له (سار) سره ارتباط لري
(2) په هند کښې را جواړې د راجګانو علاقو ته وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- (يالۍ) لکه بوډيالۍ – پنډيالۍ
9- (کنډۍ) لکه چمر کنډ – ملاکنډ – بارکنډ - ليکنډۍ

تصغيري لاحقې (پسينه)

په پښتو کښې د يو شي د کمکي والي د ښودلو د پاره ډېر ((پسينه توري)) موجود دي دا توري دوه خصوصيته لري يو دا چې د يو نوم معنوي تصغير او کوچني والی ښيي يعنی په اصل معنا کښې څه ډېر فرق نه راولي بلکې د تصغير صفت يې زياتوي لکه سليم ګی – غټکی، ځلمو ټی- طالب ګوټی او داسې نور او بل دادی چې د وړو کو او کوچنو شيانو د پاره د مستقلو نومونو کار ورکوي يعنی د شيانو په معنا کښې هم فرق راولي او له غټ جنس څخه په يو وړوکي جنس پورې تخصيص ورکوي، لکه (لړوکی، چړوکی) چې د مستقلو نومو په حيث استعماليږي، که څه هم د کوچني والي معنا پکښې پرته او ملحوظه ده هر کله چې زمونږ اصلي مقصد د نويو نومونو په جوړونو کښې دی، نو ځکه په مثالونو کښې هم دوهم ډول نومونه راوړل کيږي. د دغو خصوصيتونو د ېېلوني د پاره يو عمومي اساس دا دی چې په اشخاصو او عقلمندو کښې لومړی خصوصيت او په شيانو کښې دوهم خصوصيت پيدا کوي، چې دا دی په ورروسته ډول ښودل کيږي:

1- (ګی، ګۍ) دا لاحقې د اسماؤ په آخر کښې راځي او د يو وړوکی او کوچني شي د پاره ترې ځانله نومونه جوړيږي لکه:

له جام څخه جام ګی   له کوټه څخه کوټه ګۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غر څخه غرګۍ (کوه بچه) له جارو څخه جاروګۍ

له شادو څخه شادوګۍ له جولا څخه جولاګۍ (عنکبوت)

2- (کی، کۍ) دا نښکی د اسماوً به آخر کښې د وړو شیانو د نومو جوړولو د پاره استعمالیږي او کله د اسم او لاحقې د اتصال د پاره (و) هم راوړل کیږي لکه:

له ډنډ څخه ډنډکی = ډنډوکی [1] له جال څخه جالکی

له پنډ څخه پنډکی = پنډوکی له چاړه څخه چړوکۍ

له کټ څخه کټکی له درې څخه دړوکۍ

3- (ټی، ټۍ) د اعلامې هم د نومو په پای کې دوړاندې مقصد د پاره را وړل کیږي لکه:

له منګي څخه منګوټی له کټوۍ څخه کټوټۍ

له چرګ څخه چرګوټی له شکرې څخه شکروټۍ

له مشر څخه مشروټی

4- (ړی، ړۍ) دا توری هم د اشیاو یعنی د ذات د نومو په آخر کښې د کوچنیو نومو د جوړښت د پاره راځی لکه:

له کندو څخه کندوړی له بچی څخه بچوړی

له کدو څخه کدوړی له کب څخه کبوړی

له دیګ څخه دیګوړی له کوزې څخه کوزه ړی

له تمبې څخه تمبه ړی (تمبړۍ)

---

(1) دا خبره یاد لرل پکار دی چې په ټولو تصغیري نومو کښې کله کله د نوم او لاحقې تر منځ یو (و) هم راوړل کیږي او کله د اولې کلمې (ی) په (و) بدلیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- (ری) دا لاحقه هم د ځينو نومو په آخر کښې راغلې ده لکه:

له مرك څخه مړ کوری   له خيتې څخه خيتورى

له چاتې څخه چاتورى   له ځوځکی څخه ځوځکوری

(نوله٬ آفتاوه) .

له ګډ څه ګډوری   له تيك څخه تيکوری.

6- (ګوټی، ګوټې) دا کلمې چې له (ګی، ټی_ څخه مرکبې معلوميږي؛ د کوچنيونومو د جوړونې د پاره د نورو نومو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له جام څخه جام ګوټی   له بياتې څخه بياتې ګوټې

له تختې څخه تخته ګوټې

7- (ګوړی) دا لاحقه له (ګی، ړی) څخه مرکبه ښکاري او د وړاندې مقصد د پاره استعماليږي لکه:

له انار څخه انار ګوړی (اننګوړی)   له وز څخه وز ګوړی

له چرګ څخه چرګوړی[1]

8- (نګړی) دا هم يوه تصغيري لاحقه ده چې د ځينو نومو او صفاتو په آخر کښې راغلې ده لکه:

له پيشو څخه پيشو نګړی   له خوار څخه خوارنګړی

له بلی څخه[2] بلونګړی   له تور څخه تور نګړی

له بچی څخه بچونګړی.

---

(1) په دی مثال کښې يو (ګ) د تکرار په وجه غورځيږي.

(2) بلي په اردو پيشو ته وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- (ی،ی،) دا توری د تصغیري نومو د جوړولو د پاره د هغونومو په پای کښې راځي چې په (ك، ګ) مختوم وي لکه:

له ټوپك څخه ټوپکی، له ښانك څخه ښانکی، له ستڼك څخه ستڼکی،

له پرتوګ څخه پرتوګی.

تبصره: په پښتو کښې ځینی نورې تصغیري لاحقې هم شته خو ډېر مثالونه نه لري او دادي:

10- (چکی) لکه له غل څخه غلچکی.

11- (څکی) لکه له نری څخه نروڅکی،

12- (کنډی) لکه له پیش څخه پیش کنډی.

13- (چی) لکه له دیګ څخه دیګچی.

14- (چه) دا لاحقه د فارسی لاحقه ده مګر په پښتو کښې هم یو څو مثالونه لري لکه: ډولچه، تاخچه، نیمچه.

د اسم صوت لاحقې

د صوت نومونه په پښتو کښې پر دوه ډوله دي: یو قسم یې بسیط نومونه دي چې هغه لاحقې نه لري لکه: ډز، ګړز، ټس، چغ، ترنګ، کړنګ، شرنګ او نور، او بل قسم یې اشتقاقي او جوړ شوي نومونه دي چې هغه له بسیطو اصواتو څخه د لاحقو په لګولو جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشـتقاقي اصـوات (غږونـه) د زيـاتو او ډېـرو آوازونـو د حكايـت پـه غرض استعاليږي او د كثرت او مبالغي ښودلو په غرض راځي چې بيـان يې په وروسته ډول دی:

1- (کی) دا لاحقه د دوه حرفي صوت پـه آخر كښـې راځي لكـه: پـشكی، كشكی، ښهكی، شركی، پركی او نور [1]

2- (هار) دا نښكـه د هر ډول اصـواتو پـه آخـر كښـې را وړل كيـږي لكـه: غيهار- ډبهار- خرپهار- درزهار- ترنګهار- كړنګهار او نور.

3- (**1**) دا علامـه غالبـاً د هغـه دوه حرفـي اصـواتو پـه آخـر كښـې چې اول حرف يې زور ولري او د دري حرفي او څلور حرفي اصواتو پـه پـای كښـې استعماليږي.

لكـه:ټسا ، غپـا ، ډزا ، خرپـا ، غربـا ، ګـړزا ، دربـا ، شـرنګا ، غړمبـا ، ترنګا ، كړنګا او نور.

4- (ی) دا توری غالبا د دري حرفي او څلور حرفي اصـواتو پـه آخـر كښـی راځي لكـه: خرپی، دربی، غربی، ګړزی، غړمبی، شرنګی، كړنګی او نور.

مصدري لاحقي (پسينه توري)

مصدر په پښتو كښی هغې كلمې ته وايي چې د فعل او كـار نـوم وي او زمانه تري نه معلوميږي په همدې وجه مصدرته ((فعلي نـوم)) هـم ويـل كيږي. د مصدر د جوړولو او اشتقاق دپاره په پښتو كښی ځينـی علامـې او نښكې شته چې دا دي وروسته بيانيږي:

---

(1) دا رقم اصوات د قندهار د خوا اصطلاح ده نور پښتانه يې نه استعمالوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (ل) [1] دا لاحقه د ځینو کلمو په آخر کښی د مصدر د جوړولو د پاره پیوستیږي چي دا ډول مصدرو نه ((لام والا)) مصدرونه بولي. مګر په پښتو کښی د لام وا لا مصدرونو زیاته برخه اصلي او وضعي مصدرونه دی او کوم اصل او ماخذ نه لري او یا مونږ ته نه معلومیږي. لکه: شړل، کتل، ساتل او داسي نور. او بله برخه لام والا مصدرونه اشتقاقي دي چي له بلي کلمي څخه ماخوذ بلل کیږي. دا راز مصدرونه څومره چي تر اوسه معلوم شوي دي دا وروسته مثالونه او صورتونه لري:

الف :- هغه دي چي د شیانو او ذاتي نومو څخه جوړیږي لکه:

له کسي څخه کسل	له غوږ څخه نغوږل	د دې دوو مصدرو په اول کې یو "ن" هم زیات شوي دي.
له بوڼ څخه بوڼل	له غری څخه نغرل	
له داړې څخه داړل	له وت (شګاف) څخه وتل	
له پسول څخه پسولل	له داغ څخه داغل	
له ګاڼې څخه ګاڼل		

په دې ډول ځینی نور مثالونه هم شته چي په هغو کښې د اشتقاق مشابهت لیدل کیږی لکه (تلی، تلل، ځنی ځڼل (بافتن چارپائی)، لیمه – لیدل، خوله – خوړل) دغسي (نغوتل) چي د تحریک او اشارې معنا ورکوي؛ بنایي چي له (ګوتي) څخه ماخوذوي ځکه چي اشارت په ګوته کیږي او د ((غ، ګ)) تبدیل په پښتو کښې عام دی.

ب :- هغه مصدرونه دي چي له اصواتو څخه جوړیږي لکه:

---

(1) په سنسکریت کښی (ن) د مصدر علامه ده لکه پرې ور تن (پرې وتل) ندن (ناړل) هر کله چي (ن) او (ل) همیشه یو پر بل باندې اوړی له دې کبله (ل) په پښتو کښی د مصدر یوه قدیمي لاحقه بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غپ څخه غپل	له وه څخه وهل[1]
له ټوخ څخه ټوخل	له توك څخه توكل
له ترپ څخه ترپلل	
له چوپ څخه چوپل	له پوك څخه پوكل

ښايي چې دا مصدرونه په اصل کښې پوکل، توکل وي او بیا وروسته مخفف شوی وي.

ج :- هغه مصدرونه دي چې له صفاتو څخه جوړ شوی وي لکه:

له مل څخه ملل	له مړ څخه مړل
له رون څخه رونل	له ټګ څخه ټګل،

د :- په پښتو کښي ځيني داسي لازم والا مصدرونه هم شته چې اول جزء يي فعلي نوم وي او ځانله د يو فعلي کيفيت او حالت په معنا استعماليږي. په داسي مصدرونو کښې د اصل معلومول څه قدر اشتباه لري او په يقين نه معلوميږي چې مثلاً لوټل له (لوټ) څخه اخستل شوی دی او که نه خبره بالعکس ده.

مگر سره د دې زما په خيال په دغه ډول نومونو کښي کوم چې بسيط وي او لاحقه نه لري هغه د مصدر ماخذ بللى شو او کوم چې بسيط نه وي او لاحقه لري؛ هغه به غالباً له دغي مفردې کلمې څخه ماخوذ او مشتق وي. د دي قسم مصدرونو مثالونه وروسته ښودل کيږي لکه:

---

(1) ښايي چې په اول ضرب کښی به چا له خولی نه (وه) ايستلي وي نو پس له هغه به ددغه فعل د پاره وهل اينښود شوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویی، ویل / ویاړ، ویاړل / ځار، ځارل / یرغل، یرغالل / لوټ، لوټل، وېش، وېشل / یون، یونل / ګوټ، ګوټل / دانګ، دانګل / زغم، زغمل / شمېر، شمېرل / چېر، چېرل / زبېښ، زبېښل / لید ، لیدل / اخېړ، اخېړل / تپوس، تپوسل / تول ، تلل / بول=قول ، بولل.

2- (ول) دا هم یوه مصدري لاحقه ده او د نورو کلماتو په آخر کښې د مصدرونو د جوړولو دپاره راوړل کیږي. دې قسم مصدرونو ته (ول والا مصدرونه وایي. په دې قسم مصدرونو کښی ځیني داسې مصدرونه شته چې اصلي رنګ لري او له کومې بلې کلمې ځخه ماخوذ نه معلومیږي لکه (پرزول- ګرزول- پړسول) لاکن د ول والا مصدرونو زیاته برخه مشتقې دي او ضرور یو اصل او ماخذ لري دا رقم ول والا مصدرونه په پښتو کښې نسبتاً ډېر دي او په وروسته ډول یې د جوړېدو صورتونه او د نمونې په څېر یو څو مثالونه ښودل غواړو.

الف :- لومړی صورت یې دا دی چې د اشیاو یعنې د لیدونکو شیانو د نومو په آخر کښې (ول) راځي او ول والا مصدرونه ترې جوړیږي لکه:

له ږمنځ ځخه ږمنځول	له باد ځخه بادول
له میخ ځخه میخول	له بار ځخه بارول
له ګام ځخه ګامول	له ځای ځخه ځایول
له ګز ځخه ګزول	له لویشت ځخه لویشتول
له غلبیل ځخه غلبېلول	له نال ځخه نالول
له کولپ ځخه کولپول	له باټ ځخه باټول
له چاڼ ځخه چاڼول	له ډانډس ځخه ډانډسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- دوهم صورت دا دی چې د بسيطو اصواتو په آخر کښې (ول) پيوستيږي او ول والا مصدرونه ورځني تياريږي لکه:

له ډب څخه ډبول	له غرب څخه غربول
له غړ څخه غړول	له بنګ څخه بنګول
له رپ څخه رپول	له کړس څخه کړسول
له ډز څخه ډزول	له ترنګ څخه ترنګول
له ټغ څخه ټغول	له شرنګ څخه شرنګول
له ټوخ څخه ټوخول	له غړمب څخه غړمبول
له ګړ څخه ګړول	له کړنګ څخه کړنګول.

ج :- دريم صورت دا دی چې (ول) د مجردو نومو په آخر کښې راځي، دغه مجرد نوم[1] د فعل نوم وي او که د يو حالت او کيفيت نوم وي لکه:

له لېو څخه لېوول	له ويري څخه وېرول
له ميچ څخه مېچول	له ځور څخه ځورول
له ټال څخه ټالول	له رنځ څخه رنځول
له غوبل څخه غوبلول	له جنګ څخه جنګول
له ربړ څخه ربړول	له شرم څخه شرمول
له سينګار څخه سينګارول	له رواج څخه رواجول
له تاوان څخه تاوانول	له پور څخه پورول
له ډار څخه ډارول	له لور (روا داری) څخه لورول

(1) مجرد نوم هغه دی چې ليدونکی شی نه وي او مسمی يې خارجي وجود نه لري دې ډول نوموته د کيفيت نومونه هم وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د :- څلورم صورت يې دا دی چې ((ول)) د صفاتو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له تور څخه تورول	له اوږد څخه اوږدول	له مات څخه ماتول
له پاك څخه پاكول	له جګ څخه جګول	له ودان څخه ودانول
له زيات څخه زياتول	له ډېر څخه ډېرول	له وران څخه ورانول
له آسان څخه آسانول	له لرې څخه لرول	له ياد څخه يادول
له هېر څخه هېرول	له سوړ څخه سړول	له تود څخه تودول

هـ :- کله د (ول) علامه د فعل حال د فعلي مادې په آخر کښې راوړل کيږي او ول والا مصدرونه ترې جوړيږي او خالی دا وروسته مثالونه لري. لکه:

له خيژي څخه خېژول — له نښلي څخه نښلول

له الوزی څخه الوزول — له اوري څخه اورول

له کښېني څخه کښېنول — له خوري څخه خورول

له رغږي څخه رغړول — له لولي څخه لولول

له څملي څخه څملول — له لېږدي څخه لېږدول

ز :- کله د مصدر د فعلي مادې په آخر کښې (ول) پيوستيږی او ول والا مصدرونه ځني لاس ته راځي چې خالی دا يو څو مثالونه لري لکه:

له خندل څخه خندول — له لامبل څخه لمبول

له ژړل څخه ژړول — له زانګل څخه زنګول

له غېل څخه غپول — له نڅل څخه نڅول

له ټوخل څخه ټوخول — له دانګل څخه دنګول

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اغوستل څخه اغوستول   له غړمبل څخه غړمبول

3- (يدل) دا هم يوه مصدري لاحقه ده، چې اکثر د لازمو مصدرونو[1] د جوړولو د پاره د کلماتو په آخر کښې راوړل کيږي. دې قسم مصدرونو ته (يدل والا) مصدرونه وايي.

"يدل والا" مصدرونه کټ مټ د "ول والا" مصدرونو پشان دغه وړاندې شپږ صورتونه لري. ديدل والا مصدرونو د اشتقاق او جوړوني لار آسانه ده. په ټولو ((ول والا)) مصدرونو کښې چې د (ول) په ځاى (يدل) راوړى شي نويدل والا مصدرونه ترې جوړيږي. خو سره د دې هم د زيات وضاحت دپاره د يدل والا مصدرونو د جوړېدو او اشتقاق صورتونه لنډ ډول لاندې بيانيږي:

الف :- د ذات د نومو په آخر کښې (يدل) راوړل کيږي لکه:

له ږمنځ څخه ږمنځېدل   له ګام څخه ګامېدل

له بار څخه بارېدل   له ګز څخه ګزېدل

له ځاى څخه ځايېدل   له چاڼ څخه چاڼېدل

ب :- د اصواتو په پاى کښې (يدل) راځي او يدل والا مصدرونه ترې جوړيږي لکه:

له ډب څخه ډبېدل   له غړ څخه غړېدل،

له شرنګ څخه شرنګېدل   له بنګ څخه بنګېدل

له ټغ څخه ټغېدل   له ټوخ څخه ټوخېدل.

ج :- د مجردو نومو په پاى کښې (يدل) پيوستيږي لکه:

---

(1) د اورېدل او لوربدل مصدرونه استثناء متعدى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تال څخه تالېدل   له ربړ څخه ربړېدل
له رنځ څخه رنځېدل   له غوبل څخه غوبلېدل
له لېو څخه لیوېدل   له جنګ څخه جنګېدل
له رواج څخه رواجېدل.

د :- د صفاتو په پای کښی (یدل) راوړل کیږي لکه:

له تور څخه تورېدل   له جګ څخه جګېدل
له ډېر څخه ډېریدل   له سور څخه سرېدل او داسې نور.

ه :- د مصدر او فعل حال له فعلي ما دې څخه لکه:

له رغړي څخه رغړېدل   له اوړي څخه اوړیدل
(1) له خندل څخه خندېدل   له ژړل څخه ژړېدل
له زانګل څخه زنګیدل   له ټوخل څخه توخېدل او نور.

د حاصل مصدر پسینه توري

هغه نومونه چې فعلي معنا لري او له مصدر څخه جوړیږي؛ د مصدر حاصل بولي. دا نومونه ځینی په خپله د مصدر په معنا راځي مګر فـرق دومره دی چې له مصدر څخه پکښې اسمي رنګ زیات وي لکه (وهنه، لیدنه، کتنه) او ځینی د مصدر اثر، حالت او فعلي کیفیت ښکاره کـوي لکه (خندا، ژړا) چې د خندلو او ژړلو پر حالت او کیفیت دلالت کـوي.

---

(1) لاکن د (خېژول، الوزول، ځملول، نښلول، کښېنول، خورول، لولول، اغوستول) په مصدرونو کښې یدل والامصدرونه ، نه استعمالیږي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کله چې په پښتو کښې د حاصل مصدر اکثرې لاحقې د دغو دواړو معنا ګانو د پاره په شريك ډول راځي له دې کبله دغه دواړه قسمونه يو ځاى په لاندې ډول ښودل کيږي.

1- (نه) دا لاحقه بې د ځينو خصوصي مصدرونو څخه د تېرلو مصدرو په آخر کښې د لام پر ځاى راځي او د حاصل مصدر نومونه ترې جوړيږي لکه:

له وهل څخه وهنه	له لتېول څخه لتېونه
له ختل څخه ختنه	له تېرلول څخه تېرلونه
له وتل څخه وتنه	له درېدل څخه درېدنه
له ساتل څخه ساتنه	له تېرلېدل څخه تېرلېدنه [1]

2- (خفي ه) دا توری ديدل والا او ځينو لام والا مصادرو په پاى کښې د مصدر د لام پر ځاى راوړل کيږي لکه:

له غورځېدل څخه غورځېده	له ليدل څخه ليده
له پوهېدل څخه پوهېده	له کتل څخه کاته
له لمبېدل څخه لمبېده	له اغوستل څخه اغوسته
له پاځيدل څخه پاڅېده	له ختل څخه خاته

---

(1) دا دواړه قسمه په خپله د مصدر په معنا استعماليږي، خصوصاً دوهم صورت خو کټ مټ يو مخفف مصدر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (ښت) دا نښکـه هـم د حاصـل مـصدر لاحقـه ده او د ځينـو يـدل والا مصادرو په پای کښې د (يدل) پـه عـوض راغلې ده او دا مثالونـه پکښـې موجود دي:

له مرېدل څخه مرېښت	له درنېدل څخه درنښت
له جوړېدل څخه جوړښت	له يادېدل څخه يادښت
له لګېدل څخه لګښت	له سمېدل څخه سمښت
له خربېدل څخه خربښت	له چلېدل څخه چلښت
له سرېدل څخه سرښت	له ارزېدل څخه ارزښت
له لوئېدل څخه لويښت	له ګرانېدل څخه ګرانښت

4- (ون) دا پـسينه تـوری پـه ځينـو مـصادرو کښـې راځـي او د مـصدري علامو پر ځای استعمالېږي او دا لاندې مثالونه پکښې موجود دي:

له ترل څخه ترون	له لټول څخه لټون
له ګټل څخه ګټون	له بدلول څخه بدلون
له ګنډل څخه ګنډون	له ګډول څخه ګډون
له خرخول څخه خرخون	له سمول څخه سمون
له لمسول څخه لمسون	له ډکول څخه ډکون
له لنګېدل څخه لنګون	له ګرځول څخه ګرځون (قې)
له ډډېدل څخه ډډون	

5- (ن) يوازې نون هم په يدل والا مصدرو او يو نيم لام والا مـصدرو کښـې د لام پر ځای د فعلي مادې پـه آخر کښـې پيوسـتيږي او د حاصـل مـصدر نومونه ترې جوړېږي لکه:

له رغېدل څخه رغېدن	له غورځېدل څخه غورځېدن

(c) ketabton.com: The Digital Library

له چلېدل څخه چلېدن   له لیدل څخه لیدن
له اوسیدل څخه اوسېدن   له اغوستل څخه اغوستن [1]

6- (نګ) دا لاحقه په ځینو محاورو کښې د حاصل مصدر د جوړولو د پاره استعمالیږي او په یدل والاو یو نیم لام والامصدر کښې د (ل) پر ځای راوړل کیږي لکه:

له اوسېدل څخه اوسېدنګ   له چښل څخه چښنګ
له رغېدل څخه رغېدنګ   له تلل څخه تلنګ
له پاڅېدل څخه پاڅېدنګ   له غورځیدل څخه غورځنګ

(په دې مثال کښې (نګ) دیدل پر ځای راغلی دی)

7- (اك) دا لاحقه هم د فعلي مادې په آخر کښې د حاصل مصدر جوړوني دپاره راځي او دا وروسته مثالونه لري لکه:

له خوړل څخه خوراك   له چښل څخه چښاك
له ژول (ژوند کول) څخه ژواك،   له څکل څخه څکاك
له پخسیدل څخه پخساك   له تپېدل څخه تپاك.

8- (**1**) دا علامه د ځینو لام والاویدل والامصادرو په آخر کښې د مصدري علامې پر ځای راځي او د مصدر حالت او کیفیت ښکاره کوي او دا مثالونه پکښې مستعمل دي:

له خندل څخه خندا | له کنځل څخه کنځا | له ښنل څخه ښنا

(1) څلورم او پنځم قسم نومونه له اصلي مصدر سره ډېر نږدېوالی لري ځکه چې په دوارو کښې یوازې (ل اون) سره بدل شوي دي نور یو شی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ژړل څخه ژړا	له ښکلل څخه ښکلا	له غړمبل څخه غړمبا
له نخل څخه نخا	له لمبل څخه لمبا	له ګړېدل څخه ګړېدا = ګړا
له غپل څخه غپا	له زغاستل څخه زغستا	له ځلېدل څخه ځلېدا = ځلا
له شنل څخه شنا	له مشغولېدل څخه مشغولا	له رپېدل څخه رپېدا

9- (ښکاره "ه") دا توری د ځینو مصادرو د فعلی ما دې په آخر کښی د مصدري علامو پر ځای راوړل کیږي او دا وروسته مثالونه پکښې مستعمل دي:

له ترل څخه تره	له ژوبلل څخه ژوبله	له تپولول څخه تپوله
له ګټل څخه ګټه	له زغاستل څخه زغاسته	له جوړېدل څخه جوړه (صلح)
له ځکل څخه ځکه	له لټول څخه لټه	له پېښېدل څخه پېښه
له نښتل څخه نښته	له لمسول څخه لمسه	له ټنبټېدل څخه ټېنښته
له دیکل څخه دیکه	له روغېدل څخه روغه (صلح)	له بدلول څخه بدله [1]

10- (ی) ملینه (ی) هم په ځینو مصدرو کښې د مصدري علامو پر ځای راځي او د حاصل مصدر نومونه ترې جوړیږي چې مثالونه یې دا دي:

له غورځېدل څخه غورځی　　　　له خلاصېدل څخه خلاصی

(1) د اتم او نهم لمبر نومونو اشتقاق له مصدر څخه یقیني نه دی، کېدی شي چې خبره بالعکس مصدر له دغو نومو څخه مشتق وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له برابرېدل څخه برابری　　　له ودانېدل څخه ودانی

له سمېدل څخه سمی　　　له ورانېدل څخه ورانی

له سول څخه سوی　　　له خرڅېدل څخه خرڅی.

تبصره: په پښتو کښې د حاصل مصدر د پاره ځینې نورې لاحقې هم شته، مګر یو یا دوه مثاله لرې دا لاحقې هم ټولې د مصدر د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامو پر ځای راځي او په وروسته ډول بیانیږي:

11- (ات) لکه: له کتل څخه کتاتله بایلل څخه بایلات.

12- (ت) له لګیدل څخه لګت (مصرف)　　　له بچېدل څخه بچت (پس اندازه)

13- (او) له چلېدل څخه چلاؤ　　　له لګېدل څخه لګاو.

14- (انه) له اوسېدل څخه اوسېدانه　　　له رغېدل څخه رغېدانه.

15- (ڼه) له رغول څخه رغاوڼه (ساختمان)، له ټیکاوېدل څخه ټیکاوڼه.

16- (نا) له ویل څخه وینا　　　له بریښیدل څخه بریښنا .

17- (اره) له سکوندېل څخه سکو نداره

18- (ار) له ټینګېدل څخه ټینګار　　　له چینګېدل څخه چینګار.

19- (ان) له لګیدل څخه لګان　　　له ټکېدل څخه ټکان.

20- (ند) له چلېدل څخه چلند .

21- (ندی) له رپېدل څخه رپندی (لرزه).

22- (لاو) له خرڅول څخه خرڅلاو.

23- (ګنه، ګه) له اوسېدل څخه استوګنه، استوګه.

24- (وب) له پړسېدل څخه پړسوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آلي د نوم لاحقې

آله په پښتو کښې پر دوه ډوله ده. يوه اصلي ده لکه: اره، ترښخ، رنده او نور او بله مشتقې ده. د مشتقې آلې نومونه درست لـه مصدر څخه جوړيږي او دا وروسته صورتونه او لاحقې لري:

1. (ونی) دا لاحقه په متعدي مصادرو کښې د لام پر ځای راوړل کيږي او د آلې نوم ترې جوړيږي لکه:

له لوبول څخه لوبووني	له پاکول څخه پاکووني
له چاڼول څخه چاڼووني	له غوڅول څخه غوڅووني
له لګول څخه لګووني	له تورول څخه تورووني
	له نيول څخه نيووني

2- (نی) يـوازې: (نی) هم د فعلي مـادې پـه آخر کښـې د آلـې د نامـه د پـاره راځـي لکـه : لـه شـرنګول څخـه شـرنګنی او (شـرنګاني) هـم استعمالیږي له ټنګول څخه ټنګنی.

3- (ی) يوازې ملينه (ی) هم د فعلي مـادې پـه آخر کښـې د آلـې د نامـه د پاره راتلی شي لکه: (نوسی) چې غالباً د نيسل له مصدر څخه د (ی) پـه واسطه جوړه شوې ده [1]

تبصره: د اسم آلې د نامه د جوړولـو د پاره کله مفعول هم ورسره را وړل کيږي لکه : اور لړوني – مچشړوني. مګر دا بيا مرکبه آله بولي. دغه

---

(1) د آلې دا درې واړه صورتونه چې د غير ذيروح د پاره استعمال شي نو آله بلله کيږي او که د ذيروح د پاره راشي نو صفت يې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان (ی) هم اکثراً د مرکبې آلې د جوړښت د پاره استعمالیږي لکه: لاس پاکی، مچشړی، خټ موښی (ګل ماله) مچوژی او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صفاتو جوړونه

صفات پر دوه ډوله دي، یو هغه دی چې د یو شي او ذات حالت او وصف بیان کړي لکه (مشر، پوه) او بل هغه دی چې یوازې وصف او حالت څرګندوي او پر یو شي او ذات باندې دلالت نه کوي لکه (مشرتوب، پوهه) دا دواړه قسمه صفات په پښتو کښې داشتقاق او جوړولو جلا جلا لاحقې لري، مونږ اصطلاحاً دغه اول قسم ته صفات او دوهم قسم ته مجرد وصفونه وایو.

ذاتي او توصیفي صفات بیا د اشتقاق په لحاظ پر دوه ډوله دي، یو هغه دی چې له اسم او بسیط صفت څخه د لاحقو په لګولو جوړیږي او بل هغه دی چې له مصدر څخه د یو عمومی قانون موافق د لاحقو په واسطه اشتقاقیږي. دغه اول قسم ته نسبتي[1] او دوهم قسم ته فعلي صفات وایو. په نسبتي صفاتو کښی منسوب الیه معلوم او یوه مستقله جلا کلمه وي. نسبتی صفات په پښتو کښې ډېرې او زیاتې لاحقې لري، دا لاحقې عموماً د اسم او صفت په آخر کښی راځي او نسبتي صفت ترې جوړیږي. لکه (اغزن، اومړی) چې اول (اغزی) او دوهم (اوم) ته منسوب دی. مګر دومره خبره ده چې په نسبتي صفاتو کښې د بل یو صفت د نسبت مثالونه کم او د اسم د نسبت مثالونه ډېر دي.

دا د نسبتي صفاتو لفظي خصوصیت و، هر څه چې یې معنوي خصوصیات دي نو هغه څه قدر مفصل دي، ځکه چې په هره علامه او

---

[1] نسبتي صفات د کومې خاصې زمانې پورې تعلق نه لري او په دې لحاظ دایمی صفات هم بلل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاحقه کښې ځانله ځانله معنوي اختصاص ليدل کيږي. سر بېره پر دې، يوه يوه لاحقه د ډېرو معنا ګانو د پاره راځي او په يوه ځای کښې يوه معنا او په بل ځای کښې بله معنا ورکوي.

مثلاً "جن" چې په (نمجن) کښې د لرلو په معنا او په (غمجن) کښې د کولو په معنا دی. نمجن هغه ځای ته وايي، چې نم لري او غمجن هغه څوك دی چې غم کوي.

دغسی (ن) چې په (جګړن) کښې فعلي يعنی د کولو معنا ، او په (خيرن) کښی د لرلو معنا افاده کوي. مقصد دا دی دغه لاحقې چې د هرې کلمې سره راوړلی شي؛ نو د هغی کلمې سره يوه مناسبه او ورته معنا ترې اخستل کيږي مګر په عمومي ډول د پښتو په نسبتي صفاتو کښی دا وروسته معنا ګانې ليدل کيږي.

1- د کولو او فعل عامه معنا لکه: ختېګر، کبر جن، کړتن، شوکمار، چې ختې، کبر، کړتې او شوکه کوي.

2- د يو خاص فعل معنا چې هغه د لاحقې د مخه کلمې سره تناسب ولري لکه: غوبه، خربه، دروازه وان هغه څوك چې غواپيايي، خره چلوي او دروازه ساتي.

3- د لرلو، مالکيت او مصاحبت معنا لکه : ښوره جن– شګلن، دولت من– واکمن، پنډوالا، هغه چې ښوره، شګه، دولت لري، د واك خاوند وي او پنډ ورسره وي.

4- داوسيدلو، وطنيت او قوميت معنا لکه: کامه وال – کابلی، سليمان خېل هغه څوك چې په کامه کښی اوسي، کابل يې وطن او سليمان خېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې قوم وي. پرته له دې څخه هره لاحقه ځينې خصوصي معناوې هم لري چې هغه به په خپل خپل ځای کښې په لنډ صورت وښودلې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نسبتي صفاتو لاحقې

د نسبتي صفاتو ځينې لاحقې له خپلې مادې څخه څه نور صورتونه او متفرعات لري چې هغه به هم ورسره په خپل خپل ځايکښې بيانيږي.

ټول نسبتي صفات د اسم او صفت په آخر کښې د يوې لاحقې په لګولو جوړيږي او دا دی په وروسته ډول يې بيانول غواړو.

1- (ګر) دا لاحقه د نومو په آخر کښې د فعل، کولو او د يو نيم خاص فعل په معنا راځي لکه:

له ختې څخه ختګر	له امانت څخه امانت ګر چې (امانت ساتی)
له کوډې څخه کوډګر	له بزې څخه بزوګر (چې وزې څروي)
له دارو څخه داروګر	له ملازې څخه ملازګر (متملق)
له غلا څخه غلا ګر	له ښېوې څخه ښيوه ګر (چې ډول کوي)
له جوارۍ څخه جوار ګر	له مشين څخه مشين ګر (چې ماشين چلوی)

تبصره: د دې لاحقې سره نږدې او مربوطې لاحقې هم شته، مګر مثالونه يې لږ دي او وروسته د خپلو ټولو مستعملو مثالونو سره ښودل کيږي:

2- الف :- (ګير) د نومو په آخر کښې د فعلي معنا د افاده کولو د پاره راوړل کيږي لکه:

له سوال څخه سوالګير	له پروا څخه پروا ګير
له تماشې څخه تماشګير	له بار څخه بار ګير(د بار وړلو څاروی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دعوي څخه دعوه ګیر	له تاو څخه تاوګیر
له هوا څخه هوا ګیر	له باد څخه باد ګیر

3- ب :- (ګری) د اسم او صفت په آخر کښی راځي لکه:

له لو څخه لوګری	له ګوابښ څخه ګوابښ ګری	
له دم څخه دم ګری	له مل څخه ملګری	پــه دي دوو صــفتونو
له وار څخه وار ګری	له تل څخه تل ګری	کي فعلي معنا نشته

4- ج : (ګړی) دا لاحقه د اسم او صفت په آخر کښې راغلي ده لکه:

له ژرندي څخه ژرنده ګړی   له منځ څخه منځګړی،

له دریم څخه دریمګړی   له نیم څخه نیمګړی.

5- د : (ګرندی) د نومو په پای کښې د فعلی معنا [1] د افاده کولـو د پـاره راځي لکه:

له تلوار څخه تلوارګرندی   له اشر څخه اشر ګرندی،

له وېش څخه وېش ګرندی   له دېوال څخه دیوال ګرندی.

6- (جن) دا لاحقه د نومو په آخر کښې راځی چې په لیـدونکو نومـو کښـې غالباً دلرلو او په نالیدونکو نومو کښې د کولو یا د بل خاص فعـل معنـا ورکوی لکه:

له نم څخه نمجن	له کبر څخه کبر جن	له ویر څخه ویر جن
له ښوري څخه ښوره جن	له تاو څخه تاوجن	له هېري څخه هېر جن

(1) هغه ټول صفات چې فعلي معنا ولري په هغو کښې به اول جزء د مفعول حیثیت لري او دا یې د پیژندلو لار او طریقه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

		(فراموش کار)
له سپړي څخه سپړجن	له قهر څخه قهر جن	له دروغ څخه دروغجن
	له وږم څخه وږم جن	له غم څخه غم جن

تبصره : د (جن) مربوطي لاحقي (ځن، ژلی) دی چي يو څو مثاله پکښي موجود دي :

7- الف :- (ځن) لکه :

له لامبو څخه لامبوځن	له توري څخه تورځن،
له ښکار څخه ښکارځن	له ځنګ څخه ځنګزن.

8- ب :- (ژلی) (1)

له پر هر څخه پرهرژلی	له وير څخه ويرژلی.

9- (لن) دا علامه د لرلو او کولو د نسبت د پاره غالباً د هغو نومو په پای کښي راځي چي په (ه) مختوم وي لکه:

له اوبه څخه او بلن	له زوي څخه زولن
له شګی څخه شګلن	له اوښکي څخه اوښکلن
له غوښي څخه غوښلن	له خوږ څخه خوږلن (په ايرو پټ اور)
له سيوري څخه سورلن	

10- (من) دا لاحقه د مالکيت او صاحبيت د پاره د ناليدونکو يعنی غير مرئي نومو په آخر کښي راځي لکه:

له غيرت څخه غيرت من	له واك څخه واکمن
له دولت څخه دولت من	له ښاد څخه ښاد من

---

(1) د ځ، ج اول "ن" په پښتو کښي تل په يو بل باندی بدليږي لکه زبه، جبه، لمراو نمر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شته څخه شته من	له کسر څخه کسر من (معيوب)
له سود څخه سود من	له ميرځي څخه ميرځمن
له خوږ څخه خوږ من	له اندېښني څخه اندېښمن
له ستر څخه ستر من (سترمنه)	

11- (ن) دا توری د نسبتي صفت د جوړولو د پار ه د مادي او غير مادي نومو په آخر کښې راوړل کيږي او دلرلو ، کولو او خاص فعل معنا افاده کوي لکه:

له خيري څخه خيرن	له جګړې څخه جګړن
له پم څخه پمن	له خاپوړې څخه خاپوړن
له ژاولې څخه ژاولن	له کړ کيچ څخه کړ کيچن
له غوښې څخه غوښن	له ډار څخه ډارن
له غوټې څخه غوټن	له تيز څخه تيزن

12- (مار) دا لاحقه د فعلي معنا د پاره زياته استعماليږي او څه قدر مبالغه هم ښيي او اکثراً د نومو په آخر کښې راځي لکه:

له داړې څخه داړه مار	له ټوکې څه ټوکمار (مسخره)
له ګوندۍ څخه ګوندي مار	له چړچې څخه چړچه مار (عياش)
له جرګې څخه جرګه مار	له ونډۍ څخه ونډي مار (قصاب)
له چوغلې څخه چوغلي مار	له ډوډۍ څخه ډوډي مار
له دوکې څخه دوکه مار	له ختې څخه ختمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

13- (ور) دا نښکه غالباً د مادي او مرئي (ليدونکو) نومو پـه آخر کښې راځي او دلړلو معنا افاده کوي مګر څه قدر مبالغه او زياتوالی تـرې هم معلومېږي يعنی دور سره پيوست اسم ظاهري غټوالی او ډېر والـی ښيـي لکه:

له دارې څخه داره ور	له ښانګې څخه ښانګه ور
له ګيډې څخه ګيډه ور	له غوږ څخه غوږ ور
له خېټې څخه خېټه ور	له ښکر څخه ښکر ور
له تنې څخه تنه ور	له شونډې څخه شونډه ور
له څنې څخه څنه ور	له غوښې څخه غوښه ور
له سور څخه سرور	له پی، څخه پيوره غوا (ګاو شيری)

دا قسم صفات کله د وصفي معنـا د مبالغې او زيـاتوالي دپـاره هـم راځي يعنی مطلب پکښې د يو وصف او حالت مبالغه بيانول وي لکه: له ژبې څخه ژبه ور (لسان)، له خولې څخه خوله ور، له زړه څخه زړه ور، له مخ څخه مخور (معزز). په دې قسم صفاتو کښې (غـاښور) د يـوې آلې نوم دی چې ډېر غاښونه لري.

14- (بون= به) دا لاحقې دواړه يو شی دي او "به" د "بون" مخفف صورت دی چې د محافظت، ملکيت او څښتن ولی پـه معنـا راځي او اکثـر د مادي او مر ئي نومو په آخر کښې راوړل کيږي لکه :

له شير څخه شيربون	له ګډ څخه ګډبه
له زمري څخه زمربون	له آس څخه اسبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خر څخه خربون	له اوښ څخه اوښبه
له اوښ څخه اوښبون	له کور څخه کور به
له غويي څخه غوبه	له لرګي څخه لرګبه (هيزم کش)
له ختې څخه ختېبه	له خس څخه خسبه

15- (وان)[1] دا علامه د محافظت او مالك توب په معنا د مادي او ليدونکو شيانو د نومو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له باغ څخه باغوان	له جياز څخه جيازوان
له جالي څخه جاله وان	له دروازې څخه دروازه وان
له پادې څخه پاده وان	له ګورم څخه ګوروان (د ګورم ميم پکښې حذف شوی دی)
له ګاډۍ څخه ګاډي وان	له موټر څخه موټروان
له بګۍ څخه بګي وان	له ګروي څخه ګريوان (چې د ګروي محافظ وی)

16- (وال) دا لاحقه د کليو او ځايو د نومو په آخر کښې د استوګنې او وطنيت د نسبت د پاره راځي او د هغو نومو سره راوړل کيږي چې په امدادي حروفو مختوم وي لکه:

کامه- کامه وال	جنوبي – جنوبي وال
بانډه- بانډه وال	لواړګی – لواړګي وال

---

(1) ((وان)) او ((بون)) په لفظ او معنا دواړو کښې سره نژدې دي. ((وان)) په سنسکريت کښې هم د محافظت لاحقه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرقي – مشرقي وال	کلی – کلی وال

دا لاحقه په ځینو نومو کښې د فعلي معنا ګانو نسبت هم څرګندوي یعنی د کولو یا یوبل خاص فعل معنا ورکوي لکه:

جوپه – جوپه وال	آتڼ – آتڼ وال
بنګړی – بنګړي وال	انډی – انډیوال
هګۍ – هګۍ وال	پجه – پجه وال
کوټ – کوټوال	

17- (والا) دا علامه د مالك توب او ښتن ولۍ د نسبت د پاره د نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه:

خروالا – آس والا – کور والا – پنډ والا – کډ والا – پور والا – چپن والا – او کله د یو شي د پلورونکي معنا هم ورکوي لکه: سابه وال – میوه والا او نور.

18- (یالی) دا لاحقه دلرلو او کولو په معنا د مادي او غیر مادي نومو په آخر کښې استعمالیږي لکه:

له ننګ څخه ننګیالی	له برم څخه برمیالی
له نوم څخه نومیالی	له بري څخه بریالی
له جنګ څخه جنګیالی	له توري څخه توریالی
له پت څخه پتیالی	له زغري څخه زغر یالی (زره دار)
له بخت څخه بختیالی	له غوټۍ څخه غوټیالی
له دود څخه دودیالی	له برګی څخه برګیالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هوړ څخه هوړيالی [1]	له نتی څخه نتيالۍ (چې نتکۍ لري)
له خبر څخه خبريالی (خبر يال)	له غور څخه غوريالی (چې غورلری)

19- (نی) دا علامه د زمانې، ځای او داسې بل نسبت د پاره د ظروفو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له اوس څخه اوسنی	له پاس څخه پاسنی
له غرمې څخه غرمنی	له لاندی څخه لاندينی
له بيگا څخه بيگانی	له کور څخه کورنی
له مياشت څخه مياشتنی	له منځ څخه منځنی
له کال څخه کالنی	له ړومبي څخه ړومبنی

دا لاحقه د ځينو نورو نومو سره هم راځي او فعلي يا کومه بله معنا افاده کوي لکه:

له نوغي څخه نوغنی (نشانه دار)	له غل څخه غلنۍ پيشو
له ټکي څخه ټکنی (متردد)	له ربنتيا څخه ربنتيانی
له ميري څخه ميرنی	له ميره څخه ميرنی،

له سکه څخه سکنی او نور.

تبصره :- د دې لاحقې سره مربوطې لاحقې دا دي:

20- الف :- (ونی) لکه:

---

(1) هوړيالی ضد ناك ته وايي لکه د عبدالقادر په دې مسرع کښی (هوړيالی دی چې يې کښينوم ولاړ شي)

له مرګك ځخه مرګوني	له برغ ځخه برغوني
له غبرګك ځخه غبرګوني	له حرام ځخه حراموني
له باد ځخه بادوني (زکام)،	له مرستي ځخه مرستوني
	(فعلي معنا افاده کوي).

21- ب (انی) لکه : له سيل ځخه سيلانی، له کرل ځخه کرلانی (زارع)

22- (ين) دا لاحقه د شيانو او اجناسو د نومو په پای کښې زياتيږي او د يو شي نسبت اصل او جنس ته ښيي لکه:

له وړی ځخه وړين	له متې ځخه متين	
له تار ځخه تارين	له غنم ځخه غنمينه= غلمينه ډوډی	
له وريښم ځخه وريښمين	له اوربشي ځخه اوربشينه	
له مس ځخه مسين	له غوړ ځخه غوړين	(په دی دواړو
له زر ځخه زرين	لـــه مـــالګي ځخـــه	مثالونو کښې دلرلو
	مالګين	نسبت شوی دی)
له خاوري ځخه خاورين	له لونګ ځخه لونګين	
	(د صفتي معنا په لحاظ اسم ګرځيدلی دی	

23- (يز) دا علامه د نومو او اعدادو په آخر کښې راځي او د يو شي نوعيت او عددي نسبت ښکاره کوي لکه!

له ګلي ځخه ګله ئيز غويي	له خامتا ځخه خامتا ئيزه برستن
له چري ځخه چره ئيز تويك	له دوه بند ځخه دوه بنديزه اګی
له کاڼي ځخه کاڼيزه ځمکه	له خلور ځخه خلوريزه (رباعی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له وار څخه واريزه تبه	له دوه څخه دوه ئيز (مثنوی)
له للمي څخه للمهٔ ئيز	له لس څخه لسيز نوټ
له اړخ څخه اړخيزه تمانچه	له شل څخه شليز نوټ

ياد ګيرنه: د (يز) لاحقه د صفاتو په آخر کښی د زيات وضاحت دپاره راځي لکه: له غور څخه غوريز، له مخور څخه مخوريز، له لومړي څخه لومړيز.

24- (يا) دا نښکه د ځينو نومو او صفاتو په آخر کښی راځي او نسبتي صفت تري جوړيږي لکه:

له جل څخه جليا	له دود څخه دود يا (قانون دان)
له آري څخه آريا (اصيل)	له مل څخه مليا
له بس څخه بسيا (کافی)	له وربدل څخه وريا (باران)
له کس څخه کسيا (ميده)	له لګيدل څخه لګيا[1]

(1) په دي وروسته دوه مثالونو کښی (يا) د فعلي مادي په آخر کښي زياته شوي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

25- (و معروف) دا توری د نومو په آخر کښی راځي او اکثر د کولو او لرلو معنا افاده کوي، سر بېره ځه قدر مبالغه هم پکښی لیدل کیږي. لکه:

له کړتي څخه کړتو	له لاړي څخه لاړو(چي لاړي يې بهيږي)
له لاپي څخه لاپو	له خيتې څخه خيتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ښار څخه ښارو	له غوړ څخه غوړو
له کړاو څخه کړاوو	له بريت څخه بريتو
له خرړاوي څخه خرړاوو	له داړې څخه داړو

تبصره: د دې لاحقې سره مربوطې لاحقې دا وروسته دي:

26- الف (مجهول و) لکه:

له پاړس څخه پاړسو   له پښت څه پښتو

له دېګان څخه دېګانو

27- ب (اوو) په دې علامه کښې د مبالغې معنا هم زياته ده لکه:

له جګړې څخه جګړاوو   له خرخ څخه خرخاوو

له لګېدل څخه لګاوو (خراج)   له پنډ څخه پنډاوو

(چې پونډې يې غټې وي).

28- (معروفه ی) دا توری هم د نومو په آخر کښې پيوستېږي او د فعلي معنا د افاده کولو د پاره ترې ذاتي صفت جوړېږي لکه:

له رباب څخه ربابي	له باور څخه باوري
له چرس څخه چرسي	له لګښت سره لګښتي
له پلك څخه پلکي	له ډانډس څخه ډانډسي (نداف)
له پنډ څخه پنډي (جوالی)	له خېل څخه خېلي
له ډول څخه ډولي	له چل څخه چلي
له چړ څخه چړي (دريوزه)	له ټوکې څخه ټوکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- (ملینه ی) دا نښکه د ځایو د نامو په آخر کښې چې په صحیح حرف ختم وي راځي او د استوګنې او وطنیت نسبت ترې مرادیږي لکه:

له کابل څخه کابلی	له پېښور څخه پېښوری
له ننګرهارڅخه ننګرهاری	له جلال آباد څخه جلال آبادی
له لوګر څخه لوګری	له کونړ څخه کونړی
له قندهار څخه قندهاری	له پغمان څخه پغمانی

دا لاحقه د ځینو مجردو نومو په آخر کښې هم راځي مګر په فعلي معنا دلالت کوي لکه:

له مکر څخه مکری، له لوڅخه لوی

له ترویت څخه ترویتی (منجم) او ښایي چې څری (جاسوس) له (څیر) څخه او ژوندی له ژوند څخه اختسل شوی وي.

یادونه: ملینه (ی) د یو صفت په آخر کښې د زیات وضاحت د پاره استعمالیږي لکه:

له ګوډ څخه ګوډی له شل څخه شلی

له بد څخه بدی له نیك څخه نیکی.

مګر په دې صورتونو کښې تقریباً یو اسمي کیفیت پیدا کوي.

30- (خیل) دا لاحقه د سړو او اشخاصو د نومو په پای کښې د قومي نسبت د ښودلو او بیانولو د پاره استعمالیږي لکه:

له سلیمان څخه سلیمان خیل	له موسی څخه موسی خیل
د عثمان څخه عثمان خیل	له عیسی څخه عیسی خیل
له جبار څخه جبار خیل	له سلطان څخه سلطان خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

31. (زی) دا لاحقه هم په پورته ډول د قوم او قبيلې د نسبت د پاره استعماليږي لکه:

له محمد څخه محمد زی	له يوسف څخه يوسف زی
له بارك څخه بارکزی	له سدو څخه سدوزی
له احمد څخه احمد زی	له اچك څخه اچکزی

دغه شان د خپلوانو د نومو په آخر کښې هم دزوی والي د نسبت د پاره راوړل کيږي لکه:

له ترور څخه تروزی، له لېور څخه لېورزی
له بن څخه بنزی له ندرور څخه ندرورزی
له ميرې څخه ميريزی.

مګر د (غرزي) په کلمه کښې (زی) د تش نسبت د پاره راغلی دی.

32- (بخن) دا لاحقه درنګونو په آخر کښې د هغو د کموالي د ښودلو دپاره استعماليږي لکه:

له سور څخه سوربخن	له سپين څخه سپين بخن
له تور څخه تور بخن	له شين څخه شين بخن
له زيړ څخه زيړ بخن	له خړ څخه خړ بخن

33- (وبره، وشمه، وزمه) دا درې واړه لاحقې په يوه معنا دي او دالوانو او رنګونو د نومو په آخر کښې د تقليل په غرض راوړل کيږي لکه:

له سور څخه سور وبره	له سور څخه سوروشمه
له زيړ څخه زيړ وبره	له زيړ څخه زيړوشمه
له شين څخه شين وبره	له سپين څخه سپين وزمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سپین څخه سپین وشمه	له تور څخه تور وزمه
	له شین څخه شین وزمه

34- (مه، یمه) دا علامه د حیواني مونثاتو په آخر کښې راځي او د هغو د مخصوص صفت یعنی د نر طلبۍ او وار راوړلو نسبت تري مرادیږي لکه:

له غویي څخه غویمه	له خر څخه خریمه
له اوښ څخه اوښیمه	له مږ څخه مږیمه
له وز څخه وزیمه	له سپي څخه سپیمه
له اس څخه اسیمه	له پیش څخه پشیمه

35- (ناك- نك) دا علامه د نومو په آخر کښی راځي او د هغو او موصوف تر منځ په څخه قدر زیات اتصال او پیوستوالي دلالت کوي لکه:

له غم څخه غمناك	له بوی څخه بویناك	له چل څخه چلناك
له خوند څخه خوندناك	له مزي څخه مزه ناك	له زیم څخه زیم ناك
له اثر څخه اثر ناك	له میني څخه	له سکي څخه سکه ناك

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ثلېبنت څخه ثلېبنتناك	مېـ نه نا ك	

36- (چی)[1] دا لاحقه هم د اسماو په آخر کښې راوړل کيږي او د يوي فعلي معنا نسبت ترې معلوميږي لکه:

له ننداري څخه نندارچي	له غوا څخه غاوچي (پاده وان)
له مرکي څخه مرکچي	له نغاري څخه نغارچي
له ډنډوري څخه ډنډورچي	له توپ څخه توپ چي
له جار څخه جارچي	له کوټي څخه کوټه چي

37- (کښ) دا لاحقه که څه هم د (کښل) له مصدر څخه يوه فعلي ماده ده لاکن د لاحقي شکل يې پيدا کړی دی او د نومو په آخر کښې د فعلي معنا د افاده کولو د پاره راځي لکه:

له چلم څخه چلم کښ	له جارو څخه جارو کښ

---

(1) د **(ناك) لاحقه د پ تو او فارسی او دچي لاحقه د پ تو او ترکي تر من شريکـ دي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تورې څخه تور کښن	له بار څخه بار کښن
له ګور څخه ګور کښن	له سر څخه سر کښن
له خوارې څخه خواري کښن	له تیر څخه تیر کښن

38- (خور) دا کلمه هم یوه فعلي ماده ده چې د لاحقې شکل یې موندلی دی او د اسماو په آخر کښې د فعلي معنا د ځرګندولو د پاره استعمالیږي لکه:

له سرې څخه سرې خور	له میراث څخه میراث خور
له ډوډی څخه ډوډي خور	له غم څخه غمخور
له بډې څخه بډي خور	له چغلی څخه چغلخور
له سود څخه سود خور	له خیرات څخه خیرات خور
له زیات څخه زیاتي خور	له حرام څخه حرام خور

تبصره: په پښتو کښی د نسبتي صفاتو د پاره ځینی نورې لاحقې هم شته، لاکن ډېر مثالونه نه لري او دا دی په وروسته ډول ښودل کیږي :

39- (تی) د پښتو یوه قدیمي لاحقه ده او د نسبتي صفت د جوړولو د پاره د نومو په آخر کښې راځي لکه: روږه، روږه تی، کوږه، کوږه تی، بوزه، بوزه تی، جرګه، جرګتی.

یوازې (ت، ته) هم د نسبت د پاره راځي لکه په پورته او اوچت کښې.

40- (تو) لکه: له نام څخه نامتو، له جرګې څخه جرګه تو، چمتو هم دغه ډول ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

41- (اوڼ) له غول څخه غولاوڼ، له پسکۍ څخه پسکاوڼ، له تېز څخه تېزاوڼ.

42- (تاري) له جنۍ څخه جنو تاري، له خوشی څخه خوشاتاري.

43- (بانی) له شریك څخه شریك بانی، له ورا څخه ورا بانی.

44- (پاري) له لنډ څخه لنډ پاري.

45- (جی نجی) (له دیر څخه دیروجی، له خوار څخه خوارنجی).

46- (چن) (له ساړه څخه سړېچن، له وړی څخه وړېچن، له سپین څخه سپین چن [1]

47- (غیجن) له مړ څخه مرغېچن.

48- (بوجن) لکه له خړ څخه خړبوجن (خیره مانند)

49- (مېچن) له غوړ څخه غوړمېچن = غوړمېڅن.

50- (ري) له لوټ څخه لوټیري، له جنګ څخه جنګیری

51. (ړي) لکه له اوم څخه اومړي (تار خام)، له خون څخه خونړي
له نوم څخه نومړي (موسوم)، له نیغ څخه نیغړي.

52- (سی) : له بانډې څخه بانډیسی، له ویر څخه ویروسی (نان مرده).

53- (څی) : له بنو څخه بنو څی.

54- (غلن) : له اوم څخه اومغلن، له تبی څخه تبغلن.

55- (غري) : له لیوني څخه لېونغری، له لنډ څخه لنډ غری.

56- (لی) : له وروسته څخه وروستلی، له و ړومبی څخه ړومبلی.

57- (می) : له منځ څخه منځمی.

---

(1) **(چن) په رن ونو ک ی د رن د کموالي د ودلو د پاره را ي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

58- (نك) : له ښځې څخه ښځونك ، له ژړا څخه ژړانك

59- (ينك) : له چاود څخه چاودينك، له لوېشت څخه لوېشتينك.

60- (وښه) : له مېږه څخه مېږوښه

61- (وس) : له چړ څخه چړوس، له ډب څخه ډبوس.

62- (وی) : منځ څخه منځوی، له مړ څخه مړاوی (پژمرده).

63- (يانې) : له زمری څخه زمريانې، له خوګ څخه خوګيانی

64- (يانی) : له زمری څخه زمريانی، له ستوري څخه ستوريانی

65- (يار، ياری) : له بخت څخه بختيار، له پوهنې څخه پوهنيار،
له مال څخه ماليار (باغوان)، له بټ څخه بټ ياری.

66. (ينه) : لکه له نر څخه نرينه، له ښځې څخه ښځينه،
له پس څخه پسينه.

67. (وار) : له اميند څخه اميندواره ښځه.

68. (ګنی ګنې) : لکه له خوسر څخه خوسرګنی، له پلار څخه پلارګنې
له منی څخه منګنی.

69- (ار) : لکه له ټټ څخه ټټار.

70- (ا) "له راج" څخه راجا، له کوڼ څخه کوڼا، له ړوند څخه ړوندا (دا صفتي نومونه دي)

د فعلي صفاتو لاحقې

فعلي صفات هغه دي چې له مصدر څخه جوړيږي او فاعلي يا مفعولي معنا لري. دا صفات د معنوي خصوصيت په لحاظ په دوه رازه دی: يو هغه دي چې په کومې خاصې زمانې پورې تعلق نلري او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دايمي ډول پر خپله معنا دلالت کوي لکه (خوځند ، ګرځند) او بل قسم هغه دي چې په يوې زماني پورې اختصاص ولري لکه (تلونکی، تللی) چې اول په حال او مستقبل او دوهم په ماضي کښې خپله معنا څرګندوي. اول قسم فعلي صفات په پښتو کښې نسبتاً لږ دي او له ټولو مصادرو څخه په قانوني او عمومي ډول نه جوړيږي، مګر دوهم قسم فعلي صفات ډېر او له ټولو مصادرو څخه په عمومي او قانوني صورت لاس ته راځي. دا دواړه قسمونه ځانله ځانله لاحقې او علامې لري چې دا دی وروسته بيانيږي:

اول قسم فعلي صفتونه :

1- (ند) دا پسينه توری غالباً ديدل والا مصادر و د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامې پر ځای راځي او پر فاعلي معنا باندې دلالت کوي لکه:

له ګرځېدل څخه ګرځند	له ژړېدل څخه ژړند
له خوځېدل څخه خوځند	له برېښېدل څخه برېښند
له سوځېدل څخه سوځند	له رچېدل له رچند
له ترېدل څخه ترند	له ځلېدل څخه ځلند
له رغړېدل څخه رغړند	له رژېدل څخه رژند
له ګرېږېدل څخه ګرېږند	له ويل څخه ويند
له کړپېدل څخه کړپند	له خوړېدل څخه خوړند

2- (ندی) دا لاحقه د (ند) پشان دیدل والامصادر و د فعلي مادې په آخر کښې د (یدل) پرعوض راوړل کیږي او فاعلي صفت ترې جوړیږي لکه:

له بڅېدل څخه بڅندی	له خوځېدل څخه خوځندی
له برېدل څخه برندی	له شرېپدل څخه شرېندی
له رپېدل څخه رپندی	له ورېدل څخه ورندی
له چورلېدل څخه چور لندی	له ویل څخه ویندی
له کرېپدل څخه کرېندی [1]	د ژول (ژوند کول) ژوندی

3- (نده) : دا لاحقه هم د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامو پرځای د فعلي صفت د جوړولو د پاره راوړل کیږي لکه:

له پوول څخه پووونده، له څرېدل څخه څرنده، له چلېدل څخه چلنده خره، له بهېدل څخه بهنده اوبه.

4- (اند) : د فعلي مادې په آخر کښې د فعلي صفت د جوړولو د پاره راځي لکه :

له پوهېدل څخه پوهاند ، له ځلېدل څخه ځلاند ،

له ژړېدل څخه ژړاند ، له بهېدل څخه بهاندي اوبه.

5- (ندو) : دا لاحقه هم د دغه وړاندې مطلب د پاره استعمالیږي مګر څه قدر مبالغه هم پکښې شته لکه :

له ژړل څخه ژړندو ، له وېرېدل څخه وېرندو ،

---

(1) دا پنـ ه کلم له صفتي معنا سره ه قدر اسمي اختصاص هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

له قارېدل څخه قارندو.

د دې مثالو پــه آخر کښــې کلـه (کـی) هـم زیاتېــږي لکـه : ژړنـدوکی، ویرندوکی، قارندوکی.

6- (ندوی) : دا لاحقه هم د فعلي مـادې پـه آخر کښــې د مـصدري علامـې پر ځای راځي او فعلیصفت ترې جوړېږي لکه:

له ساتل څخه ساتندوی	له ځرګندېدل څخه ځرګندوی (د تکرار له کبله یو ند حذف شوی دی)
له ګټل څخه ګټندوی	له ښکارېدل څخه ښکارندوی
له پېژندل څخه پېژندوی	له ګواښېدل څخه ګواښندوی (تهدید کننده)
له وژل [1] وژندوی	

تبـصره: سـتـایوال (مـداح) د "وال" پـه لګولـو او لګیـا ، ګلیـا د (یـا) پـه واسطه لـه فعلي مادو څخه جوړ شـوي دي، مګر نـور مثالونـه پکښــې نـه دي لېدل شوي.

دوهم قسم فعلي صفات :

7- (ونکی) دا لاحقه پـه ټولـو مـصادرو کښــې د مـصدر د (ل) پـه عـوض د فعلـي صـفت د جوړولـو د پـاره راوړل کیـږي، مګر پـه لازمـي او متعـدي

---

(1) **دا مصدر په خپله مستعمل نه دی، م ر فعلي ماده په " ه، و ه" ک . مستعمله ده او له همدې مادې خه و ندوی جوړ شوی دی چ د مقتصد معنا ورکوي. متل دی د بهر له ندوی نه د کور و ندوی ه دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلومو مصدرونو کښې فاعلي معنا او په مجهولو مصدرونو کښې مفعولي معنا ورکوي او معنا يې په حال او مستقبل پورې تعلق لري لکه:

له تلل څخه تلونکی	له پاڅول څخه پاڅوونکی
له ختل څخه ختونکی	له ماتول څخه ماتوونکی
له وتل څخه وتونکی	له ګرځيدل څخه ګرځېدونکی
له وهل څخه وهونکی	له ډبېدل څخه ډبېدونکی
له ساتل څخه ساتونکی	له پخېدل څخه پخېدونکی

8- (ونی) دا لاحقه هم د (ونکی) پشان د مصدري لام پر ځای راځي او فعلي صفات تري جوړيږي او نور خصوصيات يې هم کټ مټ د (ونکی) غوندې دی. لکه:

له تلل څخه تلونی	له پاڅول څخه پاڅوونی
له ختل څخه ختونی	له ماتول څخه ماتوونی
له وتل څخه وتونی	له ګرځيدل څخه ګرځېدونی
له وهل څخه وهونی	له ډبېدل څخه ډبېدونی
له ساتل څخه ساتونی	له پخېدل څخه پخېدونی

9- (ی ملينه) دا پسينه توری د لام والاو ځينې ول والاويدل والا مصادر و په آخر کښې د فعلي صفت د جوړولو د پاره راوړل کيږي، مګر په لازمي مصدرونو کښې فاعلي معنا او په متعدي مصدرونو کښې مفعولي معنا افاده کوي او معنا يې په ماضي پورې تعلق لري لکه:

له تلل څخه تللی	له وهل څخه وهلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ختل څخه ختلی	له ساتل څخه ساتلی
له وتل څخه وتلی	له پاڅول څخه پاڅولی
له پاڅېدل څخه پاڅیدلی	له غورځول څخه غورځولی
له درېدل څخه درېدلی	له ډېېدل څخه ډېېدلی

تبصره: الف :- له ځینو خصوصي مصدرو لکه (ژړل - خندل) څخه د غه دوهم قسم فعلي صفات نه جوړیږي، بلکې لـه مرادفو مصدرو یعنی (ژړېدل او خندېدل) څخه سازېږي لکه : ژړیدونکی – خندیدونکې.

ب :- لـه (راتلـل، درتلـل، ورتلـل) څخه چې پـه (ی) بانـدې فعلي صفت جوړیږي، نو (ت) یې په (غ) باندې اوړي لکه : راغلی– درغلی– ورغلی.

ج :- کله د (9) مادې په صفاتو کښې د مصدر (ل) غورځیږی او پر ځای یې (ی) راوړل کیږي لکه:

له الوتل څخه الوتی، له پرېوتل څخه پرېوتی، له ننبتل څخه ننبتی

د :- اچوونی چې یو مفعولي صفت دی غالباً په اصل کښې اچولی دی او وروسته یې (ل) په (ن) بدل شوی دی.

هـ :- (استازی) هم یو مفعولي صفت او د استولی پـه معنا دی. مګر د فعلي مادې په آخر کښې د (زی) په لګولو جوړ شوی دی.

و :- کله په (ونکې، ونی) سره جوړ فعلي صفات پـه معلومـو مصدرونو کښـې هـم پـه مفعـولي معنـا راځـي، مګـر دا بـه هغـه ځـای کښـې چـې موصوف ته یې د فاعلي معنا نسبت نشي کیدی لکه: ورونکي مالونه، خوړونکي شیان، اچوونی بچې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجردو وصفونو لاحقې

مجردو صفونه هم لکه د صفاتو غوندې له اسم او صفت څخه د لاحقو په نښلولو جوړيږي او د يو نوم يا يو صفت معنوي يا ظاهري حالت او وصف ښکاره کوي. مثلاً (هوښيار) يو ذاتي صفت او (هوښيار توب) د دغه ذات او شخص وصفي حالت يا حاصل صفت دی. مجرد وصفونو ته په عربي اصطلاح (صفات محضه) هم ويل کيدی شي.

په پښتو کښې زيات مجرد صفونه له ذاتي صفاتو څخه جوړيږي چې په وروسته ډول يې بيانول غواړو.

1- (توب) دا لاحقه د نومو او صفاتو په آخر کښې د مجرد وصف د جوړولو او بيانولو د پاره راوړل کيږي. د دې لاحقې خصوصيت دا دی چې غالباً د اشخاصو او بنيادمانو اوصاف بيانوي ښه وي او که بد، يعنې هغه وصف چې د (توب) په واسطه سازيږي هغه به اکثراً په بنيادمانو پورې مربوط وي لکه:

له نومونو څخه:	له صفاتو څخه:
له سړي څخه سړيتوب	له ليونی څخه ليونتوب
له خر څخه خر توب	له نارينه څخه نارينتوب
له غويي څخه غويي توب	له ساده څخه ساده توب
له سپي څخه سپي توب	له دوبي څخه دوبي توب
له هلك څخه هلك توب	له پيغلې څخه پيغلتوب
	له مرور څخه مرور توب

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (تیا) دا علامه د (توب) سره په معنوی خصوصیت کښې نږدې ده مګر په لفظي لحاظ ورسره دومره فرق لري چې (توب) عام دی او د هر ډول کلمو سره راځي او (تیا) غالباً د صحیح الاخر صفاتو سره راوړل کیږي لکه:

له مشر څخه مشر تیا	له هوښیار څخه هوښیار تیا
له کشر څخه کشرتیا	له زړور څخه زړورتیا
له لوړ څخه لوړتیا	له پښېمان څخه پښېمانتیا
له روغ څخه روغتیا	له مرور څخه مرورتیا

3- (والی) : دا نښکه د عامو صفاتو په آخر کښې د وصفي معنا د بیانولو او مجرد وصف د جوړولو د پاره راځي مګر په ظاهري او صافو کښې زیات استعمالیږي لکه:

له موړ څخه موړوالی	له کلك څخه کلکوالی
له پلن څخه پلن والي	له زیړ څخه زیړوالی
له اوږد څه اوږدوالی	له چیت څخه چیتوالی
له تور څخه تور والي	له جګ څخه جګوالی
له سور څخه سور والی	له غټ څخه غټوالی

دغه شان د نومو په آخر کښې هم راځي لکه:

له کور څخه کوروالی (خانه داری) له هلك څخه هلکوالی او نور.

4- (ولي) : دا لاحقه د خپلوانو د نومو او د ځینو صفاتو سره استعمالیږي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورور څخه وروروِلي	له خپل څخه خپلولي
له پلار څخه پلارولي	له پښتون څخه پښتون ولي
له مور څخه مورولي	له رشتین څخه رشتین ولي
له عزیز څخه عزیزولي	له سپین څخه سپین ولي
له تربور څخه تربورولي	

5- (واله)[1] دا علامه د اقوامو او ملتونو د نومو په آخر کښې د قومي او صافو د بیان د پاره استعمال شوې ده لکه:

له پښتون څخه پښتونواله	له اولس څخه اولس واله
له مغول څخه مغول واله	له ځائی څخه ځائي واله
له مومند څخه مومند واله	له ترکانړی څخه ترکانړي واله

6- (ګلي ګلوي) دا لاحقه هم د خپلوانو د نومو او ځینې صفاتو په آخر کښې راځي لکه:

له ورور څخه ورور ګلوي = ګلي	له پلار څخه پلار ګلوي
له عزیز څخه عزیز ګلي= ګلوي	له مور څخه مور ګلوي
له تربور څخه تربور ګلي= ګلوي	له هوسا څخه هوسا ګلوي
له خور څخه خور ګلوي	له پیوونده څخه پیوند ګلوي = ګلي
	له پیژندوی څخه پیژند ګلوي= ګلي
	(پیژند ګلو هم ویل کیږي)

---

(1) داسی بریږ نی چ (والی، ولي، واله) د (ول) خه چ په پ تو ک . د بودن په معنا یو غیر مستعمل مصدر دی ماخوذ دی، ول چ هم معنا او هم لفظاً سره تناسب او نزد والی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- (ينه) : دا لاحقه د صفاتو او نومو په آخر کښې د وصفي معنا د ښودلو د پاره راغلې ده لکه:

له مړ څخه مړينه	له وړوکي څخه وړکينه
له هوسا څخه هوساينه	له هلك څخه هلكينه
	له پېرزو څخه پېرزوينه
له دلاسا څخه دلاساينه	(په دې مثال کښې زيات وضاحت دی).
له لوی څخه لوينه	

8- (وی) دا لاحقه د يو څو صفاتو په پای کښې د وصفی معنا د ښودلو د پاره راغلې ده لکه:

له بد څخه بداوی، له سپك څخه سپكاوی، له درون څخه درناوی،

له لوړ څخه لوړاوی، له ورك څخه وركاوی.

9- (جلي "ه") (څرګنده ه) دا پسينه توری هم د ځينو صفاتو په آخر کښې راځي او مجرد وصف ترې جوړېږي لکه:

له پوه څخه پوهه، له ناست څخه ناسته، له ولاړ څخه ولاړه

له پړ څخه پړه، له وړ څخه وړه.

10- (معروفه ي) دا توری د ذاتي صفاتو په آخر کښې زياتيږي او وصفي معنا ښکاره کوي لکه:

له ځوان څخه ځواني	له تونډ څخه تونډي
له غليم څخه غليمي	له درغل څخه درغلي
له ترکاڼ څخه ترکاڼي	له انديوال څخه انديوالي
له ټګ څخه ټګي	له ګاډيوان څخه ګاډيواني

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سیال څخه سیالي	له هوښیار څخه هوښیاري
له لوی څخه لويي	له غوبون څخه غوبني
له ګران څخه ګراني	له اوښبون څخه اوښبني
	له ګډبون [1] څخه ګډبني

11- (ملینه ی) دا توری هم د یو څو هجائي صفاتو په آخر کښې د مجرد وصف د جوړولو د پاره استعمال شوی دی لکه :

له زیات څخه زیاتی	له لر څخه لری
له کم څخه کمی	له بر څخه بری
له تېر څخه تېری	له سم څخه سمی

تبصره:

په پښتو کښې د مجردو وصفونو د جوړونې د پاره ځینی نوري لاحقې او پسینې هم شته مګر مثالونه یې لږ او کم دي چې دا دی په لاندې ډول ښودل کیږي :

12- (انه) لکه : له مېړه څخه مېړانه، له پړ څخه پړانه، له وړ څخه وړانه، له یار څخه یارانه.

13- (نه) له لور څخه لورنه ، له ویر څخه ویرنه (مرثیه)

14- (تون) له ببل څخه ببلتون، له کونډې څخه کونتون

15- (ګیرنه) له یاد څخه یاد ګیرنه، له ډاډ څخه ډاډ ګیرنه.

---

(1) **دا درې واؤه صفتونه تخفیفاً د (غوبه، او به، أبه) په شکل استعمالیږي م ر مجرد وصفونه یې غالباً له اصلي صورتونو خه جو ؤ شوي دي او واو پک غور یدل دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

16- (سه) له تنګ څخه تنګسه.

17- (ګنی) له تربور څخه تربګني.

18- (لی) له سپور څخه سپرلی، له سور څخه سورلی.

19- (تانه) لـه سـپي څخه سپيتانه (ښـايي چې پـه اصـلي کـښـې سپيتون وي).

20- (وښ) له سړی څخه سړی وښ.

21. (وخه) له تود څخه تودوخه = تودوخی.

22- (يز) له بند څخه بنديز، له لنډ څخه لنډيز.

23- (وښت) له پيدا څخه پيداوښت = پيدايښت.

24- (ون) له ژوندي څخه ژوندون.

25- (ا) له تور څخه تورا (تهمت).

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعالو اشتقاق

ټول افعال په پښتو کښې له مصادرو څخه اشتقاقیږي، د افعالو اشتقاق د پاره ځینې لاحقې او سابقې هم شته مګر دومره ډیرې نه دي. دلته مونږ په لنډ ډول د افعالو د اشتقاق طریقه بیانول غواړو.

هغه افعال چې په پښتو کښې له مصدر څخه جوړیږي پر دوو ګروپو یعنی دوو برخو وېشل کیږي.

یو د حالیه افعالو ګروپ او بل د ماضیه افعالو ګروپ دی. د لام والا مصادرو د ماضیه افعالو په اشتقاق کښې د مصدر اصلي ماده چندان تغیر نه کوي او تقریباً ټول ماضیه افعال په یو منظم او قانوني ډول جوړیږي؛ چې په دې اعتبار د پښتو ټول مصدرونه قانوني او تغیر نا پذیر بللای شو.[1]

مګر په حالیه افعالو کښې د ځینو مصادرو اصلي ماده تغیر مومي، چې ځینې تغیرونه قانوني و ځینې بې قانونه دي مګر دا قسم مصدرونه هم ډیر کم او لږ دي.

د ول والاو یدل والا مصدرونو ځینې افعال مرکب دي چې د (کړل او شول) د افعالو په امداد سره جوړیږي او هغه به په مرکبو افعالو کښې وښودل شي. او ځینې افعال یې بسیط دي چې په خپله له مصدر څخه

---

(1) یوازې د (تلل، راتلل، ورتلل) مصدرونو په ماضی انو ک تغیر پ إي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاس ته راځي. دا قسم مصدرونه هم ټول قانوني دي او درست ماضيه او حاليه افعال ترې د يوې قاعدې سره سم جوړېږي صرف د يدل والا مصادرو په حاليه افعالو کښې څه قدر تغير راځي، او "د" يې په "ږ" بدليږي. په پښتو کښې په عمومي ډول له هر مصدر څخه لومړۍ درې اساسي صورتونه اشتقاق کيږي چې يو استمراري حال [1] بل استمراري ماضي او بل فعلي صفت دی.

بيا نورې صيغې او افعال له دغو درې صورتو څخه راوځي. په دې ډول چې مطلقه ماضی له استمراري ماضی څخه او نورې ماضي ګانې له فعلي صفت څخه اوامر، مستقبل له حال څخه جوړيږي.

اوس د يو څومصدرونو دغه درې اساسي صورتونه وګورئ:

		استمراري حال	استمراري ماضی	فعلي صفت
1	له ساتل څخه چې يو تغير ناکوونکي مصدر دی	ساتم	ساته	ساتلی
2	له الوتل څخه قانوني تغير کوونکی مصدر دی	الوزم	الوته	الوتلی
3	له ليدل څخه چې يو بې قانونه تغير کوونکي مصدر دی	وينم	ليده	ليدلی
4	له چلول څخه چې يو قانوني مصدر دی	چلوم	چلاوه	چلولی

---

(1) **استمراری حال ته جاري يا اخباري حال هم ويل کيدای شي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5	له چليدل څخه چې يو قانوني تغير کړونی مصدر دی	چليږم	چليده	چليدلی

د افعالو د اشتقاق پسينه او سرينه

له دغو پورته درې صورتو څخه چې نور افعال جوړيږي نو ضرور ځينی سرينه او پسينه علامې غواړي او دا دي په وروسته ډول بيانيږي:

سرينه:

1- (و) : دا يو سرينه توری دی چې د اطلاق او تجريد په معنا د استمراري حال، استمراري امر او ماضي په سر کښې راوړل کيږي او مطلق حال، مطلق امر او مطلقه ماضي تري جوړيږي لکه:

مطلق حال: وساتم – والوزم – ووينم – وچلوم – وچليږم.

مطلق امر: وساته- [1] والوزه –ووينه – وچلوه – وچليږه

مطلقه ماضي: وساته، والوته – وليده – وچلاوه – وچليده دا (و) مطلقې د تمنايي ماضي په اول کښې هم راځي لکه: زړه مې غواړي چې والوتلی.

2- (وبه) دا سابقه د مطلق مستقبل د جوړولو د پاره د حال له فعل څخه مخکښې راوړل کيږي لکه: وبه ساتم، وا به لوزم، و به وينم، و به چلوم ، و به چليږم[2]

---

[1] مطلق امر له مستمر امر خه جوؤياإي لكه (ساته) او مستمر امر د حال له فعلي مادې خه د خطابيگ(ه) په ا ولو تياريإي.

[2] (به) په جمله ک - له واو نه وؤاندی كيإي او د جمل د اول او مهم جز سره پيوستياإي. لكه زه به سباله احمدووينم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (دې) داعلامه د غايب او متکلم امر د پاره د فعل حال د مخه راځي لکه: ودې ساتي – ودې ويني – ودې ساتم – ودې وينم [3].

پسينه:

4- (به) : دا توری تقريباً د استمرار او تاکيد علامه ده، او د استمراري ماضي په آخر کښې د زيات استمرار د پاره راځي لکه: الوته به – چلېده به – دغسې د فعل حال په آخر کښې د استمراري مستقبل او تاکيد معنا هم ورکوي لکه: الوزم به – چلېيږم به، پرته له دې ځخه په نورو ځايو کښې هم استعماليږي.

5- (وای =وی) : يوه تمنايي لاحقه ده چې د فعلي صفت په آخر کښې د تمنايي ماضي د پاره راوړل کېږي لکه (که سليم مې ليدلی وای، که توريالی راغلی وای)

6- (يم، يو – يې ، يئ، دی ، ده، دي) دا کلمې په اصل کښې امدادي افعال دي خو د فعلي صفت په آخر کښې د قريبې ماضي د جوړولو د پاره راځي.

په دې کلمو کښې ضميري رنګ هم شته ځکه چې په ترتيب د متکلم، مخاطب، غايب مفرد او جمعې د پاره استعمالېږي. سر بېره پر دغه د قرب علامې هم دي نو په دې لحاظ ضميري يا فعلي لاحقې هم ورته ويلای شو. مثالونه يې دا دي: ساتلی يم – ساتلي يو – ساتلی يې – ساتلی يئ – ساتلی دی – ساتلې ده – ساتلي دي – ساتلې دي.

---

[3] **(دې) هم د (به) خصوص ت لري او په جمله ک . سرته ي لکه: سليم دې کريم ويني.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- (وم، وو – وې، ويـئ- و، وه – وو، وې) دا کلمې هم پـه اصـل کښې امدادي افعال دي چې د بعيدې ماضي د جوړولو د پاره د فعلي صفت په پای کښې راوړل کيږي. سر بيره پر دغه، ضميري رنګ هم لري او په ترتيب د متکلم، مخاطب، غايب مفرد او جمع د پاره استعماليږی چې پـه دغـه وجـه يې ضـميري او فعلي لاحقې هم بولـو. مثالونـه يې دا دي.
ساتلی وم – ساتلی وو – ساتلې وې – ساتلی وئ – ساتلی وء- ساتلي وو – ساتلې وه – ساتلې وې.

8- (يي) دا دغايب د پاره يوه فعلي او ضميري لاحقه ده او د فعلي صفت په آخر کښې د شك، احتمال او شرط په وخت کښې راځي لکه:
ښايي حميد زما کتاب ساتلی يي.

9- (وي) دا کلمه په اصل کښې د حال جاري امدادي فعل دی مګر کله د (يی) پـشان د فعلي صـفت پـه آخر کې د شـك او شـرط پـه وخت کښـې استعماليږي لکه: (ښايي د بورې ماشين چليدلی وي، که چليدلی وي ښه به وي).

10- (به يي، به وي) دا دواړه کلمې که د فعلي صفت په آخر کښـې راشـي نـو پـه نـزدې زمانـه کښـې شـك او احتمـال ښـيي لکـه (الـوتلی بـه يـي – چليدلی به وي) [1]

يادګيرنه:

الف :- د (تلل، راتلل، ورتلل، درتلل) ماضی مطلقه له استمراري ماضي او دغسې مطلق حال يې له استمراري حال څخه نه جوړيږي بلکې خلاف القياس (ولاړ، راغی، ورغی، درغی، ولاړ شي، راشي) راځي.

---

(1) م ر په جمله ک (به) له فعل نه مخک را ي لکه: ماشين به چليدلی وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- په ځينې دوه اجزايي مصدرونو کښې مطلقې صيغې له استمراري صيغو څخه د واو په زياتوالي نه جوړ يږي بلکې د لهجې په تغير لاس ته راځي په دې ډول چې په مطلقو صيغو کښې په اوله هجا باندې خج (اکسنت) راځي لکه: که حميد کار پريښود زه به يې هم پريږدم.

ج :- د ځينو مطلقو ماضی ګانو په منځ کښې کله واو هم زياتيږي لکه وکوت، وخوت مګر دا زياتوالي اساسي تغير نه دی او له مفرد غايب څخه پرته په نورو صيغو کښې نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه برخه ترکیبونه

لکه چې د کلماتو د تشکیل تر عنوان لاندې مو ویلي دي، په الماني ژبه کښې د پرېفکسونو په واسطه د کلماتو جوړښت په اشتقاق کښې داخليږي او په فرانسوی کښې د ترکیب یو قسم باله شي.

په هر صوت دا فرق شاید د دغو ژبو د ځینو خصوصیاتو له مخه وي. لاکن په پښتو کښې لکه چې ګورو پریفکسونه (سابقې) اول خو بیخی لږ دي، او که څه موجود دي نو هغه هم زیات په اصل کښې اسما او صفات دي چې د سرینه علامو شکل یې موندلی دی. هر څه چې سفکسونه (لاحقې) دي نو هغه اکثر بلکې ټول ادوات او حروف دي، لـه دې کبله په پښتو کښې د لاحقو په واسطه د کلماتو تشکیل پـه اشتقاق کښې داخل وبالـه شـو، او د سـابقو پـه واسـطه د کلمـاتو جوړونـه د ترکیـب یـو قسم بولو، ځکه چې زیاتې سابقې په پښتو کښې د جلا او مستقلو کلمو رنګ لري او که ځینې پکښې حروف دي هغه هم لـه بلې کلمې نـه جلا لیکل کیږي، بنا پر دې په پښتـو کښې د کلمـاتو ترکیب پر دوه ډولـه دی: یـو هغه دی چې لـه سابقې او یـوې بلې کلمې څخه جوړیږي او بـل هغـه دی چې د دوو مستقلو کلمو له یو ځای کولو څخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرينه علامو په واسطه د کلمو جوړونه

په دې قسم ترکيب کښې دوهم جزء اصل او آره او اول جزء متمم بلل کيږي ځکه چې د کلمې ټوله معنا د دې جزء په واسطه پوره کيږي.

د سابقو په واسطه په پښتو کښې صفات او نومونه جوړيږي چې بيان يې په وروسته ډول دی:

الف :- حرفي پريفکسونه :

1- (بې) : دا په پښتو کښې د نفي علامه ده چې د نومو په سر کښې د منفي صفت د جوړولو د پاره راوړل کيږي لکه:

له فکر څخه بې فکره [1]	له خولې څخه بې خولې
له خيال څخه بې خياله	له لار څخه بې لارې
له ډول څخه بې ډوله	له ژبې څخه بې ژبې
له سر څخه بې سره	له جوړې څخه بې جوړې (بې مثال)
له خوند څخه بې خونده	له کډې څخه بې کډې
له کور څخه بې کوره	له وټ څخه بې وټه (بې نقص)
له زړه څخه بې زړه	ښايي چې په بلمنګی هم په اصل کښې بې مالګې وي

2- (نا) : دا هم د نفي سرينه توری دی د مجردو نومو او صفاتو په اول کښې د منفي صفت جوړولو د پاره راځي او په فعلي صفاتو کښې زيات استعماليږي. لکه:

له فکر څخه نا فکره [2]	له بللی څخه نا بللی

(1) ب ، يو تغير ورکوونکی حرف دی. د صحيحو کلمو په آخر ک . (ه) زياتوی او د مونثو کلمو (ه) په (ې) بدلوي لکه دغه پورته مثالونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له جوړ څخه نا جوړه
له کار څخه نا کاره
له پوه څخه نا پوه
له بلد څخه نا بلده
له چل څخه نا چله
له خوښ څخه نا خوښه

له ساتلی څخه نا ساتلی
له کتلی څخه نا کتلی
له لیدونکی څخه نا لیدونکی
له شوني څخه ناشونی
له رغیدونی څخه نا رغېدونی
له وللی څخه ناولی
(په اصل کښې ناوللی دی)

3- (نه) دا هم د نفي سابقه ده، مګر زیات استعمال یې په افعالو کښې دی او د دې په واسطه منفي افعال جوړیږي لکه :

نه ځي– نه کښېني– نه پاڅم– نه پاڅیده– نه دی راغلی– نه و راغلی – و نه لید[1] او داسې نور، دا سابقه په فعلي صفاتو کښې هم استعمالیږي لکه:

نه سترې کیدونکی، نه جوړیدونکی – نه رغېدونکی.

4- (مه) [2] دا سابقه د منفی امر د جوړلو د پاره د مثبت امر د مخه راوړل کیږي لکه: مه ځه – مه کښېنه – مه پاڅه – مه وهه – مه ګوره – مه چلوه – مه ویریږه:

---

(2) **(نا) هم تغیر ورکوونکی حرف دی.**

[1] **دا علامه کله د فعل نه وروسته او کله د دوه اجزاي افعالو په منځ کې . هم را ځي لکه: حمید ځي نه، نه پري إدم – پرې نکؤی او نور.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>یادونه</u>: لـه دغـه وړاندې منفي صفاتو څخه مجردو صفونه د نورو مجردو او صافو پشان د لاحقو په واسطه جوړیږي لکه:

بې فکري – نـا جوړتیـا – نـا بلدي – نـا خوښي – بې خـولي تـوب – بې زړه توب

5- (هم) دا سابقه په پښتو کښې ډېر مثالونه نه لري خالی په دې وروسـته کلمـو کښـې د صـفت د جوړولـو د پـاره راغلـې ده او د معیـت او ورسـره والي معنا ورکوي لکه:

همځنګك، هم خیال، هم غاړی، هم عمر، هم ځولی ، همغاړه.

6- (پر) یو څو مثالونه پکښې موجود دي لکه: پر کټی ، پردیس ، پر ناله

<u>صفتي پريفکسونه :</u>

7- (کـم) دا سـابقه د نومـو پـه سـرکښې د صـفت د جوړلـو د پـاره استعمالیږي لکه: کم عقل- کمزور – کم فکر – کم طاقت – کم همت.

8- (بد) د دې سابقې په واسطه په پښتو کښې ډېر صفات جوړ شوي دي لکه:

بدخرڅی= بدخرڅ (مسرف)– بدشکل– بدنام– بدمخی– بدسری– بد چلندی– بدپوری– بدرګك– بدسترګی– بدلمن– بدمرغی– بدژبې– بد لاری– بدځناور– بد لېوه– بدسولی (چې په هوش برابر نه وی) بدخولی– بدژوندی – [1].

---

[2] دغه د نفی سابقه غالباً په اکثرو اریایي ژبو ک . سره شریک دی. په سنکریت ک (نس،نه) د نفی توری دی، چ د پ تو (نه، نا) ورسره یووالی او نزدیوالی لری.

(1) په مرکبو صفاتو ک (ی) هم د لاحق په أول زیاتیإي او کله ب (ی) هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- (یـو) د دې سـابقې پـه واسـطه ځینـی صـفات او قیـود جـوړ شـوي دي لکه: یوسترګی- یولاسی- یووزری- یوستوی (یـك لا)- یـوازې- یـونیم- یوشان- یورنګ- یوډول- یوخېل- یوراز- یوخو.

10- (نیم)[2] د دې سابقې په ذریعه هم ځیني صفات او نومونه جوړ شوي دي لکه:

نیم ژوبله – نیم زالی – نیمه خوا – نیم ګړی – نیمکله – نیمچه – نیمکوره – نیم برخی – نیم کښه دروازه (نیم باز) نیمګی.

اسمي پریفکسونه :

11- (خوا) د دې سرینې په واسطه ځیني صفات جوړ شوي دي لکه: خوابدی – خواشینی، خواخوږي.

12- (شا) دا سابقه د صفاتو او نومو د مخه راځي او صفات او اسماترې جوړیږي.

صفات : شاکوږی- شاتیتی- شاتوغی- شا کوپ- شاخوږی

نومونه : شاتینګه (سنګدان) شاډوله (یوه لوبه ده) شاخیل- شامتوله (یوه مرغۍ ده) شاغوت (په اصل شاګوته دی).

13- (شا ، ښا) دا دواړه سابقې اکثر د نومو د جوړونې د پاره راځي او د ښـه او لـوی معنـا ورکـوی لکـه: شـاتوت- شـاتیر- شاکاسـه- شـائلمی- شارګ- ښاپیری- ښامار- ښاپیرك

---

(2) **د (هم، کم، بد، نیم) سابقې د پښتو او پارسی تر منځ شریکې دي. او د ځینو مثالونه هم له پارسی سره شریك راغلي دي لکه: کم همت – کم عقل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- (سر) دا کلمه هم د سابقې په صورت استعمالیږي او ځینی صفات او نومونه پرې جوړیږي لکه: سرتور– سرکوزی– سرزوری– سرکښ– سر هوا– سرګوم (بې هوش)، سرتېری (سر باز)– سرخیل– سرلښکر.

نومونه دا دي سروری– سر باندې– سرکلی– سرکونډی– سر پښتې– سرترونی– سرپوښ– سر پیچك– سرورخ – سرګړی (د غره یو خوشبوی وابنه دي).

15- (خر) دا کلمه هم د سابقې په صورت د ځینو نومو په اول کښې راغلې ده لکه: خرمنډی (یو بوټی دی) – خرولـه – (مجنون بید)– خرغوږ– خرډګ (یو بوټی دی چې پاڼه یې پر زخم باندې ږدي).

د مصدر او فعل جوړولو سابقې

په پښتو کښې ځینی نورې سابقې شته چې اکثر د مصدرونو په اول کښې راځي. دا سابقې ځیني حرفي ځیني ضمیري او ځیني داسې ادوات دي چې کومه خاصه معنا یې هم نه معلومیږي، دغه شان دوهم جزیې هم مختلف صورتونه لري چې ځینی مستعمل معنا دار لفظونه دي او ځیني بې معنا کلمې ښکاري په دې قسم ترکیبونو کښې ځیني اجزاء په خپله اصلي معنا هم دلالت کوي او ځینی یې نه کوي بلکې یو بل مفهوم لري چې هغه یې له اجزاء وخخه نه معلومیږي لکه (پرې وتل) چې د لویدلو معنا ورکوي او دا معنا یې په اجزاو کښی نه لیدل کیږي. د دې قسم ترکیبونو مثالونه دومره ډېر نه دي او په وروسته ډول بیانیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

16- (پرېږ) دا اصلاً يوه ارتباطي کلمه ده، چې د دې وروسته مصدرونو په سر کښې راغلې ده، له دې ترکيب څخه يو بل مفهوم راوځي چې له اجزاؤ څخه يې نه معلوميږي. لکه: پرېږ وتل – پرېږ باسل – پرېږ ويستل – پرېږ ښودل – پرېږ کول – مکر په (پرېږ مينځل او پرېږ وئل) کښې د دوهم جزٔ معنا په خپل حال پاتې ده او بله معنا نه افاده کوي.

17- (پورې) لکه: پورې وتل–پورې ايستل– پورې باسل– پورې کول پورې وهل.

18- (کښې) په اصل کښې د ظرف توری دی چې د سابقې په صورت استعماليږي لکه. کښېوتل، کښې ايستل، کښېباسل، کېښودل، کښېمنډل، کښېناستل، کښېنول، کښېکارل، کښېکښل.

19- (دننه) دا سابقه له (دننه) څخه مخففه ده او يو څو مثاله لري لکه: ننه وتل– ننه ايستل– ننه باسل.

20- (جار) لکه: جاروتل، جارايستل، جار باسل.

21- (لاندې) لکه: لاندې وتل– لاندې ايستل– لاندې باسل– لاندې کول.

22- (را ، در ، ور) دا درې واړه ضميري سابقې دي چې د مصادرو او افعالو په اول کښې راځي او د ظرف معنا هم پکښې ده لکه : راوستل، راکول، راتلل، راوړل، راخکل (کش کردن)، راوتل، راوخکل، درتلل، ورتلل، در کول، ورکول او نور.

23- (پرا) لکه: [1] پرانيتل، پرانستل = پرانيځل (په يوه معنا دی).

---

(1) پر تلل هم غالباً له پراو تلل (وزن کردن) څخه جوړ شوی دی او د مفايسه کولو معنا ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

24- (تېر) لکه: تېروتل، تېراېستل، تېر باسل.

25- (بيا) لکه بيامونتل = بيا موندل (بيا په معنا کښې څه فرق نه راولي).

26- (ن) لکه : نغوړل، نغرل، نغوتل.

27- (بو) لکه بوتلل.

له مستقلو الفاظو څخه د کلمو جوړونه

په پښتو کښې د الفاظو او کلماتو له ترکيب او يو ځای کولو څخه دا وروسته کلمې جوړيږي:

1. مرکب نومونه
2. مرکب صفتونه
3. مرکب فعلونه
4. مرکب قيود
5. مرکب ضميرونه

نو مونږ هم په دغه ترتيب د پښتو د ترکيباتو بيانول غواړو. له دې ترکيباتو څخه[1] عموماً يوه بله معنا معلوميږي چې هغه به د اجزاو له اصلي معنا سره هم څه مناسبت لري.

(1) دې ولو ترکيباتو ته صرفي ترکيبونه ويل کيإي. کوم ترکيبونه چ له هغو خه يوه کلمه جوؤول مطلب وي، او د يوې کلم حکم مومي لکه غوإوالة ، هغه درست صرفی ترکيبونه دي او کوم چ د يوي کلم حکم نه مومي بلک هره کلمه پک . انله حيثيت لري هغه نحوي ترکيبونه دي لکه (د لاس امسا).

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب نومونه

په پښتو کښې مرکب نومونه څو قسمونه لري او د هغو د جوړولو د پاره هم بیل بیل صورتونه او لارې موجودې دي، مګر دلته د اختصار په غرض د فعلي او غیر فعلي نومونو عنوانو لاندې بیانیږي.

غیر فعلي نومونه (د شیانو نومونه)

په غیر فعلي نومو کښې ځینی د ذاتي او مادي شیانو نومونه دي ځینې غیر مادي نومونه دي یعنې د معنا په لحاظ پکښې جلا جلا ډولونه لیدل کیږي، مګر دلته یې مونږ د لفظي صورتونو او قسمونو په لحاظ بیانووځکه چې د الفاظو په ترکیب کښې همدا شی مهم ښکاري.

په پښتو کښې د مرکبونو مود جوړوني بیان په وروسته ډول دی:

<u>اول قسم</u>: په پښتو کښې اول قسم مرکب نومونه هغه دي چې له دوو جلانومو څخه مرکب شوی او جوړ شوي وي دا قسم مرکب نومونه دا وروسته صورتونه لري:

1- اول صورت یې دا دی چې د دواړو کلمو تر منځ اضافي ارتباط موجود وي. یعنی یو مضاف الیه او بل مضاف وي. له دې قسم ترکیب څخه عموماً په پښتو کښې یوه بله معنا مرادیږي او د یوې ګوښې او ځانله کلمې شکل پیدا کوي. دغه شان په دې رقم ترکیبونو کښې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اضافت (د) هم عموماً حذفيږي دا راز مركب نومونه بيا پر دوه ډوله راځي:

الف :- هغه دي چې د تركيب په وجه يې په اجزاو كښې څه تغير او بدلون نه وي راغلی لكه: پر هر پانه، ګزك پانه، بركت بوټی، مرغۍ پښه، غوايي ژبه، ټوپۍ ګل (ګل بابونه) خرغوږ، خروله، شرغشی، نمر ګل، ليوغونی[1] شاتو مچی، سباناری، نامه غوټی، كټمل، بوډۍ تال، ماښام ستركه، سهار ستركه، زنګانه ستركه، سرورخ، ستركو رپ، بادپكي، غوږوالۍ، اورګاډی (ريل). پيريانو كټكی (څلور كونجه تور غوندی كانی وي) ملا بانګ، نس ناسته (اسهال) سر پښتی – ګيډړ واده (هغه باران چې په شين آسمان كيږي).

<u>تبصره</u>: په دي قسم نومو كښې ځينی خاص نومونه يعنی د كليو او ځايو نومونه هم موجود دي لكه: الدا د مينه، سلام مينه، كرم كور، مياګانو ډېری، مياګانو بانډه، شاخېل غونډی، پښتون كوټ، سيالكوټ او نور.

ب :- هغه نومونه دي چې په اجزاو كښې يې تغير او بدلون راغلی وي لكه: غږوندی (د غاړي وند = بند) / پښندی = د پښي وند / ترله (د تره لور) چر بانګ (د چرګ بانګ)، وژغونی (وزوغنی) –پښتورګی – باډيوه (باد ډيوه)، شو لوابنه / تربور (د تره بور = پور) زړو كبوی- مالګوبي (د مالګي اوبه) – اېروبي – غوړېچنه – پيكړه، زمركټی – ميښ كټی،

---

(1) يو بوی دی چ ر ي د ليوه پوكي ته ورته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوبل (د غوايي پل) – غويمنځ = د غوايي منځ يا منډه)، غـوب لرګی (د غوبل لرګی) – اورپښتی (د اور لـه پښته)، اوسپن خړی (د اوسـپنې خړه) کالو سر.

2- دوهم صورت يې دا دی چې د دواړو کلمو تر منځ د عطف ارتبـاط وي چې دې ته عطفي مرکب ويل کيدی شي. دا هم پر دوه رازه دی، يـو قـسم هغه دی چې په کلماتو او اجزاو کښې يې څه تغير راغلی وي او بـل قـسم هغه دی چې تغير پکښې نه وي راغلی.

الـف :- هغـه عطفي ترکيبونـه چې پـه اجزاو کښـې يـې تغيـر نـه وي پـيښ شوی او د عطف توری هم پکښې نه وي دا دي:

مارمهی (يو دريابي مهی دی چې د مار په شکل وي يعنی هم مـار او مهی وي) / شوده پی (يو بوټی دی) – لری بری / لوړه ژوره / مـرګ ژواك / ورکـړه راکـړه / پـره وره / چـم ګاونـډ / مـی وريجـې- ناسـته ولاړه – کـنـدې کپرې – شنه زرغونه [1]

ب :- هغه عطفي ترکيبونه چې په کلماتو کښې يـې څـه نـه څه تغيـر پـيښ شوی وي. د هغو مثالونه دا دي :

شوا روغ / انډوخر/ نر ښځی / سرو مال / ډنګ ډولی (ډانګ اوډولی).

دوهم قسم: دوهم قسم مرکب نومونه هغه دي، چې لـه اسم او صفت څخه مرکب شوي وي يعنی يو جزء يې اسم او بل جزء يې صفت وي.

---

(1) ددې ولو نومو په منـ ک اصلاً د عطف (او) شته لا کن د ترکيب له امله حذف شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داسې مرکبو نومو صورتونه په وروسته ډول دي:

1- اول صورت دا دی چې د پښتو د توصیفي ترکیب له قانون سره سم اول صفت او بیا موصوف راغلی وي. دا هم بیا دوه رازه دی یو هغه دی چې په کلماتو کښې یې څه تغیر نه وي راغلی او بل هغه دی چې تغیر پکښې پېښ شوی وي.

الف :- هغه مرکب نومونه چې له اسم او صفت څخه جوړ شوي وي او تغیر پکښې نه وي پېښ شوی دا دي:

اوږد غوږی [1] (خر) / شنه کوتره / مره تبه / لوی اختر / کوچنی اختر / تورې اوبه / منځه ګوټه / غټه ګوته / کچه ګوته / اباسیند / ژیړی تبه / مړونډ / کاږ ګل / سور ګلی / سپین زر / سره زر / سور اغزی / خره کوتره / سره مرچ / نری جوار / غټ جوار / خوږه وله / توره غاړه / تورې مچۍ/ سرې مچۍ / زیړ لړګی / ډمبر ګلی (ګل جعفری) تور لمی / سورلنډی / وچولی / نری وریجې / وچکالي / شین ډنډ / سوړ منی (پسرلی) سورمېږی / ښانګه ورمېږي.

تبصره: د کلیو او ځایو په نومو کښې هم دغسې نومونه ډېر دي لکه:

سره خوا / توره خوا / وازه خوا / بر کلی / لر کلی / نری تنګی / سپینکی تنګی / زرغون ښار / توره غونډۍ / توره شا / سپینه شا.

---

(1) د (ی) زیاتوالی کوم اساسی تغیر نه دی، ول   چ   د کلم   د اجزاو شکل نه بدلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- هغه مرکب نومونه چې لـه اسم او صفت څخه جوړ شوي وي او څه تغیر هم پکښې راغلی وي دا دي:

سرېښنه (سوری ښنه)، تېزندی (تېزوند)، سره مخه، جوړوبې= آبشار (یعنی ځوړې اوبه)، کږ لیچ (کج ګردشی)[1] خوړوبی، سړوبی (چې اوبه پکښې سړېږي) تودوبی – حمام (ځکه چې اوبـه یې تـودې وي) ځـوړوبی، پرکتی (ښایی چې پردی کتی= بچې وی) سروبی (یـو ځـای دی چې سرې اوبه لري)، پردېس (پردی دیس)، خړوبې (خړی اوبه)، مړغونی= تربوز ابو جهل [2]

2- دوهم صورت یې دا دی چې موصوف د مخه او صفت یې وروسته راغلی وي لکه: سرکوزی- مخ ځوړ- ورځلوی (قیامت) سالندی- سیند لاهو- نرسوی (سوی انار)- لوخړه (ښـایي چې اصـل یې خړلوګی وي) – مخ پیچومی- او نور.

3- دریم صورت دا دی چې اول جزء یې عددي صفت وي چې دېته عددي مرکب هم وایي لکه: درې ښاخی، درې غـاښی، پـنج غـاښی، دوپټـه، دوه خوخی، دو شـاله، درې ورګی (اشـتر سـه سـاله)، پنجکوره (یـو ځـای دی شاید په اصل کښې پنج کوره وي)، دوه سری (د یوه غره نوم دی)

دریم قسم : دریم قسم مرکب نومونه هغه دي چې لـه اسم او فعلي مادي څخه ترکیب شوي وي. په دې قسم مرکبو نومو کښې اول جزٔ غالباً

---

(1) **که چ د کاږې لیچ په شان وی.**

(2) **که چ مؤې غذ لري.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـا فاعـل او يـا مفعـول وي او دوهـم جـزيي فعـل وي، لكـه دا وروسـته مثالونه: غاښ چيچي (يو بـوټي دی)، هډمـاتی، زړه بداوی، كـور ودانـي (ماندينـه) زړه سـوی، نـس خـوړی، سـر خـوړی، نظرمـات، اودس مـاتي، روژه ماتي، سره لړي تبه (ځكه چي ساړه لـری)، ملاتـړ (كومـك) د مـركبي آلي نومونه هم په دي قسم كښي داخليـږي. يعنـی مـركبي آلـی پـه پښتـو كښي له اسم او فعلي مادي څخه جوړيږي چي اول جزء يې په معنا كښي عموماً مفعول وي د دي مركبو آلو په آخر كښي كله (ونی، ی) هم د لاحقو په ډول زياتيږي لكه: اور لړونی، سر تړونی، مچشړونی، غاښ ټومبونی، رګ وهـونی، غـوږ وهـونی، اوب شـيندی، لاس پـاكی، لاس وچـوونی، لاړ ګير، اورنيوونی، لاس ولونی، اورلړ، مچشړ.

كله د اسم او فعلي مادي تركيب او يو ځای كېدل پـه اضـافي ډول هم وي لكه پښتي ارته، نمر پرېواته، نمر خاته، كوچمال، ښخوبی (اوبو ښخ)

يادګيرنه: په پښتو كښي ځيني داسي مركب نومونـه هم شته چي د دوارو اجزاو يا د يوه جزء معنا او مفهوم يې پوره نـه معلوميـږي او تقريبـاً نا مفهومي كلمي وي لكه:

كـال كونـډی، مـار كونـډی، بـډه ګـال، كټـه ميـری، كنـی كـاټر، ګـور ګتـې، شين تـغ، بـانی چغ، خړ پوسی، سټ كوری، بړه ګړه، خوړلـوړی (شرين مزه) بورچنده (بچه مرده)

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فعلي نومونو ترکيب

لـه فعلـي نومـو څخـه مطلب مـصدرونه او د حاصـل مـصدر نومونـه دي. مرکـب مصدرونه پـه پښتـو کښـې د کول او کېـدل پـه واسطه جوړيـږي او دا وروسـته صـورتونه لري:

1- چي (کول او کېدل) د ذاتي يا مجرد اسم نه وروسته راشي. لکه:

اشر کول، تلوار کول، څار کول، پام کول، لوکول، اسره کول، پـره کـول، پلمـه کـول، توره کول، ډنډوره کول، جرګه کول، کوژده کول، اوره کـول، واښـه کـول، ژړا کـول، ربړا کول، خندا کول، غلا کول، پرې کول، سورى کول، خپلوي کـول، وروري کـول، سيالي کول، ختې کول، يوې کول، ماتې کول، زارى کول، بخې کول، دارو کول، جارو کول.

2- چي اول جز يې بل بسيط مصدر او دوهم جز يې کـول او کېـدل وي لکـه: وهـل کـول، چيچل کول، تلل کول، ګنډل کېدل، شړل کېدل، تلل کېدل.

3- چي اول جز يې صفت وي لکه: ملامت کول، پړ کول، خړ کول، آشنا کول،پخلا کول، تالاکول، ويده کول، خپه کول، جوړه کول، ښکاره کول، باري کول، خوندي کول، پاتي کول، ويلي کول، ترې کول، ورې کول، لاهو کول.

4- چي اول جز يې قيود او آدات وي لکه: کښته کول، وروسته کول، يوازې کول، ځانته کول، ايسته کېدل، بس کېدل، پوري کول، باندي کول، لاندي کول، پرې کول.

<u>**يادګيرنه**</u>: په دي تولو مصدرو کښې چې د "کول" پر ځاى " کيـدل " راشـي نـو کېدل والا مصدر ترې جوړيږي.

5- بل قسم مرکب مصدرونه هغه دي چې تر کول او کېدل د مخه له يوه څخه زيات اجزا لري لکه: مخه ښه کول، تور بريښ کـول، راشـه درشـه کـول، لـټ پلـټ کـول، خـواره واره کول، بې پردې کول، بې لارى کول، خوابدى کول، ببخونده کول، نا پوهي کول، ترلاسـه کول، پرځاى کول، ترمخ کول، ترمي ترمي کول، درې درې کېدل، پـه يـوه خولـه کېـدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تار پتار کېدل، پوري راپوري کېدل، پس پس کول، را په زړه کول، لاندي باندي کېدل، هغه دغه کول او نور.

6- پرته لـه کـول او کېـدل څخـه د ځینـو نـورو بـسیطو مـصدرو پـه واسطه هم مرکب مصدرونه جوړېږي لکه:

لاس وهل، زړه وهل، پوري وهل، ټك وهل، لاندي وتل، لاندي ویستل، تر غاړي وتل.

تبصره:

الف :- د پښتو مرکب مصدرونه د معنا په لحاظ پر دوه ډوله دي :

یو قسم هغه دي چي د "کول او کېدل" سره مرکب جزء د مفعول حیثیت ولری او د فعل جزء ونه ګرځي لکه: تلوار کول، وانبه کول، وهل کول، لاس وهل، او بل قسم هغه دي چي د کول او کېدل سره مرکبه کلمه د مفعول حیثیت و نه لري بلکې د فعل جزء او د فعل په مفهوم کښې داخله وي. چي په دې صورت کښې به جلا مفعول غواړي لکه: دوست خپه کول، حمید پخلا کول، ماشوم ویده کول، دروازه پـوري کـول، دیـوال پورتـه کول، غنم لو کول، دیوال سوری کول، میخ ټك وهل.

کوم مصدرونه چي اول جزء یې صفت او یا قیـود او ادوات وي؛ هغه ټول پـه دو هم قسم کښې داخلیږي او کوم چي اول جزء یې مصدر وي هغه په اول قسم کښې داخل دی او کوم چي اول جزء یې اسم وي په هغو کښې دواړه قسمونه راځي.

ب :- هغه کلمی چي په (ا، ه، و، ی) سره مختومې وي لـه هغـو څخه عموماً د "کـول او کېدل" په ذریعه مصدرونه جوړېږي.

ج :- د کول والا مصدرونه ټول متعدي دي لکه پخلا کول او پـه (کېـدل والا) کښـي کوم چي اول جزء یې مصدر وي هغه هم متعدي دي لکه وهل کېدل، او کوم چي اول جز یې صفت یا حرف وي په هغه کښې ځینی لازمي راځي لکه:

ویده کېدل، پورته کېدل او ځینی متعدي وي لکه : خوندي کېدل، باندي کېدل.

مرکب حاصل مصدرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب حاصل مصدرونه له مرکبو مصادرو څخه په لاندې ډول تیاریږي:

7- په ټولو کول والا مصادرو کښې د "ل" پر ځای "نه" راځي او مرکب حاصل مصدر ځني جوړیږي لکه: تلوار کونه، پخلا کونه، وروسته کونه.

8- په کېدل والا مصادرو کښې د "ل" پر ځای (نه اوه) راوړل کیږي او حاصل مصدر ترې جوړیږي لکه : پخلا کېدنه، پخلا کېده او نور.

******

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب صفتونه

مرکب صفتونه هم لکه د مرکبو نومو لـه دوو يا زياتو کلمو څخه جوړيږي او په آخر کښی يې کله (ی، اوه) هم د لاحقو په ډول زياتيږي. په دې صفاتو کښې ځيني نسبتي او ځيني فعلي وي او د لرلو او کولو معناوې ترې معلوميږي. پـه پښتـو کښـې د مرکبو صفاتو مختلف قسمونه په وروسته ډول دي :

1- اول قسم مرکب صفتونه هغه دي چې لـه اسم او صفت څخه مرکب شوی وي. دا هم بيا دوه صورته لري :

الف :- هغه صفتونه دي چې صفت او موصوف پکښې په اصلي ډول استعمال شوی وي يعنی اول صفت او وروسته موصوف وي لکه:

تريو مخی، تور مخی، تور سری، سپين سری، سپين ږېری، غونډ سری، کوږ سترګی، خړ سترګی، شين سترګی، کلك سترګی، مړسترګی، پوچ خولی، وازخولی، غوړژبی، چينګ خولی، لوی خولی، کيڼ لاسی، تنګ زړی، کلك زړی، هير زړی، تـور غـوږی، سور بوڼی، بد غونی، سوړ وږمی، وچموری، تول واکی، خپلواکی، غټ سری، لـوی خيټی، سوړ بويه، خوږ ژبی، بدمرغه، ځوانيمرګ، لنډ فکری ، بر لاسی.

ب :- هغه صفات دي چې په مقلوب ډول وي يعنی لومړی موصوف او وروستـه صفت راغلی وي لکه : سر لوړی، سر ټيټی، شا ټيټی، سر تور، مخ تور، لړ مون خوږينی، زړه چاودی، پښې لوڅی، مخ روڼی، زومړی، ورور مړی، مـور مـړی، پلار مړی، مـخ پټی غوټی، کور ګډی، کور ډاګی، کور ورانی، سر پټی، سر لوڅی.

2- هغه مرکب صفات دي چې له عددي صفت او اسـم څخه د توصيفي ترکيـب پـه ډول جوړ شـوی وي لکـه: يـو سـترګی، يـو لاسـی، يـو وزری، دوه مخـی، دوه ژبـی، څلـور بولی، دوه سری، دوه بندی اکی، لس ډزی ټوپك، شپږ ډزي تمانچه، دوه کوره، دوه پوره، درې چته، دوه لاسه، درې ګوټه، دری کونجه، دوه دونه (دو چند) دوه برخې، دوه برغې، څلوربولی (شايد چې څلور پلی وی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- دريم قسم مركب صفتونه هغه دي چې لـه دوو نومو څخه جوړ شوي وي لکه: شناز ګيډی، غندل غاړی، سندر غاړی، لوبغاړی، رنځور غاړی، نمر مخی، پېـ مخی، منځکوره (درميانه، متوسط).

4- څلورم قسم صفتونه هغه دي چې لـه اسم او فعلي مادې څخه مرکب شوي وي. په دې قسم صفاتو کښې اول جزء غالباً مفعول وي لکه:

زړه سواندی، کور ودانې، کور ورانی، نوم ورکی، خبرلوځی (خبر لوخ)، نوم وړی، پوروړی، ملاماتی دودونه، تی روی هلك، اور مړ، لاس پاکې، پوز پاکی، ډوډۍ غرپ، تالی څټ، لارو هونی، مور روی ، سر غړاندی، ژب غړاند ، او کله پکښې اول جزء فاعل او يا ظرف هم وي لکه : بادوړی، نمرسوی، نر سوی، مينه وړی، کوځه ډب.

5- پنځم قسم صفات هغه دي، چې لـه مصادرو څخه جوړ شوي وي او مرکب فعلي صفات بلل کيږي چې دا وروسته صورتونه لري.

الف :- چې دوهم جزء يې د متعدي "لام والا" او "ول والا" مصدرو څخه د (ی) بـه راوړلو جوړ شوی وي، يعنی دوهم جز يې مفعولي صفت وي او اول جز يې فاعل وي لکه: بلاوهلی، مار خوړلی، خدای ببنلی[1] تيغ وژلی، ټوپك ويشتلی، خدای شرمولی او کله يې اول جز مفعول هم راځي. لکه : آزار ګټلی.

ب :- هغه دی چې لـه کول والا او ځينو ول والا مصدرو څخه د اول جزء د وروسته د (کړی) په راوړلو سره جوړ شوي وي. دا قسم صفات عموماً مفعولي صفات دي لکه پخلا کړی، تالاکړی، ويده کړی، تېره کړی، ښکاره کړی، مات کړی، تور کړی، مور کړی او کله ور سره صريح مفعول هم راځي لکه: لاس پرېکړی، پوز پريکړی، غوږ پرېکړی.

ج :- هغه دي چې د کيدل والا مصادرو څخه د (شوی) په را راوړلو جوړيږي. دا قسم صفات لـه لازمي مصادرو څخه فاعلي او لـه متعدي مصادرو څخه مفعولي راځي لکه:

پخلا شوی، تالاشوی، مات شوی، مړ شوی، بلل شوی.

---

(1) درست فعلي صفات درې صيغ لری په ملينه (ی) د مفرد مذکر او په معروفه (ي) د جمع مذکر او په مجهوله (ې) د مفرد مونث او جمع مؤنث د پاره را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: يو څه مرکب صفات نور هم شته چي لـه دغو قسمو څخه وتلی دي لکه:

ژړغونی، مړ ژواندی ، زړه پوري ، پس مرګی، مات ګوډ ، سپيندروبي، غوړه مال.

د :- که چېري د کول او کېدل والا مصادرو پـه آخر کښـي د لام پر ځای (ونکي- ونی) راوړی شي نو په دي صورت کښي هم مرکب فعلي صفات جوړيږي. دا فعلي صفات پـه متعدی معلومو او لازمي مصادرو کښي فاعلي صفات بلل کيږي لکه: تلوار کوونکی، پخلا کـوونکی، مـاتوونکی، پورتـه کـوونکی، پخلا کيـدونکی، پـاتي کېـدونی، او پـه متعدي مجهولو مصادرو کښي مفعولي صفات باله شي لکه :

بلل کيدونکی، وهل کيدونکی، پري کيدونکی، پري کيدونی، باندي کيدونکي.

مرکب فعلونه

مرکب افعال هغه دي چي د امدادي افعالو او خصوصاً د " کړل او شول " د ګردان او صيغو په مرسته جوړ شوي وي.

په پښتو کښي درست مرکب افعال حاليـه وي کـه ماضيه پـه منظم او قـانوني ډول جوړيږي او ټول د يو قانون او قاعدي سره سم راځي چي بيان يي په لاندي ډول دی :

حاليه افعال: د حاليه افعالو د جوړولو او ترکيب صورتونه دا دي:

1- (استمراري حال) "له کول والا" مصادرو څخه په دي شان سازيږي چي د "ل" د حذف نه وروسته د (م- و- ي- ئ- ي) متصل فعلي ضميرونه راوړل کيـږي لکـه: لـه پخلا کول څخه پخلا کوم– پخلا کوو– پخلا کوي– پخلا کوئ – پخلا کوي[1] (په معروفه ي) او لـه کېدل والا مصادرو څخه هم استمراري حال په دغه شان راځي، مګر دومره ده چي "د" په "ږ" بدليږي لکه لـه پخلا کېدل څخه پخلا کيږم، پخلا کيږو، پخلا کيږي، پخلا کيـږئ، پخلا کيږي.

---

(1) پـه پ تـو ک ی د حال د پـاره دغـه پن ـه صيغی استعمالياږي چـ اولـه د مفـرد مـتکلم، دوهمـه د جمـع مـتکلم دريمـه د مفـرد مخاطـب، لورمـه د جمـع مخاطـب او پن مه د مفرد غائب، جمع غايب او مذکر او مونث د پاره په شريك أول را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (مطلق حال) له کول والا مصادرو څخه د اول جزء نه وروسته د (کړم، کړو، کړې، کړئ، کړي "په معروف ي") په راوړلو سره لاس ته راځي لکه له[2] پخلا کول څخه: پخلا کړم، پخلا کړو، پخلا کړې، پخلا کړئ، پخلا کړي، دغسې له ځینو "ول والا" مصادرو څخه هم په پورته ډول راځي یعنی د اول جزء د وروسته دغه وراندې افعال گردانیږي لکه له سپینبدل څخه سپین کړم– سپین کړو– سپین کړې– سپین کړئ– سپین کړي.

او لـه کېدل والاو ځینې "یدل والا" مصادرو څخه د اول جز په وروسته کېښې د "شم، شو، شې، شئ، شي" په گردانولو د مطلق حال صیغې جوړیږي لکه لـه پخلا کېدل[1] څخه پخلا شم، پخلا شو، پخلا شې، پخلا شئ، پخلا شي. یا لـه پاکېدل څخه پاك شم، پاك شو، پاك شې، پاك شئ، پاك شي.

3- (امکاني حال) امکاني حال لـه ټولو مصادرو څخه د مصدر پـه پای کېښې د "ی" یا "ای" په زیاتولو او بیا د "شم، شو، شې، شئ، شي" پـه گردانولو جوړیږي لکه لـه وهل څخه وهلی شم = وهلای شم، وهلای شو، وهلای شې، وهلای شئ، وهلای شي. یا لـه پخلا کول څخه پخلا کولی شم = پخلا کولای شم، پخلا کولای شو، پخلا کولای شې، پخلا کولای شئ، پخلا کولای شي.

4- (مجهول حال) مجهول استمراري حال له کېدل والا متعدي مصادرو څخه د معلوم حال په قاعده جوړیږي یعنی د"ل" پر ځای متصل فعلي ضمیرونه راځي او "د" یې په "ږ" اوړي لکه: له وهل کېدل څخه وهل کیږم، وهل کیږو، وهل کېږې، وهل کېږئ، وهل کېږي.

مجهول استمراري حال په دې ډول هم جوړیږي چې د بسیطو مفعولي صفاتو یعنی "ی والا" مفعولي صفاتو په آخر کېښې (شم، شو آلخ) راوړی شي لکه لـه وهلی څخه وهلی شم (زده می شوم) وهلی شو، وهلی شې، وهلی شئ، وهلی شي.

---

(2) له پخلا کول   خه مطلق حال صیغ   د "کول" د مترادف مصدر "کؤل" په کومك جوؤیاي.

(1) لـه پخلا ک ـدل   خه د مطلق حال صیغ   د "ک ـدل د مترادفو مصدر (شول) پـه مرسته جوؤیاي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مجهول مطلق حال د جوړولو طریقه دا ده چې د مفعولي صفاتو په آخر کښې (شم، شو تر آخره) ګردانیږي مګر د بسیطو مفعولي صفاتو د مخه یو "و" هم زیاتیږي لکه له وهلی څخه ووهلی شم (زده شوم) ووهلی شو، ووهلی شې، ووهلی شئ، ووهلی شي او د مرکبو مفعولي صفاتو د مخه "و" نه زیاتیږي لکه له پخلا کړی څخه پخلا کړی شم[1] پخلا کړی شو، پخلا کړی شې، پخلا کړی شئ، پخلا کړی شي.

5- (مستقبل) د مستقبل صیغې ټولې د حال له صیغو څخه جوړیږي او نور څه نه غواړي خالی "به" په لازمو ځایو کښې راوړل کیږي. مثلاً د استمراري مستقبل د پاره "به" د استمراري حال نه وروسته راځي لکه: پخلا کوم به، پخلا کوو به، پخلا کوې به، پخلا کوئ به، پخلا کوي به، یا : پخلا کیږم به، پخلا کیږو به، پخلا کیږې به، پخلا کېږئ به، پخلاکیږي به.

او د مطلق مستقبل د پاره "به" د مطلق حال په منځ کښې راوړل کیږي لکه:

پخلا به کړم، پخلا به کړو تر آخره یا پخلا به شم، پخلا به شو تر آخره.

دغسې په امکاني مستقبل کښې "به" د (شم، شو" څخه مخ کښې راځي. لکه وهلای به شم، وهلای به شو تر آخره او په مجهول مطلق مستقبل کښې "به" له "و" نه وروسته او یاد"کړي" نه مخ کښې راځي لکه: وبه وهلی شم، وبه وهلی شو تر آخره پخلا به کړی شم، پخلا به کړی شو تر آخره [1]

6- (د امر صیغې) د امر صیغې هم له حال څخه جوړیږي یعنی که د استمراري حال د اصلي مادي په وروسته کښې د متصلو ضمیرونو په ځای د مفرد د پاره د خطاب "ه" او د جمع د پاره "ئ" راوړی شي نو استمراري امر ځنې جوړیږي لکه (پخلا کوه – پخلا کوئ – یا پخلا کیږه، پخلا کیږئ) له ((پخلا کوم، پخلا کیږم)) څخه جوړ شوي دي او که چیرې دغه نښې د مطلق حال د وروسته راشي نو مطلق امر ځنې لاس ته راځي لکه:

---

(1) **دلته کاف ساکن ویل کیإي**

[1] **"به" چ په جمله ک راشی نو له فعل خه جلا کیإي او د اول نوم سره پیوسته را ي لکه زه به حمید پخلا کؤم.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پخلا کړه، پخلا کړئ، یا پخلا شه، پخلاشئ) چې لـه "پخلا کړم، پخلا شم" څخه ماخوذ دي.

ماضیه افعال:

1- (استمراري ماضی) له کول والا او کېدل والا مصادرو څخه په آسان ډول جوړېږي او د مصدر په آخر کښې د هرې صیغې د پاره خپل خاص فعلي ضمیرونه یعنی "م، و، ې، ئ، ه خفی، ل، ه جلی، ی) راوړل کیږي لکه له پخلا کول څخه : پخلا کولم، پخلا کولو ، پخلا کولې، پخلا کولئ، پخلا کاوه، پخلا کول، پخلا کوله، پخلا کولې[2] او لـه پخلا کېدل څخه (پخلا کېدم، پخلا کېدو، پخلا کېدې، پخلا کېدئ، پخلا کیده، پخلا کېدل، پخلا کېدله، پخلا کېدلې.

2- (مطلقه ماضي) له کول والا مصادرو څخه داسې جوړېږي چې د اول جزء د وروسته (کړم، کړو، کړې، کړئ، کړ، کړل، کړه، کړې) ګردانیږي. لکه لـه پخلا کول څخه پخلا کړم، پخلا کړو، پخلا کړې، پخلا کړئ، پخلا کړ، پخلا کړل، پخلا کړه، پخلا کړې او لـه "کېدل والا" مصادرو څخه د مطلقې ماضي د پاره د اول جزء نه وروسته (شوم، شوو شوې،شوئ،شو، شول، شوه ، شوې) ګردانیږي لکه لـه پخلا کېدل څخه : پخلا شوم، پخلا شوو، پخلا شوې، پخلا شوئ، پخلا شو، پخلا شول، پخلا شوه، پخلا شوې.

3- (قریبه ماضی) له کول او کېدل والا مصادرو څخه پر دې ډول جوړېږي چې د مرکبو فعلي صفاتو په وروسته کښې (یم، یو، یې، یئ، دی، دی ده، دي) راوړل کیږي لکه لـه پخلا کول څخه:

پخلا کړی یم، پخلا کړی یو ، پخلا کړي یې، پخلا کړی یئ، پخلا کړی دی، پخلا کړي دي، پخلا کړې ده، پخلا کړی دي، یا لـه پخلا کېدل څخه:

پخلا شوی یم، پخلا شوی یو، پخلا شوي یې، پخلا شوي یئ، پخلا شوی دی، پخلا شوې ده، پخلا شوي دي.

---

[2] په ماضي ک عموماً اته صیغ را ي چ په ترتیب د مفرد متکلم، جمع متکلم، مفرد مخاطب، جمع مخاطب، مفرد غایب مذکر، جمع غایب مذکر ، مفرد غایب مؤنث او جمع غایب مؤنث د پاره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- (بعیده ماضی) لـه کول والاو کېدل والا مصادرو څخه پـه دې شان جوړېږي چې د مرکبـو فعلي صـفاتو نـه وروسـته (وم- وو- وې- وئ- و- وو- وه- وې) ګردانیـږي لکـه لـه پخلا کول څخه :

پخلا کړی وم-پخلا کړی وو- پخلا کړی وې- پخلا کړي وئ- پخلا کړی و-پخلا کړي وو – پخلا کړې وه – پخلا کړې وې- یا لـه پخلا کېدل څخه:

پخلا شوی وم- پخلا شوي وو- پخلا شوې وې- پخلا شوي وئ- پخلا شوی و- پخلا شوي وو- پخلا شوې وه- پخلا شوې وې.

5- (تمنایي ماضي) له کول والا او کېدل والا مصادرو څخه د تمنایي ماضي د جوړوني طریقه دا ده چې د فعلي صفاتو په پای کښې "وی، وای" راوړل کیږي. لکه له آشنا کول څخه اشنا کړی وای، یا له آشنا کېدل څخه آشنا شوی وای = وی.

6- (احتمالي ماضي) له دغو مصادرو څخه د احتمالي ماضي د جوړولو د پاره د فعلي صفت په آخر کښې (به یي، به وي) راوړل کیږي لکه: آشنا کړی به یی، آشنا شوی به وی.

7- (امکاني ماضی) د امکاني ماضي د جوړوني د پاره د ټولو مصادرو په وروسته کښې ((ی = ای) زیاتیږي او بیا (شوم، شوو، شوې، شوئ، شو، شول، شوه، شوې) ګردانیږي لکه له وهل څخه:

وهلی شوم- وهلی شوو- وهلی شوې- وهلی شوئ- وهلی شو- وهلای شول- وهلې شوه- وهلی شوې- یا له ویده کول څخه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده کولای شوم- ویده کولای شوو- ویده کولای شوې- ویده کولای شوئ- ویده کولای شو- ویده کولای شول- ویده کولای شوه- ویده کولای شوې.

تبصره: دا پورته د استمراري امکاني ماضی صیغې وې او که د مطلقې امکاني ماضي صیغې جوړول وغواړو نو په اول کښی به یې یو "و" هم راوړو لکه: ووهلای شوم، و وهلای شوو تر آخره.

8- (مجهولي ماضي ګانې) استمراري مجهوله ماضي پردې ډول جوړيږي چې له (کولی، کېدلی) ښخه وروسته (شوم، شوو تر آخره) ګردانیږي لکه له آشنا کول ښخه آشنا کولی شوم او له آشنا کېدل ښخه آشنا کېدلی شوم، او مطلقه مجهوله ماضي داسې راځي چې له کړی ښخه وروسته (شوم، شوو تر آخره) ګردانیږي. لکه له آشنا کول ښخه آشنا کړی شوم. له پخلا کول ښخه پخلا کړی شوم. او د قریبې، بعیدې، تمنایي او احتمالي ماضي ګانو د جوړوني د پاره د مفعولي مرکب صفت مثلاً(پخلا کړی شوی) په پای کښې د دغو ماضي ګانو علامې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځي لکه لـه پخلا کول، کېدل ځخه پخلا کړی شوی یم، پخلا کړی شوی وم، پخلا کړی شوی وای، پخلا کړی شوی به وي.

تبـصره: پـه پښتـو کښـی لکه چې ښکـاره ده ټـول مجهـول او امکـاني افعـال مرکـب افعـال دي او د امـدادي افعـالو پـه کومـك جوړيـږي او پـه معلومو غيـر امکاني افعـالو کښـی بيـا څه مرکب او څه بسيط دي. نـو معلومه شوه چې مرکب افعـال پـه پښتـو کښـې ډېر دي او پـوره بيـان يـې زيات وخت غواړي.

مرکب قيود او ادوات

مرکب قيـود که څه هم پـه پښتـو کښـی نـسبتاً کم دي مګر بيـا هـم پـه وروسته ډول بيانيږي:

1- (د تعميم قيود) له ځيلمې، لـه مخه، لـه يـوې مخې، لـه سره، لـه يـوه سره، ګرد سره.

2- (د اشارې او ظرف قيود) دلته، هلتـه، دغلتـه، هاغلتـه،[1] هالتـه، دې خوا، هغه خوا، داسې، هاغسې، دغسې.

3- (د علت قيـود) څـه لـه = څـه تـه – څـه د پـاره = څه رنګـه، لـه املـه، له کبله.

4- (د مقدار قيود) څومره، څونه، دومـره، هـومره، هغـومره [2] هـاغومره، دغومره، لوکوټی، لږ غوندې، لږ شان.

---

(1) **له (لته) او (دا، دغه ، هاغه) څه جوؤ دی، دغه شان، داس ، هاغس له دا ، هاغه او (سی) نه مرکب دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- (د تاکید قیود) هر ګوره، خامخا، ارومرو، هو بهو، کټ مټ.

6- (د نفی د تاکید قیود) هیڅکله، هیچرته، هیڅ شان، هیڅ ځای، هیڅ وخت.

7- (د مفاجات قیود) نا څاپه، نا ګومانه، نا ببره، نا پامه.

8- (د استفهام قیود) کوم پلو، کومه خوا، چېرته، څه خیل، څه ډول، څه راز.

9- (د تشبیه قیود) لکه چې، په څېر، په شان، په رنګك، په دود، شانته.

10- ځینی نور مرکب قیود چې د بېلو بېلو معنا ګانو د پاره راځي دا دي :

تل تر تله، هر کله، پرله پسې، ژر تر ژره، یو لـه بله، یو په یو، سم د لاسه، څه نه څه، څه لاڅه، هر وخت، شامدام، خدای زده، خوچه، تر څو، څو چې، تر هغه چې، خوشی په خوشی، هیڅ ببڅه، وچ په وچه او نور.

مرکب عددونه او ضمیرونه

هر کله چې مرکب ضمیرونه او عددونه په پښتـو کښې دومره ډېر نـه دي نو ځکه ځانله رانه وړي شول.

1- (ضمیرونه) مرکب ضمیرونه غالباً دا دي:

الـف :- دا وروسـته اضـافي ضـمیرونه پـه مرکبـو ضـمیرو کښـی شـمېرل کیږي لکه (دده- د دي- د هغه- د هغې- د دوی- د هغوی) دا رنګك کـه

(2) **د اشارې له کلمو او (مره، نه) څه جوړ شوی دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (ستا، ستاسی، زما، زمونږ) کښې "ز، س" جلا وبولو نو هم مرکب ګڼل کیږي.

ب :- ځینې مبهم ضمیرونه لکه: هر چا، هر څوك، هر څه، هیچا، هیڅوك، نور څوك، بل څوك، نور چا، بل چا، نور څه، بل څه، یو چا، بل یو، هر یو.

ج :- ربطي ضمیرونه لکه: چا چې، څه چې، هر څوك چې، هر څه چې، هر یو چې، ځینی چې، څومره چې، کوم چې، پکښې (په هغه کښې)، ترې (تر هغه)، پرې (پر هغه) .

2- عددونه :

الف :- له لسونه په پورته بې له یو څو عددو څخه نور ټول اعداد مرکب ګڼل کیږي لکه: یو ولس، دولس، دیارلس، څوارلس، پنځلس، شپاړس، اولس، اتلس، نولس، یوویشت، دوه دېرش، درې څلوېښت، یو شپېته، دوه اویا، یو نوي او نور...

ب :- د ټولو اعدادو په آخر کښې د مذکر د پاره (م) او د مونث د پاره (مه) راوړل کیږي. او رتبي عدد ترې جوړیږي لکه: دوهم، دریم، څلورم، پنځم، شپږم، اوم، اتم، نهم، لسم، شلم، دېرشم، سلم تر آخر مګر د ارقم اعداد د مشتقي اعدادو رنګ لري ولې چې یو حرف پکښې زیات شوی دی. دغه شان دېرش، څلوېښت، پنځوس، شپېته، اویا، اتیا، نوي هم مشتقي عددونه معلومیږي چې له (درې، څلور، پنځه، شپږ، اووه، اته، نه) څخه جوړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الفاظو تکرار

په پښتو کښې د الفاظو او کلماتو تکرار هم ډېر ليدل کيږي. دا تکرارونه د ځينو معنوي مقصدونو د پاره هم راځي، يعنې کله پکښې مقصد تاکيدوي او کله ورڅخه يوه بله معنا هم اخيستل کيږي چې هغه معنا يې له يوه لفظ څخه نشي مرادېدی، لکه (پټ پټانی) چې د يوې لوبې نوم دی او دا معنا يې له يو جزء څخه نه معلوميږي. دغه دواړه قسمونه په وروسته ډول بيانيږي :

<u>د الفاظو تکرار د تاکيد د پاره</u>: تاکيد او نه تاکيد غالباً له دې څخه معلوميږي چې که چېرې د يوه لفظ يو جزء په خپله معنا پوره دلالت کاوه نوله دې څخه ثابتيږي چې بل جز يې د تاکيد دپاره دی. مګر د لفظي استعمال په لحاظ دا قسم تکرارونه ډېر صورتونه لري او بيان يې په دې لاندې ډول دی:

<u>اول قسم</u>: هغه دی چې دواړه معنا دار لفظونه وي لکه: شاړ شپاړ ، ټوکې ټکالې، ټنګ ټکور، چپه چپتيا ، چال چلند ، تش تور، شاړ شډل، ټک ټوک،لوخ لغړ، ډنګ ډولی، اخوا دېخوا .

<u>دوهم قسم</u>: هغه دی چې يو لفظ يې معنا دار او بل يې تقريباً بې معنا وي چې په دې کښې تابع مهمل هم داخليږي او دا وروسته صورتونه پکښې موجود دي :

1- اول صورت دا دی چې اصله کلمه وړاندې او تابع يې وروسته وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف :- په دي کښې تر ټولو مشهور او زيات صورت دا دی چې د اولې کلمې د رومبي حرف په ځای (م) راځي او هغه لفظ تکرار يږي لکه: ډوډۍ موډۍ، لرګی مرګی، لاس ماس، ګوته موته، ډيوال ميوال، کور مور، کوزه موزه ، سړی مړی، مګر د کومو نومو په سر کښې چې ميم وي نو په هغو کښې اصل نوم تکراريږي لکه :

منګی منګی، مال مال، موټر موټر، مار مار، مړی مړی.

ب :- کله د اول حرف په ځای (پ) راځي او تکراريږي لکه: لوخ پوخ، مړ پړ، خړ پړ، زوړ پوړ، کلک پلک، سوړ پوړ، يخ پخ، وريت پيت، خل پل، وار پار، ليت پيت، نيغ پيغ، چغ پغ، لوخې پوخې، اړ و پړ، چټ پټ، غوړ پړ، شوک پوک.

ج :- کله د اول حرف په ځای (و) راځي او تکراريږي لکه:

کوړ ووړ، ګډ وډ، ګارې وارې، ښانګې وانګې، کړه وړه، سټ وټ، چل ول ، تالاوالا ، خور وور، دړې وړې، دانه وانه:

د :- چې اول حرف يې په (ب) تبديل او مکرر شي لکه: ارجل برجل، ډ ډبډ ، سوټ بوټ، جل بل، ايله بيله، ايشته بيشته، تبر ببر، ګړ بړ.

ه :- بل قسم هغه دی چې د دوهمې کلمې په منځ کښې (و) زيات شوی وي لکه:

ډب ډوب – ټس ټوس – کړپ کړوپ – کړس کړوس – ډز ډوز – زوګ زوګ – شر شور – ډنګ ډونګ – ټک ټوک – خړس خړوس.

و :- چې د اولې کلمې (ی) يا (و) يې په دوهمه کښې په الف بدل شوی وي لکه: ډول ډال، ټول ټال ، ټيپ ټاپ، ټيل ټال ، چيړ چاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: ځینی نور مثالونه چې په جلا جلا ډول راغلي دي دادي:

نوی نوزی، روغ رمټ، سوړ سمخ، اریان دریان، خپ دپ، تالاترغا، خبري اترې، زوړزپ، تورتم، کم کوز، ټېل ما ټېل، لنډو ګنډ، تس نس، سم دم، سوی لوی، مال هل.

2. دوهم صورت دا دی چې اصله کلمه وروسته او تابع يې د مخه راغلی وي په دې کښې زيات مثالونه داسې دي چې د متبوع د اول حرف په ځای په تابع کښې الف راغلی دی لکه: ادل، بدل، اخلی پخلی، ادوبدو، اريك شريك، اله ګوله، الغاو تلغاو، انې بانې، اغه دغه، ابغ نبغ او ځيني نورمثالونه چې هر يو په بېل بېل ډول دي دا دي:

تپه تياره، ټپ ړوند، تم ترى، اړو دوړ، الوول، جك جوړ.

د الفاظو تکرار د يوې معنا د پاره:

1- کله يو لفظ د يوې معنا د پاره تکرار شي او په آخر کښې يې يوه نسبتي لاحقه هم راشي لکه: کوړ کوړی، دوړ دوړکه، بوربوړکی، ګونګونی، غاړه غتمی، غاړه غړی، توړ توړی، اندك سوندك، انډی کونډی، اکه پکه، ريز مريز.

2- کله د دغو مکررو الفاظو تر منځ (را، نا، په، تر، ا) راوړل کيږي لکه:
پټ راپټ، مات رامات، ورك را ورك، تله راتله، تګ راتګ، پښن را پښن، ښه نا ښه، جوړ نا جوړ، روغ ناروغ، مبلمه نا مبلمه، ټپل نا ټپل، بلد نا بلد، تېر په تېر، هېر په هېر، شا په شا، خوا په خوا، ښنګ په ښنګ، سر په سر، لاس په لاس، تار په تار، خوله په خوله، لور په لور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ په مخ، غېږ په غېږ، خوله تر خوله، لاس پر لاس، مخامخ، شواشو، دبادب.

دکلماتو د ترکیب معنوي او لفظي حالتونه

درست کلمات عموماً دوه حالته لري: یو لفظي حالت دی او بل معنوي حالت.

دا دواړه حالتونه که څه هم تر ډېرې اندازې په تېرو بحثو نو کښې معلوم شول مګر په دې ځای کښې یو څه زیات وضاحت ورکول غواړو.

لفظي حالت: دوه کلمې چې سره یو ځای کیږي او پیوستیږي د لفظي حالت په اعتبار دوه صورته لري یو دا چې دواړه کلمې جلا جلا حیثیت لري او هره یوه بېل بېل کار اجرا کوي. مثلاً (تور قلم، د سلیم کتاب) په دې دواړو ترکیبو کښې دواړه اجزا سره بېل بېل دي او هره کلمه په مستقل ډول خپله معنا ورکوي. داسې نه ده چې د دواړو له پیوستولو څخه کومه بله معنا راوتلې ده. دې قسم ته مونږ نحوي ترکیب وایو.

پر نحوي ترکیب کښې تش د کلمو له موقعیت څخه بحث کیږي چې یوه کلمه څه مقام لري یعنې فاعل باله شي، که مفعول که فعل او که بل څه په دې لحاظ دغسې ترکیب ناقص کلام هم بولې ځکه چې دوه کلمې پکښې سره یو ځای شوي دي مګر خبر یې لا معلوم نه دی، او که داسې ووایو چې (د سلیم کتاب ورك شو) په دې صورت کښې پوره او کامل کلام بلل کیږي، بل صورت یې دا دی چې دواړه کلمې جلا جلا حیثیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه لري بلکې د يوې کلمې حکم يې موندلی وي او په جمله کښې ورته يو شی يا فاعل يا مفعول او يا فعل ويل کيږي. دې قسم ته غالباً صرفي ترکيب وايو.

په دې کتاب کښې مخکښې بيان شوي ترکيبات ټول په دې قسم کښې داخل دي، مثلاً په دې جملو کښې (سليم پر هر پاڼه راوړه – کريم سرې مچې وچيچه) (پر هر پاڼه) مفعول او (سرې مچې) فاعل بلل کيږي چې په دې وجه د يوې کلمې حکم لري او کلموي ترکيب هم ورته ويلای شو. په مصادرو کښې هم دغه دوه قسمه ترکيبو نه ليدل کيږي لکه:

لاس وهل چې او لـه کلمه پکښې مفعول بالـه شي او نحوي تجزيه پکښې کېدای شي، مګر په ټك وهل کښې دغه بېلتون نه کيږي يعنی (ټك" ته مفعول نشو ويلای بلکې "ټك وهل" ټول فعل دی او مفعول به يې کومه بله کلمه وی لکه ميخ ټك وهل– په مصادرو کښې دا فرق ډېر مهم دی ځکه چې دا فعالو په اشتقاق کښې هم بيا ډېر فرق کوي، او د اول قسم څخه يو ډول او له دوهم قسم څخه بل ډول اشتقاقيږي مثلا لـه لاس وهل څخه ماضی مطلق لاس وواهه او له ټك وهل څخه (ټك واهه) راځي.

<u>معنوي حالت</u>: د معنوي حالت له مخه د پښتو ترکيبونه په بل راز دي او دلته بيا لفظي حالت ته نه کتل کيږي، لـه معنوي حالت څخه مقصد د ترکيباتو معنوي رنګونه دي چې په يو ځای کښې تقريباً حقيقي او اصلي معنا ورکوي او په بل ځايکښې مجازي او کنايي– دا بحث که څه هم ډېر مهم دی او ښايي چې يو مستقل کتاب پرې وليکل شي مګر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت د لړوالي له کبله د زيات بحث موقع په لاس نشته خو څه نه څه اشاره به ورته وکړو.

په مفردو او بسيطو کلمو کښې هم دغه معنوی فرقونه شته، مثلاً زمری چې د حقيقي معنا په اعتبار د يو حيوان نوم دی او که د يو سړي د پاره استعمال شي نو دا يې مجازي معنا ده ، په مجازي معنا کښې څه مشابهت او نسبت ضرور وي او قرينه هم غواړي. که څوك چا ته ووايي (چې هله زمريه! دا کار وکړه!) نو د کار کولو له امر څخه معلوميږي چې دلته مجازي معنا مطلب ده ولې چې حقيقي زمري ته خو څوك د کار کولو نه وايي يا مثلاً دا چې "سترګه را ختلې ده" دلته هم له سترګې څخه مجازاً نمر مطلب دی ولې چې حقيقي سترګې ته خو د را ختلو نسبت نه کيږي. اوس به راشو مرکبو کلمو ته، مرکبې کلمې هم دغه معنوي خصوصيتو نه لري او دا کلمې په پښتو کښی ډېرې دي مثلاً د "زړه توربدل" اصلي او حقيقي معنا متروکه ده او مجازاً په زړه بدېدلو کښې استعماليږي لکه چې وايي " له حميد څخه مې زړه تور شو). په دی مثال کښی غالباً د تور والي په نسبت کښې چې زړه ته شوی دی مجاز راغلی دی او دې ته په عربی کښی عقلي مجاز وايي. داسې مثالونه په پښتو کښی زيات پيدا کيږي خصوصاً ځينی مصدرونه او اسما په دغسې ترکيباتو او معنوي خصوصياتو کښې د جوهريت مقام لري او ښايي چې سړی ورته جوهري مصدرونه او نومونه ووايي. وروسته مونږ ځيني دغسې مصدرونه او نومونه له خپلو ترکيباتو او معنوي رنګونو سره ښيو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصدرونه:

1- (وهل) دا مصدر په ډېرو ترکیباتو کښې استعمالیږي چې اکثر مختلفې معناوې افاده کوي، مثالونه یې دا دي : لاس وهل، ګوتې وهل، جل وهل، جك وهل، بدې وهل، ځریکې وهل، زړه وهل، لار وهل، ډغرې وهل، رمباړی وهل، نارې وهل، ړلی وهل، چینجو وهل، بزووهل، شخو نړوهل، شپېلۍ وهل، غوپه وهل، ککړې وهل، ګونده وهل، مړانی وهل، تندی وهل، سترګه وهل، ستن وهل، رګ وهل، پټکی وهل، لنګ وهل ، ټوپ وهل، پلتۍ وهل، جاج وهل، تلی وهل ، ځنګ وهل، میخ وهل، ټك وهل، پورې وهل، ټېل وهل، ختې وهل، پړك وهل، ځنډوهل، بډ وهل، ځپ وهل.

2- (اچول) لاس اچول، ډډه اچول، زړه اچول، انګتې اچول، تار اچول، پرده اچول، اړم اچول، ټال اچول، اچار اچول، پال اچول، ډاډه اچول، بچي اچول.

3- (لګول) لاس لګول، شالګول، ډډه لګول، زړه لګېدل، پته لګول، اور لګول، اړم لګول، مال لګول، خوله لګول، لرګی لګول، اوبه لګول ، شالګېدل، ارخ لګول.

4- (تړل) زړه تړل، خوله تړل.

5- (خوړل) زړه خوړل، ټکرې خوړل، بدې خوړل، قسم خوړل، سر خوړل، ټال خوړل، هوا خوړل، ګولۍ خوړل.

6- (اخستل) اور اخستل، په سر اخستل، بدې اخستل، لاس اخستل، پښې اخستل، بدې ورځې اخستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومونـه: ځینـی د ظاهري شـیانو نومونـه هـم د کلمـاتو پـه ترکیـب او د مختلفو معنا ګانو په څرګندولو کښې زیات تاثیر لري او ډېر ترکیبات او جـلا جـلا معنـا ګـاني ځـني معلومیـږي. دغـسې نومونـه یـو جـوهري خصوصیت لري چې د خپلې معنا په قوت ور څخه ډېر ترکیبات زئیـږي. دا ډول نومونه زیات انساني اندامونه دي چې یو څو مثالونه یې دا دي:

1- (زړه): دا نـوم د ډېـر و کلمـاتو د جوړولـو د پـاره د اصـل او جذر درجه لري او یوه لړۍ کلمې ورڅخه جوړیږي لکه:

الـف : مـصدرونه: زړه کـول، زړه نیـول، زړه ټینګـول، زړه ماتېـدل، زړه چـاودل، زړه سـاتل، زړه وهـل، زړه تـرل، زړه کتـل، زړه خـوړل، زړه وړل، زړه ایستـل، زړه ټولـول، زړه لویـدل، زړه ښویـدل، زړه وتـل، زړه وخکـل، زړه ختل، زړه بایلل، زړه تشول، زړه خوږېدل، زړه درببدل، زړه سـړول، زړه سول، زړه بدول، زړه خړیدل، زړه ټکیدل، زړه بدېدل، زړه ورانېـدل، زړه خوربـدل، زړه خوږېنبـدل، زړه سـپینبدل، زړه کرېـدل، زړه شـین کېدل، زړه ربړېدل، زړه توربدل، زړه پړسول، زړه اچول، زړه تـه لوېدل ، زړه بد بد کېدل، زړه خولي ته راتلل.

ب : نومونــه او صــفات: زړه ور، زړه ورتیــا، زړورتــوب، بــې زړه، زړوري، شـین زړه، زړه سـوی، زړه سـواندی، زړګـی، زړه سـر، زړه ټوټـه، زړه بدی.

2- (پښـه) پښـه نیـول، پښـې رااخستـل، پښـې خرل، پښـې غزول، پښـې ارتـه، له پښو نه اچول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (خوله) خوله نیول، خوله لګول، خوله ماتول، خوله ور، بې خولې، لوی خولی، بې خولې توب.

4- (ستركه) ستركې سپينېدل، ستركه وهل، ستركې وتل، بې ستركو، ستركه ور، ستركو رپ، كلك ستركى، خړ ستركى، كوږ ستركى، ستركك، سپين ستركې.

5- (ژبه) ژبه كول، ژبه ماتول، ژبه ور، بې ژبې، بې ژب توب.

6- (غاړه) غاړه بندېدل، غاړه خلاصېدل، غاړه غړول، غاړه كېښودل، غاړه نيول، غاړه كول، غاړه وبنكل، غاړه اچول، اوچته غاړه ورل، غاړه غړې ورتلل، تر غاړې كېدل، تر غاړه وتل، غاړې كول، غندل غاړى، لوب غاړى، سندر غاړى، رنځور غاړى، اوږد غاړى، غاړه كۍ، غړوندى، غړانګه، پسته غاړه، جګه غاړه، د كميس غاړه، د سيند غاړه، د غره غاړه او نور.

7- (مخ) مخ وهل، مخ كول، مخه بنه كول، مخه نيول، پر مخ تلل، مخور، مخوريز، مخامخ.

8- (سر) سرنيول، سرته رسيدل، سر خوړل، سركول، په سرختل، سرتلل، سر خوړول، سرګرځول، سر لګول، سر سرتورول، سر په سركېدل، سرټرونى، سر تور، سر په سر (مساوى).

9- (غوږ) غوږ نيول، غوږ ايښوول، غوږ نه ړېول، غوږ ور، غوږين، غوږوالۍ، غوږى، غوږو، لوى غوږى، سپر غوږى، تور غوږى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

10- (لاس) لاس لګـول، لاس وهـل، لاس اخـستل، لاس پورتـه کـول، لاس ورکـول، لاس رسـيدل، لاس کېـدل، لاس پـورې کـول، لاس وينځـل، لاس نيوه، سمد لاسه، کيڼ لاسی او نور.

کتاب تمام شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مولف نور آثار

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
1	پښتنی تور سرې	1318	نا چاپ
2	پښتو ادبیات – رساله	1318	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوې ده .
3.	د مینو هینداره (ترجمه)	1320	نا چاپ
4.	پښتو نثر	1320	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوی دی
5.	مومند عبد الحمید	1320	نا چاپ
6.	پښتانه شعرا دوهم ټوك	1321	چاپ شوی دی
7.	پښتو کلی شپږم سمستر (ګرامر)	1322	چاپ شوی دی
8.	د معارف د دریم ټولګي قرا ئت	1323	چاپ شوی دي (ترجمه)
9.	خوږې قصې	1321	نا چاپ.
10.	د پښتو د ادب تاریخ	1323	چاپ شوی دی
11.	د پښتو لومړی لیار ښوونکی (ګرامر)	1324	چاپ شوی دی
12.	د ژوند وظیفې ترجمه	1324	نا چاپ
13.	د معارف د شپږم دینیات ترجمه	1323	پـه کابـل کانـۍ کښـې چا شوی ده.
14.	د پښتو ادب درې	1322	

(c) ketabton.com: The Digital Library

	مشهورې کورنۍ رساله		نا چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
15	د پښتو د اشعارو اقسام – رساله	1323	نا چاپ
16	د پښتو او سانسکریت ګرامری نزدیوالی رساله	1324	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوی ده.
17	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه	1324	چاپ
18	ځلاندې پلوشې	1324	ناچاپ
19	د پښتو لوی ګرامر په فارسي		چاپیږي
20	د پښتو او سانسکریت لغوی نزدیوالی رساله	1326	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوې ده
21	د پښتو ننني لیکوال	1319	په کابل کلنۍ کښې چاپ شوې ده
22	د جلال الدین رومي تذکره – ترجمه	1318	په اتحاد مشرقی کې نشر شوې ده
23	افغانها و آزادي هند – په پښتو او فارسی	1327	

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکوال د دي کتاب له چاپ څخه وروسته د نورو آثارو فهرست

چاپ يا ناچاپ	کال هـ.ش	د کتاب ب نوم	شماره
چاپ	1332	د خوشحال خان بازنامه	24
څو ځله چاپ		د معارف د دريم ټولگي دينيات	25
څو ځله چاپ		د معارف د دويم ټولگي پښتو قرائت	26
څو ځله چاپ	1345	د معارف د دولسم ټولگي پښتو	27
څو ځله چاپ		د معارف د پنځم ټولگي پښتو قرائت	28
چاپ	1331	د پښتو قصي	29
چاپ	1330	د پښتنو مجاهدي	30
چاپ	1331	د پښتنو مجاهدي	31
چاپ	1331	پښتون يار	32
چاپ	1344	د پښتو مصدرونو لاربنود	33
چاپ	1334	د هند سفر	34
چاپ	1330	د ژوند سندره	35
	1334	د پښتونخوا پيښي	36

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ	1341	ژبښودنه	37
چاپ	1344	د پښتو عروض	38
چاپ	1344	طب نامه	39
چاپ یا ناچاپ	کال هـ.ش	د کتاب ب نوم	شماره
چاپ کابل کلنۍ	1333	تاریخچه ادب پشتو	40
چاپ	1334	سوري شیرشاه (شیرشاه سوري)	41
چاپ	1326	د فراه پېژندنه	42
چاپ	1336	د علی خان پېژندنه	43
چاپ	1347	د پښتو قلمي نسخې	44
چاپ	1356	د پښتو پېژندنه	45
چاپ	1351	د ا لماتا سفر	46
چاپ	1356	د آریانا دایرۍ المعارف	47
چاپ	1347	د پښتو قلمي نسخو د څېړنې لارښود	48
چاپ	1330	د قطغن سفر	49
چاپ	1365	پښتنې لارښود	50
چاپ	1366	روښان ستورى	51
چاپ	1367	نومیالي پوهان او غازیان	52
چاپ	1366	د پښتو تاریخي سیمینار	53
1372 چاپ	1342	د پښتو نثر هینداره	54
چاپ	1358	نوې څېړنه	55
چاپ	1371	ادبي او تاریخي سمونې	56

(c) ketabton.com: The Digital Library

57	د پښتو ادبي مکتبونه	1368	چاپ
58	ادبي ليکونه	1373	چاپ
59	د مهتمم ژوند	1367	چاپ
60	د ننګرهار ننداره	(1328)	چاپ 1374
61	لرغونې پښتو	1373	چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
62	د ژوند پلوشي	1374	چاپ
63	نوميالي شاعران	1370	چاپ
64	خوږي وږمي	1376	چاپ
65	د ښکلا وږمه	1376	چاپ
66	د ژوند پلوشي دويم ټوك	1360	ناچاپ
67	په هند کې پښتو كتابونه	1359 1360	
68	خپلواك ژوند	1360	
69	نړۍ وال كانفرانسونه	1360	
70	د شوروي سفر	1336	چاپ
71	د مصر سفر	1337	چاپ
72	زما ژوند او هلي ځلي	1374	ناچاپ
73	نوي كتنه		ناچاپ
74	كره كتنه (تاريخي چاري)		ناچاپ
75	د هېواد ننداري	1358	
76	د زلمو وظيفي		
77	د ربتين د ژوند پېښي	1377	ناچاپ
78	د پوهاند ربتين مركي	1377	ناچاپ
79	د بدخشان ننداره		چاپ
80	د الينگار او اليشنگ ننداره		چاپ
81	د خوست ليدنه		چاپ
82	د عشق آباد سفر		چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
83	انوك اردن		چاپ
84	نوی ژوند	1330	چاپ
85	د پښتونستان واقعات (پښتې)	1330	چاپ
86	د پښتو ادبیاتو تاریخ	1343	چاپ 1346
87	پیاوړي شاعران	1372	چاپ
88	وزم پوهنه		
89	پښتو ګرامر اول جز	1327	چاپ
90	پښتو ګرامر دویم جز	1370	چاپ
91	پښتو ګرامر اول او دویم جز (ژباړن هاشمي)	1372	چاپ
92	د اشعارو ډولونه	1374	چاپ
93	د جلال آباد تګ راتګ	1365	چاپ

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library